

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE
SİVİL TOPLUM – SOSYAL POLİTİKA İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİH UĞURLU

**TEZ DANIŞMANI
YARD. DOÇ. DR. ABDÜLKADİR ŞENKAL**

**MAYIS 2006
KOCAELİ**

İÇİNDEKİLER

ÖZET	6
ABSTRACT	7
KISALTMALAR	8
TABLolar	10
GİRİŞ	11

I. BÖLÜM

SİVİL TOPLUM SOSYAL POLİTİKA KAVRAMLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.Sivil Toplum Kavramının Teorik Çerçevesi	14
1.1.1.Sosyal Politika Aktörü Olarak Çıkar ve Baskı Grupları	20
1.1.2.Örgütlenmiş Gruplar Olarak Baskı Gruplarının Toplumsal Görevleri	22
1.1.3.Çıkar ve Baskı Gruplarının Tanımı	23
1.1.4.Çıkar ve Baskı Gruplarının Rekabetçi Siyasal Yaşamdaki Etki Alanları	24
1.2.Sosyal Politika Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	25
1.2.1.Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika ve Sosyal Refah Devleti Kavramlarının Dönüşümü	27
1.2.2.Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Hareketlerin Tarihsel Gelişimi	30
1.2.2.1. Osmanlı Dönemi	31
1.2.2.2. Cumhuriyet’in İlk Yılları	33
1.2.2.3. Devletçi Politikaların İzlendiği Dönem	34
1.2.2.4. Sosyal Politika Anlayışına Gelişen Dönem	36
1.2.2.5. AB’ye Uyum Sürecinde Türkiye’de Sosyal Politika	37

II.BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İLİŞKİSİ

2.1.Sosyal Politika Açısından Sivil Toplum Örgütlerinin Önemi	43
2.2.Sivil Toplum Örgütlerinin Sosyo-Politik Amaçları	45
2.2.1.Demokrasi	45
2.2.2.Sosyal Barış	46
2.2.3.Sosyal Refah	47
2.2.4.Sosyal Adalet	47
2.3.Küreselleşme Sürecinin Sivil Toplum Kavramı Üzerindeki Etkileri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Uluslararası Görünümü	48
2.3.1.Üçüncü Sektör Kavramı ve Uluslararası Etkileşimleri	48
2.3.2.NGO-Devlet İlişkileri	61

III.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN SOSYAL POLİTİKA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1.Türkiye'de Sosyal Politika Alanında Faaliyet Gösteren Başlıca Sivil Toplum Örgütleri	64
3.1.1.Sendikalar	64
3.1.1.1.Neoliberal Politikalar ve Sendikalar Üzerindeki Etkileri	64
3.1.1.2.Sendikaların Yeni Faaliyet Alanları	70
3.1.1.3.Sendikaların Alternatif Kimlik Arayışları	73
3.1.1.4.Günümüzde Türkiye'deki Sendikalaşmanın Genel Görünümü	75
3.1.2.Dernekler ve Vakıflar	81
3.2.Sivil Toplum Örgütlerinin Sosyo-Politik Faaliyetleri	91
3.2.1.Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	91
3.2.1.1.Yoksulluğa Karşı Artan İlgi	93

3.2.1.1.1.İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem	93
3.2.1.1.2.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	94
3.2.1.2. Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	102
3.2.1.3.Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Alanında	
Faaliyet Gösteren Bazı Sivil Toplum Örgütleri	109
Deniz Feneri Derneği	109
İHH – İnsani Yardım Vakfı (The Foundation For Human Rights And Freedom And Humanitarian Relief)	101
3.2.2..Eğitim	103
3.2.2.1.Türkiye’de Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren	
Bazı Sivil Toplum Örgütleri	118
TEV – Türk Eğitim Vakfı	118
ÇEV – Çağdaş Eğitim Vakfı	120
TEGV – Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı	120
3.2.3.Sağlık	121
3.2.3.1.Genel Olarak Dünyada Sağlık Sistemlerinin Görünümü	121
3.2.3.2.Genel Olarak Sağlık Sisteminin Türkiye’deki Durumu	124
Sağlık Bakanlığı Finansmanı ve Harcamaları	125
Sosyal Sigortalar Kurumu Sağlık Finansmanı ve Harcamaları	126
Bağ-Kur Sağlık finansmanı ve Harcamaları	128
Emekli Sandığı Sağlık Finansmanı ve Harcamaları	128
3.2.3.3.Türkiye’de Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren	
Bazı Sivil Toplum Örgütleri	131
TKV – Türk Kalp Vakfı	131
LÖSEV – Ankara Lösemili Çocuklar Vakfı	132
TBV – Türk Böbrek Vakfı	132
3.2.4.Çevre	133
3.2.4.1.AB İle Uyum Süreci Çerçevesinde Çevre Politikası	135
3.2.4.2.Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bazı Çevre Örgütleri	138
Greenpeace Türkiye	138
TEMA Vakfı – Türkiye Erozyonla Mücadele	

Ağaçlandırma ve Doğa Varlıklarını Koruma Vakfı	140
ÇEKÜL Vakfı – Çevre ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı	141

3.3.Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri Konusunda Genel Bir Değerlendirme	142
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	151

ÖZET

Küreselleşme sürecinde sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşları, geçmiştekine kıyasla yeni özellikler kazanmış ve pek çok toplumsal konuya etki eder duruma gelmiştir. Bunların başında da sosyal politika kavramı ve uygulamaları gelmektedir. Bu tez, küreselleşme sürecinde sivil toplum kavramının, sosyal politika kavramı ile karşılıklı etkileşimini, Dünya ve Türkiye ölçeğinde incelemeyi amaç edinmiştir.

Bu tezde, sivil toplum kuruluşlarının ulusal ve uluslararası rolleri, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimler ve devlet kurumu ile sivil toplum arasında neoliberal süreçteki etkileşimler incelenmiştir.

Tez, küreselleşme sürecinde sosyal politika kavramı ve uygulamalarındaki değişim nedeniyle ortaya çıkan boşlukta, sivil toplum kuruluşlarının yeni fonksiyonları üzerine odaklanmış ve bu alanda ulusal ve uluslararası düzeylerde ortaya çıkan ihtiyacın sivil toplum kuruluşları tarafından karşılanabilirliği araştırılmıştır.

ABSTRACT

In the process of globalisation, the concept of civil society and the civil society organisations have gained new properties and have started to affect most of social subjects. The concept of social policy and social policy practices become first of all these. This thesis, in the process of globalisation, aims to examine interaction between the concept of civil society and the concept of social policy.

In this thesis, national and international roles of the civil society organisations, the interaction of national and international civil society organisations and in the neoliberal process, the interaction between the state and the civil society has been examined.

The thesis, in the process of globalisation, in the blank which was caused by the changes of civil society concept and practices, is focused on new functions of civil society organisations and the coverability of the necessity which appears in this field at national and international levels by civil society organisations was researched.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.r.	adı geçen rapor
a.g.t.	adı geçen tez
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFL-CIO	Amerikan İşçi Sendikaları Federasyonu
AGÜ	Az gelişmiş Ülkeler
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ATO	Ankara Ticaret Odası
B.D.T.	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bağ-Kur	Bağımsız Çalışanlar Sosyal Güvenlik Kurumu
BM	Birleşmiş Milletler
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı
ÇEV	Çağdaş Eğitim Vakfı
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DONGO	Bağışçıların Organize Ettiği Hükümet Dışı Organizasyonlar
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GATS	Hizmetlerin Ticareti Üzerine Genel Anlaşma
GONGO	Hükümetlerin Organize Ettiği Hükümet Dışı Organizasyonlar
GSMH	Gayri-Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri-Safi Yurtiçi Hasıla
HABITAT	İnsan Yerleşmeleri Konferansı
Hak-İş	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HPI	İnsan Yoksulluk Endeksi
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü

IMF	Uluslararası Para Fonu
INGO	Uluslararası Hükümet Dışı Organizasyonlar
İHH	İnsani Yardım Vakfı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
LÖSEV	Ankara Lösemili Çocuklar Vakfı
MSP	Milli Selamet Partisi
NGO	Hükümet Dışı Organizasyonlar
NNGO	Kuzey Hükümet Dışı Organizasyonları
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖGB	Avusturya İşçi Sendikaları Federasyonu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SNGO	Güney Hükümet Dışı Organizasyonları
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SSS	Sosyal Sağlık Sistemi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBV	Türk Böbrek Vakfı
TEGV	Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı
TEV	Türk Eğitim Vakfı
TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİS	Toplu İş Sözleşmesi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKV	Türk Kalp Vakfı
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
USS	Ulusal Sağlık Sistemi
WEF	Dünya Ekonomik Forumu
YTL	Yeni Türk Lirası

TABLÖLAR

Tablo 3.1.	Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Avrupa Birliği Genelinde Sendikalaşma Oranları Değişimi (1970-2003)	59
Tablo 3.2.	Güney'de Sendikalaşma Oranları (%)	59
Tablo 3.3.	Ocak ve Temmuz Aylarında Yayımlanan İstatistiklere Göre İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları	70
Tablo 3.4.	Özel Statüdeki Dernek ve Vakıflar	75
Tablo 3.5.	Dünya Yoksulluğunun Yok Edilmesi İçin Gerekli Olan Kaynak (Milyar Dolar)	89
Tablo 3.6.	Kişi Başına GSMH (\$)	95
Tablo 3.7.	İşgücü Durumu (Ocak 2006)	95
Tablo 3.8.	Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları (2002-2003-2004)	96
Tablo 3.9.	Hane Gelirlerinin Gelire Göre Sıralı %20'lik Dilimler Ayrımında Dağılımı (2003)	98
Tablo 3.10.	Deniz Feneri Derneği Yardım Tutarları (17.05.2005 İtibariyle)	101
Tablo 3.11.	Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı (%)	106
Tablo 3.12.	Ortalama Eğitim Görülen Yıl Sayısı (Yıl)	106
Tablo 3.13.	12-14 Yaş Grubundaki Çocukların İşgücüne Katılma Oranı (%)	107
Tablo 3.14.	İlköğretime Katılan Bayan Öğrencilerin Erkek Öğrencilere Oranı (%)	107
Tablo 3.15.	Ortaöğretime Katılan Bayan Öğrencilerin Erkek Öğrencilere Oranı (%)	107
Tablo 3.16.	Kamu Sağlık Harcamalarının Kamu Harcamaları İçindeki Payı (%)	119
Tablo 3.17.	Bazı Çevre İstatistikleri	127

GİRİŞ

İnsanlık Tarihi boyunca, günümüze kadar üç büyük devrim yaşanmıştır. Bu devrimlerin her biri insanlığın sosyal, ekonomik ve teknolojik oluşumlarını kökünden değiştirmiş ve kendi dinamikleri içerisinde yeni bir düzen yaratmıştır. Bunlardan birincisi Tarım Devrimi, ikincisi ise Sanayi Devrimi'dir. Günümüzde insanlık, bu devrimlerin üçüncüsü olan Post-Endüstriyel Devrim'in tüm dinamiklerini ve sosyo-ekonomik hayatı nasıl dönüştürdüğünü birebir yaşamaktadır.

Post-Endüstriyel dönüşüm süreci insan yaşamının her alanını etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bunların başında da sosyal ilişkiler, kurumlar ve kavramlar gelmektedir. Devlet kavramı, devlet örgütünün etkileşimde olduğu diğer örgütler ve devletin iç dinamikleri bu süreçten etkilenmekte ve sosyal yaşam da buna paralel olarak dönüşmektedir. Bununla bağlantılı olarak insanların gerek tekil bireyler, gerekse gruplar olarak bilinç düzeyleri, olaylara ve kavramlara bakış açıları ve ilişkileri değişmektedir. Bu dönüşüm insan ihtiyaçlarının niceliğini ve niteliğini etkilemekte ve ayrıca bu ihtiyaçların karşılanma yöntemleri ile bu ihtiyaçları karşılayan kurumların nitelikleri ciddi bir dönüşüme uğramaktadır.

Bu aşamada, küreselleşme sürecinde, insan ihtiyaçlarının değişen devlet kurumunun yetersizliği karşısında nasıl karşılanacağı, devlet kurumunun ihtiyaç karşılama rolünün ne olacağı, ortaya çıkan boşlukların hangi oluşumlarca doldurulacağı soruları gündeme gelmektedir. İnsanlık tarihi boyunca çeşitli şekillerde ortaya çıkmış olan ve sivil toplum tarafından kurulan birlikteliklerin küreselleşme sürecinde değişen niteliği ile tekrar ortaya çıkması, sivil toplum yapılanmaları yoluyla, gerek devlet kurumu üzerindeki ihtiyaçların karşılanması yönünde oluşturulması gereken baskı, gerekse ihtiyaçların karşılanmasında ortaya çıkan boşluğun doldurulmasının mümkün olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu çalışma bu soruya gerek dünya, gerekse Türkiye ölçeğinde cevap bulmayı amaçlamaktadır. Dünya ölçeğinde, insan ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilişkili tüm kurum ve kavramların dönüşüm içerisinde olduğu küreselleşme sürecinde yeni adlarla ortaya çıkan "*Sivil Toplum Kuruluşları*"nın rollerinin ne olacağı,

kendilerinden beklentiler ve mevcut durumları çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle geçmişten günümüze sivil toplum kavramının tarihsel gelişimi incelenecek ve kavramın, içinde bulunduğu siyasal ve sosyal dinamiklerden nasıl etkilendiği ve çevresini ne yönde etkilediği irdelenecektir. Sivil toplum kuruluşlarının oluşumu altında yatan kavramsal yapı ve çıkar ve baskı gruplarının oluşumunun bu kavramsal yapı ile ilişkileri ortaya konacaktır. Yine birinci bölümde devletin insan ihtiyaçlarını karşılamadaki en önemli fonksiyonu olan sosyal devlet niteliğinin ve sosyal politika kavramının küreselleşme süreci içerisinde uğradığı erozyon ve dönüşüm açıklanacaktır.

İkinci bölümde öncelikle sosyal politika açısından sivil toplum kuruluşlarının önemi üzerinde durulacaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının sosyo-politik amaçları ve onları bu amaçlara yönlendiren temel nedenler vurgulanacaktır. Buna ek olarak küreselleşme sürecinin sivil toplum üzerindeki etkileri ve sivil toplum kuruluşlarının uluslararası etkileşimleri ele alınacak ve yine bu bölümde sivil toplumun devlet kurumuyla olan ilişki ve etkileşimleri üzerinde durulacaktır.

Bunu devamında Türkiye’de geçmişten günümüze sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşlarının tarihsel çizgisi Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi içerisinde incelenecektir. Bu inceleme ile Türkiye’de sivil toplum anlayışının gelişim evreleri ve bu evrelere etki eden sosyal, ekonomik ve siyasi unsurlar ele alınacaktır. Türkiye’de faaliyet gösteren sendika, dernek ve vakıfların sosyal politika faaliyetleri ve dönüşüm sürecinden nasıl etkilendikleri bir diğer bölümde incelenecektir. Özellikle sendikaların dönüşüm süreci içerisindeki kayıpları ve buna karşılık geliştirdikleri yeni stratejiler ayrıntılarıyla incelenecek, küreselleşme sürecinin yeni sosyal politikası çerçevesinde aktör rollerini devam ettirebilme imkanları araştırılacaktır. Buna ek olarak Türkiye’de, genel olarak sivil toplumun yasal örgütlenme biçimi olan dernekleşme ve ayrıca vakıf oluşumları istatistiksel verilerle irdelenmeye çalışılacak, hangi sosyal dinamiklerden etkilendikleri ve bu sosyal dinamikleri nasıl etkiledikleri ortaya konacaktır.

Son olarak sivil toplum kuruluşlarının sosyo-politik faaliyetleri incelenecektir. Bu faaliyetler gelir dağılımı ve yoksulluk, eğitim, sağlık ve çevre konularında ele alınacak ve gerek Türkiye’de, gerekse dünyadaki güncel veriler incelenerek sivil toplum kuruluşlarının bu faaliyetlerde nerede oldukları ayrıntılı olarak ortaya konacaktır. Ayrıca Türkiye’de gelir dağılımı ve yoksulluk, eğitim, sağlık ve çevre konularında faaliyet gösteren başlıca sivil toplum kuruluşlarının kuruluş amaç ve süreçleri ile genel karakterleri ve yapıları örneklerle incelenecektir.

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme sürecinde sosyal politika ve sivil toplum kavramlarındaki dönüşüm ile birlikte bu iki kavramın karşılıklı etkileşiminin, gerek dünya, gerekse Türkiye ölçeğinde ortaya konmasıdır.

1.BÖLÜM

SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Sivil Toplum Kavramının Teorik Çerçevesi

Sivil toplum kavramı, siyasetle ilgili kavramlar arasında farklı alanlara çekilebilecek, farklı boyutlara taşınabilecek, son derece kaygan bir kavramdır. Kavramın kullanılışı, Antik Yunan'a ve Ortaçağ'a kadar uzanmaktadır. Sivil toplum kavramı, ilk kez Aristoteles ile karşımıza çıkmaktadır. Buna göre sivil toplum (politike koinonia), yurttaşların, kentlilerin yani sivil olan ile sayasal olan ayrımının henüz yapılmadığı bir anlayışa dayanır.¹ Bu anlayışta sivil toplum, hak ve haksızlığın ayrıldığı bir düzendir ve Aristo'ya göre insanlar için en uygun yönetim biçimi olarak gördüğü toplumsal yapıdır.² Sivil toplumun, yönetimi temsil eden devletin bir parçası olarak görüldüğü bir bu anlam, Ortaçağ'da ticaretin ve tarımın gelişmesi sonucu kentlerin canlanmasıyla birlikte değişmeye başlamıştır, Kentlerde doğmakta olan zenginliğin kaynağını hem korumak hem de ondan yararlanmak isteyen soylular sınıfı, kent burjuvazisi ile uyuşmaya gitmek zorunda kalmıştır. Burjuvaların kentlerin yönetiminde geniş özerklik kazanmaya başladıkları şehir

¹ Pelin TELSEREN, **The Development Of Civil Society Organisations In The Process Of Turkey's Integration With EU: With Special Reference To The Civil Society Organisations Representing The Business Sector**, Marmara University European Community Institute, MA Thesis, İstanbul 2003, s:4

² İ. KUÇURADİ, "Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar", Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: Mart 1998, s:28

yapısının ciddi şekilde deđiřtiđi³ bu süreçte ortaya çıkan Şehir hukuk ve kurumları sivil toplumun oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁴

Bu anlamda sivil toplum dűřüncesinin geliřimini tamamen batı toplumunun tarihsel geliřimine bađlayan gűrűřler sűz konusudur. Sivil toplum ile anlatılmak istenen somut gerçeklik, Batı toplumunun tarihsel geliřim çizgilerinin bir sonucu olarak karřımıza çıkmaktadır. Genel olarak, bugün batının çeřitli endűstrileřmiř toplumlarında gűzlemlenen demokratik yapıyı, devletin kurumlarının dıřında, toplumun kendi kendini yűnlendirme geleneđini anlatmaktadır. Burjuvazinin sahip olduđu yeni toplumsal dűzenle birlikte devlet ile sivil toplumun birbirinden ayrıldıđı bu anlayıřta sivil toplum, bađımsız toplulukların kendilerini devlete karřı savunmalarının meřruiyet kazandıđı bir ařamaya tekabűl etmektedir.⁵ Bařka bir deyiřle sivil toplum, kendi üretim iliřkilerine uygun, űzgűl hegemonyasını kurmaya çalıřan burjuvazinin temeli űzerinde yűkselen bir űst yapı kurumu olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum bađımsız, kendi űzel dűnyasına yűnelik, bařka bireylerle iliřkisini karřılıklılık ve eřitlik biçiminde kuran mutlak bireylerden oluřan bir bűtündür.⁶

Sivil toplum kavramının, devlet-sivil toplum karřıtlıđı çerçevesinde bugűnkű modern kullanımına yakın bir anlamda ortaya çıkıřı ise, burjuvazinin ve modern siyasal dűřüncesinin yűkseldiđi 18. yűzyılın ikinci yarısından sonra gerçekteřmiřtir. İngiliz liberal siyasal dűřüncesinin űnemli isimleri, űrneđin Adam Smith, sivil toplumu devlet dıřında ve kendisini kendi dinamikleri çerçevesinde űretebilecek bir alan olarak tanımlamıřtır. Liberal dűřüncesinin ana ilkesi olan serbest rekabet ilkesiyle paralellik gűsteren bu anlayıř, bűylece devlet-sivil toplum karřıtlıđının da oluřmasına űnemli bir temel hazırlamıřtır.⁷ Klasik liberalizmin bař temsilcisi olarak

³ Anthony GIDDENS, **Sosyoloji – Eleştirel Bir Yaklaşım**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1997, s:100

⁴ řerif MARDİN, “**Sivil Toplum**”, Cumhuriyet Dűnemi Tűrkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, İstanbul: İletiřim Yayınları, s:1918

⁵ Sivil toplum – devlet ayrımı, modern anlamda birçok uluslararası sűzleřme maddesinin halen temelini oluřturmaktadır. 21 Kasım 1990 gűnű imzalanan Paris řartı’ndaki řu tanımlama bunu en açık biçimde ortaya koymaktadır. "İnsan Hakları ve temel űzgűrlűklere her insan dođduđu anda sahip olur, bunlardan feragat edilemez ve hukukun gűvencesi altındadır. Yűnetimin ilk sorumluluđu bunları gelebilecek zararlardan korumak ve geliřtirmektir. Bunlara sayđı ařırı gűçlű devlete karřı asli bir teminatır". Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim O. KABOĐLU, “**İnsan Hakları ve Gűvenlik**”, www.barobirlik.org.tr/insanhaklari/makaleler/kaboglu_guvenlik, (eriřim: 06.01.2006)

⁶ M. BELGE, “**Sivil Toplum ve Tűrkiye**”, Cumhuriyet Dűnemi Tűrkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, İstanbul: İletiřim Yayınları, s:1919

⁷ H. Tarık řENGűL, Ođuz OYAN, “**Sivil Toplum-Devlet İliřkisi űzerine Dűřűnceler**”, Tűrk-İř 1999 Yıllıđı, Cilt:2, Ankara: Tűrk-İř Arařtırma Merkezi Yayınları 1999, s:700

kabul edilen Locke'a göre ise sivil toplum bir bütünleyici konumundadır.⁸ Doğal toplumda rasyonellik şeklindeki doğal yasaların sivil toplumda da geçerli olduğunu savunan Locke'un düşüncesinde, siyasal olan ile doğal olan arasındaki uyumu sağlamaya yönelik sivil toplumdaki söz konusu düzenlemeler Adam Smith'in "*gizli el*"i ile aynı bağlamda ele alınmaktadır. Daha sonra, Rousseau'nun insanı tüm toplumsal yapılardan soyutlayarak, doğal yasalara dayalı sivil toplum anlayışını anlamsızlaştırması ile birlikte sivil toplum kavramının tarihsel bir süreç içerisinde tartışılmasının gerekliliği gündeme gelmiştir.

Bu bağlamda Hegel'de doğal olan ile siyasal olan arasındaki ayrımın yerini, sivil toplum-devlet ikiliği almıştır. Hegel'de sivil toplum, burjuva toplumu ile devlet ikilemi arasında bir denge sağlamaya çalışan, aile ve devlet ilişkileri içinde yer alan bir ara kurum olarak tanımlanır. Böylece Hegelci çizgide sivil toplum kavramı tarihselleştirilerek, devlet ile arasındaki kopukluk ve karşıtlığın, sivil toplumun olduğu gibi kabul edilmesi ile aşılabileceği iddia edilir. Devlet ise, ekonomi ve hukuk ilişkilerinden ayrı, özel statüye sahip bir alan olarak, sivil toplumu ortadan kaldırmadan, özgürlüğünü koruyarak, taşıdığı çelişkileri kendi bünyesinde çözmekle yükümlüdür.⁹ Devlet müdahalesi olmadan sivil toplumun içerdiği özgürlüğün toplumsal çatışmalara yol açabileceği, dolayısıyla devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici bir faktör sayıldığı bir anlayış söz konusudur.

Sivil toplum kavramını, tarihsel bir süreç içinde, burjuva toplumunun özgülüğüne ilişkin olarak ele alan anlayış, Marx tarafından geliştirilmiştir.¹⁰ Marx'ta sivil toplum, sosyo-ekonomik ilişkilerle üretim güçlerinin bütünü gösterir. Buna göre temel karşıtlık, bu şekilde tanımlanan sivil toplum ile sivil toplum içindeki sınıf ilişkilerinin üstyapısal yansıması olan devlet arasındadır.¹¹ Bu anlamda sivil toplum, çeşitli kurumların devlet karşısında güçlendirilmesi sonucu, devleti ve diğer toplumsal sınıfları da içine alarak dönüşecek, böylece hem devlet-burjuva toplumu ikiliği, hem de toplumsal sınıf farklılıkları ile devlet ortadan

⁸ Esra AVCI, **Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2003, Sayfa: 4-5; Pelin Telseren, **The Development Of Civil Society Organisations In The Process Of Turkey's Integration With EU: With Special Reference To The Civil Society Organisations Representing The Business Sector**, Marmara University European Community Institute, MA Thesis, İstanbul 2003, ss: 3-5

⁹ Ahmet CEVİZCİ, **Felsefe Sözlüğü**, Ankara: Ekin Yayınları, Haziran 1987

¹⁰ Esra AVCI, **a.g.e.**, s:6

¹¹ Ahmet CEVİZCİ, **a.g.e.**, s:617

kalkacaktır. Görüldüğü gibi bu anlayış, sivil toplum aracılığıyla, devlet-toplum ikileminin ve toplumsal sınıf farklılıklarının aşılması yoluyla sosyalist topluma ulaşmanın bir yöntemi niteliğindedir. Marx'ın sivil toplum anlayışını benimseyen ve daha detaylı bir çerçeveye oturtan Gramsci'ye göre, sivil toplum, devletin zorunlu hareket ve müdahaleleriyle üretimden meydana gelen ekonomik olan arasında bulunur. Buna göre sivil toplum özel yurttaş ve bireysel tasdik alanı olarak ortaya çıkan toplumsal yaşam alanıdır. Söz konusu toplumsal yaşam alanı olarak sivil toplum, maddi ilişkiler bütününe değil ama daha ideolojik ve kültürel ilişkileri; ticari ve sanayi yaşam bütününe değil ama daha çok entelektüel yaşam bütününe kapsamaktadır.¹²

Gramsci'nin sivil toplum kavramsallaştırmasında hakim olan, devlet ve sivil toplum arasında bir organik bağın olduğu görüşüdür. Buna göre, yöneten sınıfların tarihsel birliği devlette gerçekleşir; ancak bu birlik, hukuksal ve siyasal düzeyde bir birlik olarak değerlendirilmemelidir. Bu önemli tarihsel birlik, somut olarak devlet ve sivil toplum arasındaki organik ilişkinin bir sonucudur. Bu tarihsel gerçeklikle sivil toplum ve devlet özdeşleşmekte; devlet, siyasi toplum ve sivil toplum bütününden oluşan, zorlamayla güçlendirilmiş bir hegemonya olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, hegemonya, resmi yada yönetici sınıfların ideolojisinin toplumsal katta kabul görmesi ve yeniden üretilmesi ile ilgilidir ve sivil toplum, hegemonyanın işlevini gördüğü alandır.¹³

Liberal öğretiyeye dayalı yeni yaklaşımlarda sivil toplum kavramının içeriğinin ne olduğu, sınırlarının nereye kadar genişlediği konusunda görüş birliği olduğunu söylemek zordur. Örneğin Gordon White, bu derece muğlak bir kavramı tanımlamanın zorluğu ve çok boyutluluğuna değindikten sonra kavramın kullanım alanlarının dikkate alınarak bir tanımının yapılabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda White'a göre sivil toplum, devlet ile -devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından çıkarlarını yada değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu-

¹² Jaques TEXIER, "Üstyapı Teorisyeni Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı", Marksizm ve Gelecek, Çev:Kenan Somer, Bahar 1997, s:99

¹³ Esra AVCI, a.g.t., s:8

aile arasında ara bir birliktelik alanıdır.¹⁴ Bu anlamda sivil toplum, devlete karşı saygılı ancak kendisine ait olan alanı koruma anlamında dikkatli olan bir sosyal yapılanmadır. Buna göre sivil toplum, oldukça geniş açıdan üçlü bir sınıflama ile tanımlanmaktadır. Birincisi, sivil toplumun gelişebilmesi için her türlü toplumsal farklılaşmaya izin verilmesi gereğidir. Bu bağlamda etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, mesleki v.b. gibi sosyolojik kategoriler bazında toplumun farklılaşmış olması gerekir. İkincisi, her türlü farklı oluşumun siyasal katılımı sağlayacak ve politika yapacak tarzda örgütlenmesi gerekir. Üçüncü olarak ise; sosyal grup, kimlik ya da kategorilerin devlet karşısında otonom bir statüye sahip olmaları gerekir. Başka bir deyişle, devletin müdahalesine gerek kalmaksızın sosyal grup ve kategorilerin kendi kaderlerini tayin etme hak ve inisiyatiflerine sahip olmaları gerekir.¹⁵

Keane, sivil toplumu içeriğinden hareketle tanımlamaya çaba göstermiştir. Buna göre günümüzde devlet ile sivil toplum arasındaki ilişki belirlenirken devlet eyleminin kapsamına daha katı sınırlamalar getirmek gerekir. Sivil toplumu, özerk toplumsal yaşam alanını genişletici bir perspektifte yeniden düşünmek ve buna göre bir sonuca ulaşmak gerekir. Böylece Keane, aslında sivil toplum kavramının, daha doğrusu sivil toplumun ne olduğu konusunda da öğretide bir görüş birliğine varmanın altını da çizmiş olmaktadır. Ama sivil toplum ile özerk yaşam biçimlerinin doğrudan ilişkili olduğu bir gerçektir.¹⁶

Toplumsal örgütlenme türleri anlamında kavrama daha dar anlamda yaklaşan Habermas'a göre sivil toplum, yurttaşların devletin etki alanı ve ekonomi alanı dışında gönüllü biçimde bir araya gelerek sosyal ilişkiler bazında ürettikleri ve oluşturdukları iletişim yapıları olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Günümüzde sivil toplum kavramına olumlu değerler yükleyen ve sivil toplumu ulaşılabilecek bir model olarak gösteren bu yeni anlayışın temelinde, insan topluluklarının hiçbir güç tarafından zorlanmaksızın içinde hareket edebilecekleri, kendilerini belirleyebilecekleri bir alan yatmaktadır. Bu alanı oluşturan aile, çıkar, inanç ve ideoloji adına kurulan karmaşık ilişkiler dizgesinin kendisi de sivil toplum olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplumun

¹⁴ Björn BECKMAN, “Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar”, Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam, Elisabeth Özdalga, Sune Persson (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, ss:1-2

¹⁵ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:10

¹⁶ İlyas DOĞAN, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s:265

¹⁷ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:11

önemini, “*En iyi bir yaşam biçiminin süregelmesini sağlayacak en iyi çare ya da ortam nedir?*” sorusu ile vurgulamaya çalışan Walzer’e göre; eskiden solcu, kapitalist ve milliyetçi yanıtlar alınan bu soruya yeni bir cevap olarak, artık sivil toplumcu anlayış da eklenmiştir.¹⁸ Walzer’e göre, sivil toplumdan tamamen yabancılaşan bir devlet varlığını sürdüremez. Bağlılık, medeniyet, siyasal ustalık ve otoriteye güven devletin tek başına sağlayabileceği özellikler değildir. Walzer, sivil toplum düşüncesinin gelişebilmesini üç koşula bağlamıştır. Bunlardan birincisi, vatandaşların siyaset alanında daha fazla etkin olabilmeleri ve belli sorumluluklar alabilmeleri için devletin merkezden yönetim niteliğinin kaldırılmasıdır. İkincisi, pazardaki farklılığı arttıracak şekilde ekonominin sosyalleştirilmesidir ki bu üçüncü sektör kavramı ile yakından ilgilidir. Son olarak tarihi kimlikleri, farklılıkları anlayabilmek için toplumun çoğulcu ve yerel bir nitelik kazanması gerekir.¹⁹

Edward Schils’e göre ise sivil toplum, kolektif kendine güven ya da toplumsal bilinç temelinde yükselmektedir. Toplumsal bilinç ise, bireylerin, grupların ve toplulukların kendi çıkarlarının yanında topluma karşı olan yükümlülüklerini taşımalarıdır. Böylece sivil olan toplum, bilinçli ve çoğulcu bir toplum olarak tanımlanır. Schils’in sivil toplum tanımına dahil olan kamu kurumları devletin bir parçasıdır, dolayısıyla devlet sivil toplumun bir örgütlenişidir. Sivil toplum ancak çoğulcu demokratik bir kamu düzeni içinde varolabileceğinden liberal demokratik devlet bir sivil toplum devletidir.²⁰

Keane, sivil toplumu bir başka yerde şu şekilde tanımlamaktadır: “...*soyut anlamda sivil toplum, üyeleri öncelikle devlet dışı faaliyetlerle – ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birlikler (voluntary associations) – uğraşan ve bu faaliyetler aracılığıyla devlet kurumları üzerinde bir çeşit baskı ve denetim uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütündür*”. Keane, yaptığı tanımda sadece gönüllü kuruluşlara değil, baskı gruplarına da yer vermektedir. Kamusal alanda yurttaşların gönüllü olarak gerçekleştirdikleri örgütlenmeler ahlak ve estetik gibi değerleri toplumda yaşam

¹⁸ Walzer’in görüşüne paralel bir nitelik taşıyan ve küreselleşme sürecinde ortaya çıkan Üçüncü Sektör kavramına ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

¹⁹ Michael WALZER, “**Sivil Toplum Düşüncesi: Toplumsal Yapılanmaya Doğru Bir Adım**”, Birikim Dergisi, sayı:37, Mayıs 1992, s:41

²⁰ F. İBRAHİM ve H. WEDEL, **Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, ss:16-17

alanına geçirmek ya da geliştirmek için var olabilir. Ancak yazarın tanımı bununla sınırlı değildir. Buna göre çoğulcu demokratik yönetimin bir gereği olarak grup çıkarlarını, siyasal partiler ya da kamuoyu aracılığıyla gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler de sivil toplum alanı içinde yer alır.²¹

1.1.1. Sosyal Politika Aktörü Olarak Çıkar ve Baskı Grupları

Türk literatüründe sivil toplum kuruluşu kavramı genel olarak daha sık kullanılmaktadır. Buna karşılık baskı grubu veya çıkar grubu terimleri daha çok siyasal iktidarın örgütlü bir şekilde etki altına alınması olarak ifade edilebilir. Baskı grubunun temel amacı siyasal iktidarı üyelerinin çıkarının kamu yararı ile uyumlu olduğuna ikna ederek yönlendirmek ve karar mekanizmalarını bu şekilde hareket etmeye sevk etmektir. Sivil toplum kuruluşlarının temel özelliği gönüllü bir örgütlenme olarak alındığında birçok baskı grubu örgütünün sivil toplum kuruluşu sayılamayacağı görülmektedir. Bu bağlamda yasalarca üye olmanın zorunlu olduğu meslek kuruluşları birer baskı grubu örgütü olmalarına rağmen, STK sayılamayacaktır. Bir başka deyişle, örgütlü olmak tek başına sivil toplum kuruluşu olarak nitelenmek için yeterli değildir.²² Kısacası sivil toplum örgütleri kavramı ile çıkar ve baskı grupları kavramları, birbiriyle pek çok noktada kesişen ve belli alanlarda örtüşen, ancak tüm alanlarda örtüşmeyen ve eş anlamlı olmayan kavramlardır.

Toplum içerisindeki etki-tepki sürecinin başlıca unsurları gruplardır. Grupların nitelikleri, nicelikleri ve toplumdaki iktidar mücadelesine katılma yöntemleri toplumsal hareketler, baskılar ve o toplumdaki siyasal katılma hakkında bilgi vermektedir. Böyle bir dinamik süreç ancak rekabetçi kapitalist toplumlarda görülebilir. Çünkü sosyalist düzeni gerçekleştirebilmiş toplumlarda çıkar çatışmasını doğuran ekonomik eşitsizlik ortadan kaldırılmış olacağı için çıkar farklılıkları da yok edilmiş sayılmaktadır. Böyle bir toplumda iktisaden egemen sınıfların silahlı bekçiliğini yaptığı iddia edilen devletin de, iktisaden egemen sınıflar artık var olmadığı için rolünü uygulayamayacağı ve ortadan kalkacağı varsayılmaktadır.²³

²¹ İlyas DOĞAN, a.g.e., s:265

²² İlyas DOĞAN, a.g.e., s:238

²³ Ahmet N. YÜCEKÖK, **Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1987, s: 65

İhtisaslaşma iş bölümünün yokluğu sonucu gruplaşmanın ve grup çatışmasının gerçekleşmediği toplumlarda demokratik sistemlerin en büyük zaafı plüralist bir yapıya sahip olmamalarında yatmaktadır. Çünkü toplumda var olmayan birleştirici, aracılık yapıcı, iletici grup yapısı, toplum çıkarlarını temsilcisiz ve etkisiz kılacak ve siyasal yapıya kadar ulaştırılabilen talepler dağınık, belli belirsiz ve eksik olacaktır. Bu nedenle karar verme ve etkili siyaset uygulama zorlaşacak, toplumsalla siyasal arasındaki bu irtibatsızlık toplumda kesin ve ani patlamalara yol açarak iktidar sahiplerinde sık sık değişimler yaratacaktır. Plüralist bir yapıya sahip toplumlarda grupları üç görüş açısından yorumlamak mümkündür.

1. Toplumda gruplar, dağılan toplumsal dengenin kurulmasına yardım ederler.
2. Toplumda anayasalar, demokratik kurumlar ve felsefi belgelerin ardında gizli iktidar merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezleri, toplumda farklı çıkarların savunmasını yapan değişik gruplar meydana getirmektedir.
3. Siyasal oluşum süreci, vatandaş ile örgütlenmiş devlet yapısı arasında, siyasal partiler, çıkar grupları, baskı grupları ilişkileri ağı içerisinde belirlemektedir. Siyasetin bu değişik oluşum noktaları toplumsal etki-tepki konusunda grup teorisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁴

Siyasal bilimlerde de plüralist düşünürler devletin tek başına kişinin bütün sadakatini ve ilgisini çekemeyeceği tezini savunmuşlardır. Örneğin Cole ve Laski gibi plüralist düşünürler sendikalar, kilise, dernekler gibi devletten çok daha küçük örgütlerin de siyasal toplum içinde kişinin bağlılıklarına, güvenine hitap edebileceğini öne sürmüşlerdir. Böylelikle plüralistler, Hegel gibi idealistlerin yarattığı devasa bir çok kuruluşun tek bir hücre olarak birleştiği, bütüncü ve bütüncü kişisel inançları kendi içinde eriten ve kaplayan devlet görüşünü ortadan kaldırmışlardır. Tersine, devlet, grupların iktidar için savaştığı toplumsal alanda dengeyi sağlayacak ve herkesi kurallara uymaya zorlayacak bir hakem olarak belirmiştir.²⁵ Bu durum küreselleşme sürecinde daha net bir anlam kazanmıştır. Devlet kavramının, sosyal politika konularındaki bir çok fonksiyonunun sivil toplum örgütlerine devredilmesi ile ortaya çıkan çıkar ve baskı grupları ve bu gruplar arasındaki denge arayışları, devletin denge unsuru olma fonksiyonunu ön plana

²⁴ Ahmet N. YÜCEKÖK, **a.g.e.**, s:66

²⁵ Ahmet N. YÜCEKÖK, **a.g.e.**, s:67

çıkarmıştır. Bu konu, ileriki bölümlerde ayrıca açıklanacağından burada sadece çıkar be baskı grupları – devlet ilişkisi içindeki yansıması açısından kısaca değinilmiştir.

1.1.2. Örgütlenmiş Gruplar Olarak Baskı Gruplarının Toplumsal Görevleri

Plüralist toplumlarda grup çatışmasının kurumsal yapısını genellikle dernekler meydana getirir. Grup çıkarlarını temsil eden, yön veren siyasi partiler, çıkar ve baskı gruplarının çekirdekleri, toplumdaki dernekleşme sürecinde ve oluşumunda yatmaktadır. Bir gruptan uyumlu bir topluluk olarak söz edebilmek için onu belirli bir çatı altında bulma gereği doğmaktadır. Bu nedenle grupların kendi içlerinde örgütlenmesi genellikle dernekleşme oluşumu ile gerçekleşmektedir. Gerçi toplum içinde her dernek belli bir görüşün ve çıkarın sözcülüğünü yapmaktadır, ancak her dernek, sözcülüğünü yaptığı çıkarı savunmak için eyleme geçerek baskı grubu haline dönüşmemiştir. Fakat her iki halde de dernekler toplum içerisinde grup ilişkilerini ve çıkarlarını yansıtır. Diğer yandan karmaşık birçok organlardan meydana gelmiş kaynaşmış ya da federe olmuş gruplara da rastlanır.²⁶

Dernekler insan gruplarını, insan zekasını, enerjisini, çıkarlarını güdülen amaçlara ulaştıracak azmi bir araya getirdikleri için “*iktidar*” yapıları olarak belirirler. İktidarın devlet dışındaki örgütlerde de var olması siyasetin ana sorununun devlet değil “*iktidar*” olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü devlet, “*iktidar*” uygulayan mekanizmalardan yalnızca bir tanesidir. Bu durumda “*iktidar*”ın ne olduğunu incelemek devleti incelemekten daha anlamlı olacaktır.²⁷

Yukarıda belirtildiği gibi siyasal sistemde gruplar arası ilişkileri düzenlemede devlete büyük görev düşmektedir. Devlet, grup ilişkilerindeki davranışların normlarını saptar ve bu normları baskı gücüyle destekler ve korur. Fakat devlet yükümlendiği bu hakemlik görevi dolayısıyla politikanın yapıldığı tek kurum değildir. Sendika başkanları, odalar yöneticileri, işletmeciler, üniversite yöneticileri, generaller ve din adamları da politika yaparlar. Böylece resmi olmayan organlarda da politika oluşumu gerçekleşir. Toplumdaki grupları incelemek bu iktidar oluşumunu ortaya çıkaracaktır. Eğer böyle bir oluşum varsa o zaman

²⁶ Ahmet N. YÜCEKÖK, a.g.e., s:67

²⁷ Ahmet N. YÜCEKÖK, a.g.e., s:67

toplumda tek yönlü bir baskı olmadığı ve toplumun plüralist bir düzen içerisinde olduğu ortaya çıkacaktır.

İşte toplumun bu dinamik görüntüsü, toplumsalla siyasal arasında sürekli oluşan etki-tepki sürecinin yansıması sonucu meydana gelmektedir. Gruplar, yönetim ilişkilerinin ortaya çıkardığı siyasal yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek istemekte, bu doğrultuda etkilenen siyasal yapı da topluma tekrar kendi nitelikleri yönünde şekil vermeye yönelmektedir.

1.1.5. Çıkar ve Baskı Gruplarının Tanımı

Çıkar grubu her atomize olmuş karmaşık toplumda, yani statü düzeyinde endüstri çağına ulaşmakla sınıf düzeyine geçmiş olan her toplumda faaliyet gösteren, belirli talepleri olan örgütlü ya da örgütsüz topluluktur. Örneğin Türkiye Şoförler Cemiyeti belirli ekonomik çıkarları paylaşan, belirli bir statüyü işgal eden grubu temsil eden örgütlenmiş bir çıkar grubudur. Öte yandan Türkiye’de tarımla uğraşan büyük köylü yığınları örgütlenmemiş bir çıkar grubu meydana getirirler. Fakat demokratik hayatın çoğulcu yapısı, sayıları çok kabarık olan bu kitleleri, örgütlenmemiş olsalar dahi karar alma sürecinin dışında bırakma olanağına sahip değildir. Çıkar grupları kanun koyucuyu ve toplumdaki diğer iktidar merkezlerini kendi çıkarlarını gerçekleştirme, koruma ya da fazlalaştırma nedenleri ile etkilemek için örgütlenip eyleme geçtikleri an “*Baskı Grupları*”na dönüşürler. Baskı grubu görevlerini yerine getirmek için yasama ve yürütme erkini etkileyecek özel ajanlar kullandıkları zaman “*Lobby*” ya da Türkçe’de kullanıldığı gibi “*Kanun simsarlığı*” kurumunu meydana getirirler. Baskı grubunun oluşturduğu baskı, bir konuda organize olmuş kamuoyunun siyasal yapıya taşınması olayıdır. “*Lobby*” ise kişisel temas sonucu otoriteleri etkileme amacını taşınmaktadır ve organize olmuş bir kamuoyundan bağımsız olarak da gerçekleştirilebilir. Fakat gerçekte “*Lobby*” bir baskı grubunun çalışmasında eylem safhasını meydana getirir ve bu anlamda bir baskı grubu ürünü ve metodudur.²⁸

²⁸ Ahmet N. YÜCEKÖK, a.g.e., s:71

1.1.4. Çıkar ve Baskı Gruplarının Rekabetçi Siyasal Yaşamdaki Etki Alanları

Baskı gruplarının toplum içinde gerçekleştirdikleri görevleri ve etki alanlarını şöyle tanımlayabiliriz:²⁹

1. İstenilen bir kanunun geçirilmesi ya da istenmeyen bir kanunun iptali için yasama organlarında gösterdikleri faaliyet,
2. Modern devletin toplumsal hayatın her alanıyla yakından ilgilenmesine zaman ve ihtisas açısından yeterli olmaması nedeniyle baskı gruplarının devlet örgütüne kendi alanları için aydınlatma ve bilgi verme faaliyeti,
3. Kendi sosyo-ekonomik çıkarları ile ilgili olan siyasal ve sosyal yapıdaki kurumların kendi lehlerine işlemelerini sağlamak, bu kurumlara kendi görüşlerini destekleyen personelin atanmasını sağlamak,
4. İdari yapının kamu politikasından azami ölçüde yararlanabilmek için devlet bürokrasisini etkilemek ve bunu sağlamak için idarenin soruşturma ve araştırma komisyonlarına temsilci göndermek,
5. Yargı organlarına etki ederek idari işlemlere emsal teşkil edebilecek kararların çıkmasını sağlamak,
6. Kamuoyunu devamlı aktif durumda tutarak ona sosyo-ekonomik süreç hakkında en yeni ve sağlam bilgileri vermek, belirli konularda uyarmak,
7. Kamuoyunu ve kamu taleplerini siyasi yapıya taşımak ve etkin olmasını sağlamak. Bu, baskı gruplarının en önemli görevlerinden biridir. Çünkü durmadan değişen bir siyasi ortamda seçmen değişen ihtiyaçlarına çözüm getirilmesi için dört sene bekleyemeyeceğine göre çıkar ve baskı grupları kamuoyunun değişen ihtiyaçlarını siyasi ve sosyal yapıya derhal aktarma görevini de yapmak durumundadır.

Baskı gruplarının etkilerini yöneltmek istedikleri kurumlar her toplumun sosyo-ekonomik koşullarına ve siyasal yapısının özelliklerine göre değişmektedir.

Parlamente rejimlerde iktidarın seçimlerle el değiştirebileceğini göz önünde bulundurarak bu rejimlerde sürekli olarak bir iktidar mücadelesi verildiği ve çeşitli çıkarların kendilerine toplumda uygun müttefikler arayarak devamlı bir çoğunluk olma çabası içinde buldukları söylenebilir. Bu çoğunluk olma çabası demokratik

²⁹ Ahmet N. YÜCEKÖK, a.g.e., s:71

yollardan olduğu için başarıya kavuşma hali ancak uzlaşma ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle iktidar savaşı veren siyasi partiler temsil ettikleri çıkarlarla sağlamadıkları çoğunluğu temin edebilmek için çok yönlü olmak zorunda kalacaklar ve diğler bazı çıkar gruplarını mümkün olan en az tavizle kendi taraflarına çekmeye çalışacaklardır. Böyle bir durumda gönüllü kuruluşlar, sendikalar kendilerine en yakın siyasi partiye yanaşacaklar ve onunla açık bir pazarlığa girişebileceklerdir. Böylece iktidar değışmeleri rekabetçi toplumlarda durmadan müttefik değıştiren, birleşen, ayrılan, çatılan, uzlaşan gruplar vasıtasıyla sağlanmaktadır.³⁰

İleriki bölümlerde Dünya’da ve Türkiye’de küreselleşme sürecinde sivil toplum kavramının ve örgütlerinin aldığı yeni nitelik ve fonksiyonlar incelenirken, baskı ve çıkar grubu olma fonksiyonları ve bunun sosyal politika kavramı ve uygulamaları üzerindeki etkileri üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

1.2. Sosyal Politika Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Ünlü Alman düşünür Hegel’e göre, her devlet kendi varlığını korumak ve idame ettirmek için gerekli tedbirleri alır. Bu durum, devletin temel bir hakkı olduğu gibi aynı zamanda bir zorunluluktur. İlk dönemlerde devletin varlığını korumanın yolu savaşlardan geçiyordu. Eğer bir devlet askeri bakımdan güçlüyse yıkılması zordu. Ancak Sanayi Devrimi sonrası dönemde devletler sadece dış tehditlerle karşı karşıya değıl, sınıflar arası çatışma ve çekişmelerle de tehdit altında kalmışlardır. Artık bir devletin varlığına tehdit içeriden de gelebilmekteydi. Nitekim Avrupa bu tip çekişme ve çatışmalara uzun yıllar maruz kalmıştır. 18. yüzyıl boyunca Avrupa’da yaşanan şiddetli sınıf çatışmalarının ülkelerin varlığını tehdit eder duruma gelmesi, devletleri sosyal sorunlara müdahale etmek zorunda bırakmıştır. Zamanla devletin sosyal sorunlara müdahalesinin artması sosyal politikanın gelişimine yol açmıştır.³¹

Toplumunu meydana getiren bireyler arasında, yaptıkları iş gereğı veya toplumda buldukları mevki itibariyle farklılıklar vardır. Bu farklılıklar tarihin her döneminde olagelmıştır. Bireyler arasındaki farklılığın niteliğı de oldukça farklılık

³⁰ Ahmet N. YÜCEKÖK, **a.g.e.**, s:72

³¹ Abdülkadir ŞENKAL, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s:26

gösterir. Sosyal politika her ne kadar Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan işçi sınıfını ve emek-sermaye ilişkilerini konu almışsa da, bireyler arasındaki farklılıkların ve çatışmaların kökeni insanlık tarihi kadar eskidir. Bu farklılıklar her zaman sosyal bir sorunu beraberinde getirmiş ve sosyal yapıyı rahatsız etmiştir. Bu yüzden Sanayi Devrimi sonrasında, sosyal sınıfların hareketleri, çelişme ve çekişme ve mücadeleleri karşısında hukuk düzenini ayakta tutmaya ve idame ettirmeye yönelik politikaların alınması sonucu sosyal politika ortaya çıkmıştır.³²

Sosyal politika, toplumu oluşturan bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik faaliyetlerde bulunan disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bu özelliği ile sosyal politika, ekonomi, sosyoloji, felsefe, hukuk ve siyaset bilimiyle yakın bir ilişki içerisindedir. Sosyal politikayı dar anlamıyla “*çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tırmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak*” olarak tanımlamak mümkündür, Amaç olarak önceleri sanayileşme ve kentleşme ile ortaya çıkan tehlikelere (iş kazaları) ve sefaletle (yoksulluk, işsizlik, hastalık, veya yaşlılık) karşı işçileri korumayı ve gerekli önlemleri almayı amaç edinen sosyal politikanın hedef kitleleri zaman içerisinde değişime uğramıştır. Geniş anlamda sosyal politika, toplumun bütün sınıf ve zümreleri arasındaki tezat ve mücadeleleri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Burada söz konusu olan konu, sosyal sınıf ve zümrelerin sosyal yapı içinde ahenkli bir şekilde yer alması ve sosyal bütünlüğü parçalama eğiliminde olan gerginlik ve tezatların bertaraf edilmesidir. Bu bakımdan geniş anlamıyla sosyal politikanın ilgilendiği konular Sanayi Devrimi öncesi dönemde de mevcut olmuştur.³³

Bir başka tanımlama ile sosyal politika, toplumu meydana getiren sosyal sınıfların, sosyal hareketleri, tezatları ve mücadeleleri karşısında devleti ve dayandığı hukuk düzenini ayakta tutmaya yönelik bir bilim dalıdır.³⁴ Buradan yola çıkarak sosyal politikanın dar ve geniş anlamdaki tanımlamaları, belli bir sınıf esası veya toplumun tüm kesimlerine yönelik olması açısından farklılık gösterir.³⁵

³² Abdülkadir ŞENKAL, **a.g.e.**, s:26

³³ Abdülkadir ŞENKAL, **a.g.e.**, s:27

³⁴ Orhan TUNA, Nevzat YALÇINTAŞ, **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1999, ss:29-30

³⁵ Cahit TALAS, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s:15

Latince “*socius*” ve “*politeia*” kelimelerinin birleştirilmesinden meydana gelen sosyal politika terimi ilk defa, 19. yüzyılın ilk yarısında Riehl tarafından kullanılmıştır. Alman bilim adamı Otto von Zwideneck Südenhorst, 1911 yılında yazdığı Sozialpolitik adlı eseriyle bu bilim dalının teorisini ortaya atmıştır. Sosyal politika uzun yıllar ampirik bir şekilde ele alınmış ve daha ziyade hümanitarist ve ahlaki değer yargılarına dayandırılmıştır. Sosyal çatışmaları önlemeye yönelik tedbirler bütünlüğü olarak nitelendirilen sosyal politika bilimsel anlamda ilk kez 1870’lerde, Bismarck yönetimindeki Almanya’da uygulamaya konmuştur. Sosyal politika tedbirleri önceleri zor şartlar altındaki işçilerin durumunu düzeltmeye yönelik olmuşsa da zamanla kapsamı ve uygulama alanı genişlemiştir. Sosyal politikanın bilimsel bir disiplin haline gelişi oldukça yenidir. Sosyal politika, kısa zamanda büyük bir gelişme göstermiş, özellikle II. Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda bilimsel yayınların ve araştırmaların konusunu oluşturmuştur. Günümüzde ise, sosyal politika hem alan hem de içerik bakımından oldukça geniş bir kavram halini almıştır. Kavram Kıta Avrupası’nda “*sosyal politika*”, Kuzey Amerika literatüründe ise “*sosyal refah politikası*” olarak kullanılmaktadır.³⁶

1.2.1. Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika ve Sosyal Refah Devleti Kavramlarının Dönüşümü

Genel görüntüsüyle piyasanın görünmez elinin yanına devletin görünen elinin ikame edilmesi gerektiği düşüncesine dayanan sosyal devlet anlayışı; kapitalizm ile sosyalizm arasında bir “*ara form*” niteliği taşımaktadır.

“*Sosyal devlet*”; genellikle “*vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen*” devlet diye tanımlanmaktadır. Vatandaşlarının ekonomik ve sosyal haklardan (sosyal güvenlik, sendika, toplu sözleşme ve grev, asgari ücret, eğitim, insan hakları, işçi hakları ve sağlık hakları gibi) yararlanmaları için gerekli önlemleri alır. Böyle bir tanımlama, Batı toplumlarında çoğunlukla “*refah devleti*” (welfare state) denilen devlet anlayışından pek farklı değildir.

³⁶ Abdülkadir ŞENKAL, a.g.e., s:27

“*Refah*” çok çeşitli anlamlara sahip bir terimdir. Fakat genellikle sosyal politikanın özel bir ögesini belli etmek anlamında kullanılmıştır. ABD’de bu terim; dar anlamıyla kullanılır ve ölçülen gelir, geride kalan, devletin sağladığı yardımın boyutları anlamına gelir. Halbuki İngiltere’de ve diğer çoğu Avrupa ülkelerinde bu terim geniş bir anlam kazanmıştır. Burada, politika sahaları sık sık refah terimi bünyesinde-ki bazen sosyal refah denilmektedir-gelir güvencesi, sağlık, sosyal konut, eğitim ve kişisel sosyal hizmetlerle çevrelenmiştir.³⁷

18. yüzyılın ikinci yarısında gelişimi ve güvenliği için ulus-devlet modelini öne çıkaran kapitalizm, 1929’daki dünya ölçekli ekonomik buhranın tetiklediği, burjuva ve işçi sınıfının sermaye ve emek arasındaki ilişkiyi kendine özgü yöntemle düzenleyen “*sosyal devlet*” ideolojisini 1950’lerin başlarında kabul etmiştir. Sosyal devlet anlayışı devleti sosyal konulara duyarlı kıldığı gibi belli oranlarda ekonomiye müdahalesini öngörüyordu. Ulus-devlet temeli üzerine kurulan sosyal devlet, 1970’li yılların başına kadar popüleritesini korumuştur. Bu dönemde ortaya çıkan gelişmeler (yeni bir dünya ölçekli ekonomik buhran, dünya ekonomi pazarında söz sahibi olmak isteyen yeni aktörler ve sosyalist düşüncenin zayıflaması gibi) kapitalizmi yeni “*meşruiyet*” alanları bulmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda kapitalizmin sözcülüğünü yapanlar; hararetle bir şekilde gereğinden fazla büyüdüğünü iddia ettiği sosyal devletin sınırlandırılmasını savunarak, sosyal devlet modelini ağır bir dille eleştirmeye başlamışlardır.³⁸

Neoliberal politikaların sıklıkla dile getirildiği 1970’li yıllardan itibaren sosyal güvenlik harcamalarının ekonomi üzerinde özellikle işverenler için büyük bir yük oluşturduğu ve ekonominin hantallaşmasına yol açtığı söylemleri yaygınlık kazanmıştır. Sosyal yapılardaki değişim (işçi sınıfının çözülmesi, orta sınıfın zayıflaması, yaşlı nüfusun artması) de neoliberal politikaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun giderek yaşlanması ve böylece sosyal güvenlik kurumlarının yaşlılık ve sağlık ödemelerinin önemli ölçüde artması neoliberalizmin sosyal devlete yönelttiği eleştirilerin başında gelmektedir. Nüfus yaşlanmıştır ancak ülke dışından gelen işçilerin sosyal güvencelerinin

³⁷ Kamil ALPTEKİN, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü**, www.sosyalhizmetuzmani.org, 29-Kasım-2004, s:2

³⁸ Kamil ALPTEKİN, **a.g.m.**, s:2

sağlanmasında ciddi sıkıntılar da yaşanmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik sistemleri aşırı bir ödeme içerisine girmişken alttan kendisini besleyecek yeterli birikim sağlanamamaktadır. Bununla birlikte yüksek sosyal güvenlik primleri ve vergi oranları sık sık şikayetlere neden olmuştur. Bir diğer önemli neden de işgücü piyasasında yaşanan radikal değişimdir. İşgücü piyasasının emek yoğun dönemden teknoloji yoğun döneme girmesi, esnek çalışma yöntemlerinin popülaritesini artırması ve böylece çok sayıda istihdam alanının gereksiz hale gelerek istihdam olanaklarının daralması sosyal güvenlik sistemlerini derinden etkilemiştir.

Neoliberal politikaların sosyal devlete yönelttiği ikinci büyük eleştiri alanı sosyal hizmetlerdir. Çeşitli nedenlerle toplumun ortalama yaşayış düzeyinin gerisinde kalan ve bu nedenle, korunmaya, bakıma ve desteklenmeye gereksinimi olan kişilere ve gruplara devlet eliyle sunulacak sosyal hizmetlerin birer bedeli olması ve bir ölçüde gelir transferine neden olması neoliberal düşünceleri benimseyenlerde rahatsızlık uyandırmaktadır.³⁹

Örneğin; İsveç refah devleti bugün benzer derin sorunlarla yüz yüzedir. Birçok İsveçli 1980 Mayısındaki Genel Grev zamanındaki bunalımın derinliği karşısında sarsılmıştır. İsveç İşverenler Derneği Başkanı Curt Nicolin 1979 yılında şöyle konuşmuştur: *“Ciddi tehlikeler altında olduğumuz anlamının zamanı gelmiştir. birer uyurgezerler gibi, sosyal huzursuzluğumuzun ve birçoğumuzun özürlüğüne kaybetmesinin hesabını verecek boyutlarda ciddi ekonomik bunalımlara doğru ilerlemekteyiz.”* Kesinlikle, Longshoremen Sendikası'nın grevi, kilit vurması ve hatta sorunların ileri aşamaları bu sosyal huzursuzluğun bir parçası olmuştur. Bunun yanı sıra, İsveç refah devletinde günümüz bunalımlarının ahlaki etkileri üzerinde çalışan birinin kolayca anlayacağı birçok başka göstergeler vardır.

“İktisadi anlamda, refah devletinin kendi doğasında bulunan kısıtlamaları hayata geçirmek önemlidir. Kendi kendini besleyen refah devleti kendi sonunu getirir. İsveç modelinin temelini oluşturan iş gücünün devlet ile özel sektör arasında bölünmesi, ulusal üretimden, devamlı artan bir payın kamu sektörüne akmasını gerektirir. Teknik ve iktisadi değişimler, toplumdaki istikrarın garanti altına alınması amacıyla çok büyük kamu yatırımları teşvik ettiler. Pazar güçlerinin

³⁹ Kamil ALPTEKİN, a.g.m., s:3

*serbest hareketliliğinden kaynaklanan sosyal yapıdaki yer değiştirmelerinin, çözümler için gerekli paraları insanların ödemeye devam etmek istemeyişleri sonuçlanacak büyüklüğe ulaştığı bir nokta vardır. Güvenlik talepleri artarken, bu güvenliğin maliyetine katkıda bulunma isteği azalır. Refah toplumun artık bir güven bunalımı ile yüz yüzedir.*⁴⁰

1.2.2. Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Hareketlerin Tarihsel Gelişimi

Siyasal ve sosyal yapıyı toplumdaki altyapısal niteliklerin, üretim ilişkilerinin türünün bir yansıması sayarsak bu siyasal ve sosyal yapının bir parçası olan sivil toplum örgütleri de toplumun niteliklerine ve üretim biçimine bağlı olarak gelen üstyapı kuruluşları olarak belirmektedirler.⁴¹

Bu anlamda sivil örgütlenme olayı her toplum türünde görebileceğimiz bir örgütlenme türü değildir. Sivil toplum kuruluşları ihtisaslaşmış, atomize olmuş, işbölümünün yoğunlaşmış siyasal katılımın arttığı endüstrileşmiş toplumlarda yoğun olarak görülür. Çünkü bu tür toplumlarda toplumsal mobilizasyon artmıştır.⁴²

Geleneksel yaşama düzeyinden modern yaşama düzeyine yönelmiş toplumların nüfuslarının önemli bir kısmında beliren geniş kapsamlı değişme sürecine toplumsal mobilizasyon denmektedir. Toplumsal mobilizasyon kavramı içine, üretim ilişkilerinde değişiklikleri, toplumsal yerleşmelerdeki değişiklikleri, kurumlardaki, rollerdeki, davranışlardaki, ihtiyaçlardaki ve geleneklerdeki değişiklikleri almaktadır. Bütün bunlar siyasal davranışı etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu değişiklik sonucu eski toplumsal, psikolojik, ekonomik bağlılıklar yıkılmakta ve toplum yeni toplumsal davranış kalıplarını benimsemeye hazır hale gelmektedir.⁴³

Toplumsal mobilizasyon beraberinde geniş bir siyasallaşmış vatandaş topluluğu getirmektedir. Bu topluluğun hacmi büyüdükçe siyasal kurumların ve

⁴⁰Eric BRODIN, **Sweden’s Welfare State: A Paradise Lost**. Taxation without Confiscation New York 1993, s:1

⁴¹ Ahmet N. YÜCEKÖK, **19. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri**, Tanzimattan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul Şubat 1998, s:1

⁴² Ahmet N. YÜCEKÖK, **a.g.m.**, s:1

⁴³ Ahmet N. YÜCEKÖK, **a.g.m.**, s:1

işlemlerin değişmesi için büyüyen bir baskı başlamaktadır. Bunun diğer bir sonucu olarak da siyasal sürece yön veren insan ihtiyaçlarında bir değişiklik olmaktadır. Bu değişiklik siyasal süreci de etkileyip değiştirecektir. İnsanların ilgileri mahalli düzeyden ulusal düzeye çıktıkça eski örf, adet ve geleneklerini terk edip mesleklerinde ve yaşadıkları yerlerde değişiklikler meydana geldikçe ihtiyaçlarında da belirgin bir değişme olacaktır. Toplum bu şekilde değiştikçe kişi, toplum içinde önemini kaybedecektir. İşte böyle bir ortamda insanlar eş görüşlere ve eş çıkarlara sahip insanlarla bir arada olmak isteyeceklerdir. Çünkü toplumda sadece sosyal, siyasal ve ekonomik örgütler ve unsurlar devleşmemiş, aynı zamanda kişinin uğraşmak zorunda olduğu sorunlar da devleşmiştir. Kişi, bu büyük sorunları çözebilmek için dayanışma ihtiyacı hissetmektedir. Toplumsal koşulların yarattığı böyle bir zorunluluk sonucu özellikle dernekler kurulmaya başlanır. Kişi, çıkarlarının ve görüşlerinin paylaşıldığı böyle bir ortamda artık devasa toplum karşısında cüce değildir. Artık kendi çıkarları doğrultusunda başka kuruluşlara, örgütlere baskı yapabilecek, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşantısına yön veren kararları ve unsurları etkileyebilecek bir duruma gelmiştir. Dernekleşme ile birlikte siyasal ve sosyal yapıda değişmeler olacak, devletin ve diğer birkaç kuruluşun dışında kişinin bağlılık duyacağı bir çok örgüt meydana çıkacak, iktidar savaşı bu gruplar aracılığı ile verilecek ve paylaşılan bir siyasi yapı ve plüralist bir toplum düzeyine geçilecektir.⁴⁴

1.2.2.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Dönemi'nde gerek endüstrileşme, gerekse demokratikleşme açısından çok sınırlı gelişmeler söz konusudur; modern anlamda sosyal politikanın gelişmesi açısından da koşullar olgunlaşmamıştır. Yine de 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesinden sonra Meşrutiyet yıllarında eğitim ve sağlık konularında Osmanlı'da da bazı adımlar atıldığı, örneğin ilk eğitim olanaklarının kasaba ve köylere ulaştırılması, vilayet merkezlerinde devlet hastanelerinin açılması gibi girişimlere önem verildiği söylenebilir. Bu girişimlerin sosyal politikaların arkasındaki emekçi sınıfın yükselmesi ve hak talep etmesi anlamında toplumsal gelişmelerle ilgisi olduğu söylenemese de Meşrutiyet yıllarında gündeme gelen vatandaşlık ve hak söylemiyle ilgisi olduğu söylenebilir.⁴⁵

⁴⁴ Ahmet N. YÜCEKÖK, **a.g.m.**, s:2

⁴⁵ Meryem KORAY, **Sosyal Politika**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s:155

Endüstrileşme, İmparatorluğun son yıllarında sadece temel bazı ihtiyaçları karşılamak üzere yabancı sermaye ile kurulan iktisadi devlet teşekkülleri şeklinde olmuştur. 1908 yılında İstanbul'da 90 bin, imparatorluk genelinde ise 1 milyon işçi olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu işçi kesimi dağınık ve heterojendir. 1915 Sanayi Sayımı'na göre imparatorlukta sermaye ve emeğin sadece %15'inin Türk ve Müslümanlara ait olduğu, geri kalanın yabancı ve gayrimüslimlerden oluştuğu belirlenmiştir. Ayrıca kapitülasyonlara maruz kalan Osmanlı'da el sanatları üretimi de çökmüş, nitelikli işgücü giderek yok olmuştur.⁴⁶

Bununla birlikte, Avrupa benzeri, çalışanları korumaya yönelik reformist bazı hareketler 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı'da da görülür. 1860 tarihinde kabul edilen Mecelle ile bazı hükümlerin getirildiği görülmektedir. Ancak bu hükümlerin sosyal politika düşüncesinin ürünleri olduğu söylenememektedir. Düzenlemelere göre işçinin emeği mal olarak görülmekte ve kendisiyle birlikte kiraya verilmektedir.⁴⁷ Osmanlı Medeni Kanunu'nu oluşturan Mecelle'deki en genel hükümlerin ötesinde endüstri ilişkileri alanındaki ilk yasa, 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi olmuştur. Bu yasa işçileri korumaktan çok, madenlerdeki verimi artırmaya yöneliktir. Yasa ile çalışma saatleri, işçinin hastalanması ve toplu işçi çıkarmalarda önceden bildirim gibi konularda hükümler getirilmiştir. İşçinin lehine gözüken bu uygulamalar, denetim olmadığından uygulanamamıştır.⁴⁸ Çok dar bir uygulama alanı bulan bu yasa, yine Ereğli kömür havzasına yönelik 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi ile tamamlanmıştır. Bu yasa ile zorunlu çalıştırma kaldırılmış, iş kazalarına karşı işverenin alacağı önlemler belirtilmiştir.⁴⁹ Madenlerde acil durumlara müdahale edecek bir doktor ile gerekli ilaçların bulundurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca kaza geçiren işçiye mahkemece belirlenecek bir miktar tazminat ödenmesine, kazanın işveren kusurundan kaynaklanması durumunda işverene ceza verilmesine dair hükümler yer almıştır.⁵⁰

Bu gelişmelere karşın Osmanlı'da II. Meşrutiyet'e kadar önemli bir işçi hareketi görülmemiştir. İlk işçi örgütlenmesi, işçilere sosyal yardım amacıyla 1871

⁴⁶ Meryem KORAY, **a.g.e.**, s:156

⁴⁷ Cahit TALAS, **a.g.e.**, s:39

⁴⁸ Cahit TALAS, **a.g.e.**, s:40

⁴⁹ Meryem KORAY, **a.g.e.**, ss:156-157

⁵⁰ Cahit TALAS, **a.g.e.**, s:40

yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti'dir. 1895 yılında Osmanlı Amele Cemiyeti kurulmuş, ancak bir yıl sonra kapatılmıştır. II. Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamında özellikle yabancı sermayeli işyerlerindeki kötü çalışma koşullarına karşı 1909 yılında 30 kadar grev yapılmış ve bu grevlere yüz bin kadar işçi katılmıştır. Ancak devlet grevlere müdahale etmiş ve Temmuz 1909'da çıkan Tatil-i Eşgal Kanunu ile "hükümetten imtiyaz alınarak kurulan ve genel hizmetler alanında çalışan" tüm kuruluşlarda sendikal faaliyetler yasaklanmıştır.⁵¹ Böylece zaten sanayileşmemiş olmanın getirdiği olumsuzluklarla oluşumu geciken sendikacılık hareketine devlet darbe vurmuştur. Sonuç olarak Osmanlı döneminde sendikacılık hareketi, gerek nicelik gerekse nitelik yönünden çok kısıtlı kalmış ve gelişmemiştir.⁵²

1.2.2.2. Cumhuriyet'in İlk Yılları

Osmanlı'dan ilkel bir endüstrileşme devralmış olan Cumhuriyet Türkiye'si, ekonomi politikalarını belirlemek ve kalkınma yolunu çizmek için, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden, 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de *Türkiye İktisat Kongresi*'ni toplamıştır. Çeşitli illerden gelen işçi, işveren ve meslek temsilcilerinden oluşan kongrede serbest piyasa ekonomisi, ekonomik model olarak belirlenmiştir. Yine bu kongrede işçilere yönelik bazı iyileştirmelerin yapılacağı da hükme bağlanmıştır. Ardından 1927'de *Teşvik-i Sanayi Kanunu* ve 1929'da *Gümrük Tarife Kanunu* çıkarılmış, ancak tüm bunlar, sermaye oluşumu bulunmayan ve devlet elindeki kısıtlı ekonomik kaynakların temel altyapı hizmetleri ile yabancıların elinde bulunun stratejik işletmelerin devletleştirilmesine harcadığı⁵³ ülkede yatırımları harekete geçirememiş, bu nedenle liberal kalkınma yolu yerini devletçiliğe bırakmıştır.⁵⁴

Bu dönemde sosyal politika da ekonomik politikaya paralel olarak az da olsa gelişme göstermiştir. 1921 yılında 151 sayılı *Ereğli Havzası Maden İşçilerinin Hukukuna Mütedair Kanun* çıkarılmıştır. Bunun nedeni en kalabalık işçi kesiminin bu bölgede olmasıdır. 1925 yılında *Hafta Tatili Kanunu*, 1930'da kadın ve çocukların korunmasına yönelik olarak *Umumi Hıfzısıha Kanunu* çıkarılmıştır. Sınıf esasına dayalı dernek kurmayı yasaklayan Tatil-i Eşgal Kanunu, 1938 *Cemiyetler*

⁵¹ Nuri ÇELİK, *İş Hukuku Dersleri, Beta Yayınları*, İstanbul, 2005, s:7

⁵² Meryem KORAY, *a.g.e.*, ss:157-158

⁵³ Cahit TALAS, *a.g.e.*, s:45

⁵⁴ Meryem KORAY, *a.g.e.*, s:158

Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır. *1924 Anayasası*'ndaki tüm vatandaşlara dernek hakkından yararlanılarak bazı işçi cemiyetleri kurulmuştur. Bunların en önemlisi 1924 yılında kurulan ve *İşçi Fırkası* ile ilişkileri nedeniyle 1928'de kapatılan *Amele Teali Cemiyeti*'dir. Bu dönemde örgütlenmeyi etkileyen bir başka kanun da cumhurbaşkanının onayıyla bakanlar kuruluna dernekleri kapatma yetkisi veren *Takrir-i Sükun Yasası*'dır. 1926 yılında kabul edilen *Medeni Kanun* ve *Borçlar Kanunu* ile işçilere işverenle "umumi mukavele" yapma hakkı tanınmıştır.⁵⁵

Bu dönemde devletin çalışma ilişkileri ile yeteri kadar ilgilenmemiş olmasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Ülkenin ekonomik yapısının tarıma dayalı olması ve endüstrileşmenin henüz başlamamış olması,
- Devletin endüstrileşme politikasının liberal bir ekonomik politikaya dayanması nedeniyle bu alana müdahaleye gereksinim duymaması,
- Endüstri ilişkilerinin en önemli tarafını oluşturan gerçek bir işçi sınıfının henüz gelişmemiş ve örgütlenmemiş olması,
- Devletin politik yapısının ve politik rejiminin bu güçsüz işçi sınıfından gelecek istek ve baskılara karşı duyarlı olmaması.⁵⁶

1.2.2.3.Devletçi Politikaların İzlendiği Dönem

Liberal politikaların Türkiye'de gerekli endüstrileşmeyi yaratmaması ve 1929 Büyük İktisadi Buhranı'nın bütün dünyayı etkilemesi ve devletçiliği ön plana çıkarması ile birlikte Türkiye de 1932 yılından itibaren devletçi politikalara geçmiştir.

1934 yılında ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur. Bu planla birlikte özel girişimin önem vermediği Anadolu'da çeşitli endüstri işletmeleri kurulmuş ve devlet önemli bir işveren olarak çalışma hayatında yer almaya başlamıştır. 1936 yılında ilk İş Yasası kabul edilmiştir. Endüstrileşmenin getirdiği çalışma ilişkileri sorunlarının bir yasa ile düzenlenme zorunluluğu, 1926 yılında çıkarılan Borçlar Kanunu'nun liberal yapısıyla işçi-işveren ilişkilerinde

⁵⁵ Meryem KORAY, a.g.e., s:159

⁵⁶ Meryem KORAY, a.g.e., ss:159-160

yetersiz kalması⁵⁷ ve Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla birlikte ILO'ya da üye olmuş sayılması bu yasanın çıkmasında etkili olmuştur. Sendika kurma hak ve özgürlüğünden bahsetmeyen yasa, grevi yasaklamış ve zorunlu hakem uygulamasını getirmiştir. Bu yasa, bir "*İşçi Sigorta İdaresi*" kurulmasını önermektedir.⁵⁸

İş hukuku'nu geniş ölçüde etkileyen bir başka kanun da, II. Dünya Savaşı sürerken 1940 yılında çıkarılan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'dur. Bu kanunla, savaş yıllarında olağanüstü hallerde kullanılmak üzere hükümete iş kanunu ile işçilere verilen hakları büyük ölçüde kısıtlayabilme yetkisi verilmiştir.⁵⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de demokrasinin gerçekleştirilmesi yönünde bazı hareketler başlamış ve çok partili düzene geçilmiştir. 1945 yılında, 3008 sayılı İş Kanunu'nun uygulanması ve çalışma yaşamıyla ilgili konuları düzenleme, yürütme ve denetleme ile görevli olarak *Çalışma Bakanlığı*, bunu izleyen yılda ise işgücü piyasasının düzenlenmesi amacıyla *İş ve İşçi Bulma Kurumu* kurulmuştur. 1946 yılında *Cemiyetler Yasası*'ndaki sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağı kaldırılmış, bir yıl sonra da *Sendikalar Yasası* kabul edilmiştir. Bu ilk Sendikalar Yasası, sendikaların siyasetle uğraşmasını ve grevi yasaklamıştır. Bu yasa ile işçilere şu haklar tanınmıştır:

- İşçilerin ücretlerinin yükseltilmesi için işçi sendikaları iş uyuşmazlıkları çıkarabilirler, üyelerinin sosyal çıkarları ile ilgili etkinliklerde bulunabilirler.
- İşçi ve işveren sendikaları, iş uyuşmazlıklarında hakem kuruluna görüşlerini bildirir ve çözüm için aracılık yaparlar.
- Sendikalar, üyelerine sosyal ve hukuki yardımda bulunurlar, kooperatifler kurarlar.⁶⁰

Tüm bu demokratik gelişmelere karşın Türk endüstri ilişkileri 1960 sonrasına kadar otoriter niteliğini sürdürmüş ve devletin güdümünde gelişmiştir.

⁵⁷ Nuri ÇELİK, *a.g.e.*, s:9

⁵⁸ Meryem KORAY, *a.g.e.*, s:161

⁵⁹ Nuri ÇELİK, *a.g.e.*, s:10

⁶⁰ Meryem KORAY, *a.g.e.*, ss:162-163

1.2.2.4. Sosyal Politika Anlayışına Gelişen Dönem

1961 Anayasası, Türk sosyal politikası için bir dönüm noktası olmuş, Türkiye'nin “*Sosyal Devlet*” olduğu, anayasa maddesiyle belirtilmiştir.⁶¹ Bu dönemde çalışma hakkı⁶², sendikal hak ve özgürlükler ile grev ve lokavt hakkı güvence altına alınmıştır. Sosyal güvenlik ve ilköğretim gibi sınırlı alanlarda kalan sosyal politika, çeşitli alanlara doğru gelişme göstermiştir.⁶³

1961 Anayasası ile Türkiye, planlı kalkınma dönemine girmiştir. *Devlet Planlama Teşkilatı* kurulmuş ve *Birinci Beş Yıllık Plan* uygulamaya konmuştur. Dört plan döneminin ana hedefleri şöyledir:

- Yüzde 7 civarında bir kalkınma hızının gerçekleşmesi,
- Hızla artan işgücüne iş olanakları sağlanması,
- Dış ödeme dengesine ulaşılması,
- Bu hedeflerin adalet ilkelerine uygun bir şekilde gerçekleşmesi.⁶⁴

1961 Anayasası döneminde çalışanlara geniş sendikal ve sosyal haklar tanıyan 274 sayılı Sendikalar Kanunu, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu kabul edilmiş ve birçok demokratik açılım gerçekleştirilmiştir.⁶⁵

Sonuç olarak, bu açılım ve gelişmelere rağmen ekonomik ve sosyal tıkanıklıklar Türkiye'yi 12 Eylül 1980'e getirmiştir. 12 Eylül Askeri Darbesi'yle önce demokrasiye ara verilmiş, daha sonra yeni bir anayasa hazırlanmıştır.

1982 Anayasası, özetle 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ve demokratik ruhundan uzaklaşmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu anayasa ile dernek, vakıf ve sendikaların faaliyetleri genel olarak kısıtlanmış, Yüksek Hakem Kurulu'nun yetkileri genişletilmiş, grev hakkını ve sendikalaşmayı zorlaştıran hükümler

⁶¹ Cahit TALAS, **a.g.e.**, s:55

⁶² Çalışma hakkı, Türkiye'nin de altına imza attığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 23. maddesince de güvence altına alınmıştır. Bkz. www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html

⁶³ Meryem KORAY, **a.g.e.**, s:165

⁶⁴ Meryem KORAY, **a.g.e.**, s:166

⁶⁵ Nuri ÇELİK, **a.g.e.**, s:11

getirilmiştir. Böylece Türk toplumu, “*siyasetten arındırma*” sürecine itilmiştir.⁶⁶ 1980 sonrası Başbakanı dahi “*Sosyal devletin varlığının gerekliliğinin tartışılması gerektiğini*” savunarak devlet politikasının küreselleşme sürecini doğru ilerlerken neoliberal politikalara uyumlu olacağını göstermiştir.

Bundan sonraki dönemde Türkiye sosyal politikasının gelişimi ve bu alanda sendikal hareketler ile dernek ve vakıfların fonksiyonları, diğer bölümlerde ayrıntılı olarak inceleneceğinden burada ayrıca ele alınmayacaktır. Ancak günümüzde AB ile uyum sürecinde AB sosyal politikaları ve Türkiye’den beklentileri konusunda bazı açıklamalar yapılmasında fayda vardır.

1.2.2.5. AB’ye Uyum Sürecinde Türkiye’de Sosyal Politika

İstihdam ve Sosyal İşler Komiseri Anna Diamantopoulou, AB’nin Yeni Sosyal Politika Gündemi’ni şu şekilde ifade etmektedir: “*Yeni Sosyal Politika Gündemi, sosyal politikanın Birlik çapında uyumlaştırılması için herhangi bir yeni mevzuat ya da işverenlere yeni bir yük getirmeyecektir. Bu hususu özellikle vurgulamak isterim. Gündemin odak noktası nitelikli istihdam, nitelikli sosyal politika ve nitelikli endüstri ilişkilerinin geliştirilmesidir.*”⁶⁷

AB Komisyonu, birliğin sosyal önceliklerini şöyle sıralamaktadır:

- İstihdam stratejisi
- İş sağlığı ve güvenliği
- Sosyal diyalog
- Sosyal katılım ve sosyal koruma
- İş Hukuku (Bazı çalışma türleri ve sürelerine ilişkin düzenlemeler, iflas vb. hallerde çalışanların korunması, işçi temsilciliği)

⁶⁶ Ali Yaşar SARIBAY, *Postmodernite sivil Toplum ve İslam*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s:119

⁶⁷ *Avrupa Birliği’nin Sosyal Solitika Gündemi*, Avrupa Komisyonu’nun Konsey, Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve Bölgeler Komitesi’ne Sunduğu Bildiri, Eylül 2000,s:4

Bu maddelerin önemli bir kısmında da uygulamalar, Yardımcılık (*Subsidiarity*) ilkesi çerçevesinde ulusal otoritelere ve güçlü işçi ve işveren örgütlerinin uzlaşısına bırakılmaktadır.⁶⁸

AB Komisyonu, birliği yatırım için çekici hale getirerek istihdam imkanlarını artırabilmek için 8 önlem belirlemiştir. Bunlar:

- Avrupa’da yenileşme ve bilgiyi desteklemek,
- Devlet yardımı politikasının reformu,
- İş dünyası için hukuki çerçevenin basitleştirilmesi ve geliştirilmesi,
- Hizmetler sektörü açısından iç pazarın tamamlanması,
- Dünya Ticaret Örgütü’nün 4. Bakanlar Konferansında (Doha Roundu) imzalanan anlaşmasının tamamlanması,
- Malların, işçilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması ve özellikle akademisyenlerin hareketliliğinin artırılması,
- Ekonomik göçe ilişkin ortak yaklaşımın geliştirilmesi,
- Ekonominin yeniden yapılandırılmasının sosyal sonuçlarına ilişkin çabaların Desteklenmesi şeklinde sıralanmaktadır.⁶⁹

Avrupa Birliği 1998 yılından bu yana Türkiye ile ilgili ilerleme raporları yayınlamaktadır. Bu raporlar Türkiye’nin siyasal kriterler ve müktesebat açısından AB’ye uyumunu değerlendirmektedir. Avrupa Birliği Komisyonu 2002 Türkiye Raporu da sosyal ve sendikal haklar konusunda ve sosyal politika uyumu konusunda önemli saptamalar içermektedir.⁷⁰

Önceki yıllarla karşılaştırıldığında 2002 raporunda sosyal haklar bölümünün detaylandırıldığı ve eleştirilerin arttığı görülmektedir. Raporun 'sosyal politika ve istihdam' bölümü Türkiye'nin sosyal politikalarının ve çalışma mevzuatının AB

⁶⁸ TİSK, “Sosyal Politika ve İstihdam” Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye, TİSK AB Mevzuatını İnceleme Komisyonu Raporu, 17 Mart 2004, s:5

⁶⁹ ÇSGB, AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni, sayı:3, Ağustos 2005, s:2

⁷⁰ Aziz ÇELİK, Avrupa Birliği’nin Sosyal Boyutu ve Türkiye’nin Uyumu, www.ceterisparibus.net/arsiv, s:22, (erişim: 25.02.2006)

normlarının çok uzağında olduğunu ve son bir yılda son derece sınırlı gelişmeler yaşandığını göstermektedir.⁷¹

1988 yılından bu yana yayımlanan ilerleme raporlarında sosyal politika ve sendikal haklara ilişkin bölümlerin hacmi ve içeriğindeki değişim dikkat çekicidir. 1998 İlerleme Raporu'nda sosyal ve sendikal haklara ilişkin değerlendirme toplam bir sayfa civarındayken 2002 raporunda beş sayfaya ulaşmış durumdadır. 29 başlıktan oluşan AB müktesebatına uyum bölümü 'Sosyal Politika ve İstihdam' başlığı, 'Adalet-İçişleri' ve 'Tarım' ile birlikte en geniş yer ayrılan üç konudan biridir. 1988 ve 1999 raporlarında daha çok genel değerlendirmeler yer alırken 2002 raporunda sosyal ve sendikal haklara ilişkin detaylı değerlendirmelere ve verilere rastlanmaktadır.⁷²

İlerleme raporlarının yapısındaki bu değişime rağmen sosyal ve sendikal haklarla ilgili tipik/standart bir ifade varlığını kormaktadır: "Bu alanda (sosyal politika) son derece sınırlı ilerlemeler sağlandı/kayda değer bir ilerleme sağlanmamıştır." 2002 raporu sosyal ve sendikal haklar konusunda eksiklerin altını çizirken atılan adımları da görmezden gelmemektedir. Bu bağlamda sosyal politika alanındaki eleştiri ve değerlendirmelerin tek boyutlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin 2002 raporunda serbest bölgelerde grev yasağının kaldırılması, İş Güvencesi Yasası ile çalışanlara karşı ayrımcı muamelenin önlenmesi ve işsizlik sigortası uygulamasının başlatılması ilerleme olarak not edilmektedir.⁷³

Öte yandan ilerleme raporlarının ilgili dönem boyunca ortaya çıkan sorunları da dikkatle izlediğini söylemek mümkündür. Örneğin 2000 yılının temmuz ayında Çalışma Bakanlığı'nın kimi sendikaların işkolu yetkilerini yüzde 10'luk barajı aşamadıkları gerekçesiyle düşürmesi üzerine 2000 raporu konuyu gündeme getirmiştir. 2002 yılında ise bu kez bir işveren sendikasının bir işçi sendikasının yetkisine yaptığı itiraz nedeniyle konu bu yıl raporun üç ayrı bölümünde ele alınmış ve ilgili hükmün kısa vadeli öncelikler arasına alınarak kaldırılması istenmiştir.

⁷¹ Aziz ÇELİK, a.g.m., s:22

⁷² Aziz ÇELİK, a.g.m., s:22

⁷³ Aziz ÇELİK, a.g.m., s:23

2002 İlerleme Raporu'nun sosyal ve sendikal haklarla ilgili ana saptaması 'sendikaların örgütlenme özgürlüğü ve grev hakkına ilişkin sınırlamalarla karşı karşıya oldukları ve son rapordan bu yana (2001) sadece sınırlı ilerlemeler saptandığı' şeklindedir. Bu konuda memurlara grev hakkı tanınmaması, sendikalara işkolu barajı örnek gösterilmektedir.

Hükümetin son üç yıl içinde cam ve lastik sektörlerinde üç grevi erteleme yetkisine dayanarak fiilen engellediği düşünülecek olursa bu eleştirinin haklılığı çok daha iyi ortaya çıkmaktadır. Yine Türkiye'nin Avrupa Konseyi Sosyal şartını imzalarken örgütlenme ve grev hakkına koyduğu çekinceleri kaldırmayıp devam ettirdiği ve gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı henüz onaylamadığı vurgulanmaktadır. Bu nokta özellikle önem taşımaktadır. Çünkü Avrupa Birliği'nin sosyal haklar ve mevzuat konusunda geniş yorumu tercih ettiği ve Avrupa Konseyi ile ILO sözleşmelerini AB standartlarının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü göstermektedir.⁷⁴

1998 Türkiye İlerleme Raporu iş güvencesiyle ilgili 158 sayılı ILO sözleşmesine atıf yapmıştır. 2002 raporu da Türkiye tarafından onaylanan ILO sözleşmelerine atıf yapmakta ve AB sosyal mevzuatı konusunda minimalist yorumlara kapıyı kapatmaktadır. 2002 Raporu Türk çalışma mevzuatının müktesebata uyumu sürecinin hâlâ çok yetersiz olduğu ve bu alanda Katılım Ortaklığı önceliklerinin kısmen karşılandığı vurgulanmaktadır. Rapor, kadın ve erkeklere eşit davranma ve sosyal diyaloga ilişkin kimi adımlar dışında önemli bir adım atılmadığını vurgulamakta ve aşağıdaki değerlendirmeleri eklemektedir:⁷⁵

- Ekonomik ve Sosyal Konsey hükümetin hakim pozisyonu nedeniyle üç taraflı bir sosyal danışma mekanizmasına ulaşamamıştır. Bu nedenle yapısının değiştirilmesi gerekmektedir.

⁷⁴ Aziz ÇELİK, **a.g.m.**, s:23

⁷⁵ Aziz ÇELİK, **a.g.m.**, s:24

- İşsizlik temel bir sosyal kaygı olarak sürmektedir, kadın ve genç işsizlerin oranı toplumda çok yüksek olarak seyretmektedir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin genişliği önemli bir tehdit olmaya devam etmektedir. İşsizlikle mücadele konusunda Türkiye topluluk mevzuatı ile uyumlu bir ulusal istihdam stratejisi oluşturmak için çabalarını hızlandırmalıdır.
- Çalışma hayatında son derece zayıf olan denetim mekanizmasının iyileştirilmesi için adım atılmadığı. Görev yapan denetim elemanlarının sayısı da çok düşüktür.
- Atılan bütün adımlara rağmen çocuk işçi çalıştırılması ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Verilere göre Türkiye'de halen çeşitli sektörlerde 893 bin çocuk işçi çalıştırılmaktadır. Türkiye sendikal hakları eksiksiz tanımak için hızlı adımlar atmalı, sendika kurmaya ve toplu iş sözleşmesi yapmaya yönelik engelleri (yüzde 10 barajı dahil) kaldırmalıdır. Toplu iş sözleşmesinin kapsamı aşırı derecede düşük seviyededir. Ve özel sektör işyerlerinin pek çoğunda sosyal diyalogdan eser bulunmamaktadır.
- Engellilerin durumunun iyileştirmesi için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir.

AB ile uyum sürecinde TİSK'in sosyal politika ve istihdam konularındaki önerileri de şöyledir:

- Sosyal tarafların güçlendirilmesi
- Avrupa istihdam stratejisine iştirak
- Çocuk işgücü sorunu ile mücadele için yapılan çabaların artırılması
- Sosyal diyalogun geliştirilmesi
- İşgücü istatistiklerinin AB standartlarına getirilmesi
- Özel İstihdam Bürolarının kurulması prosedürünün geliştirilmesi
- Meslek standartlarının oluşturulması
- Kamu görevlileri sendikaları kanununun çıkartılması
- Sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi ve özerkleştirilmesi
- Aktif işgücü piyasası politikaları sayesinde kayıtdışı istihdamla mücadele edilmesi

- Özürlülere yönelik bir ulusal programının oluşturulması⁷⁶

Türk sosyal politikasının ve çalışma hukukunun AB ile karşılaştırılmasında iki yol izlenebilir. Bunlardan biri topluluğun direktif ve tüzükleri ile sınırlı yaklaşımlardır. Bu yaklaşıma göre Avrupa'nın yüzyıllar süren mücadele ile elde ettiği hakları bir çırpıda beklememek gerekmektedir. Diğer yaklaşım ise AB sosyal politikasını tarihsel kökenleri ulusal ve uluslararası beslediği kaynaklar ile geniş bir biçimde yorumlamaktır.

Türkiye'nin AB ile uyum sürecinde sosyal politika alanında karşımıza ilk çıkan sorun, sosyal devlet ilkesinin 1961 Anayasasından bu yana var olmasına rağmen hayata geçirilememiş olmasıdır. AB üyesi ülkelerin ortak kabul ettiği genel standartların; sendikal hakların eksiksiz tanınması, yönetime katılma, iş güvencesi ve sosyal diyalog mekanizmaları ülkemizde ya yoktur ya da işlememektedir.⁷⁷ Buna ek olarak, sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki etkinliği de AB politikaları arasında tartışılmaktadır. AB Katılım Öncesi Mali Yardımı 2004 Programı'na göre "Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Kamu Hizmetleri ve Kalite Standartlarının İyileştirilmesi" ve "Sivil Toplumun Geliştirilmesi Amacıyla Örgütlenmenin Desteklenmesi" projeleri için toplam 9.647.000 Euro ayrılmıştır.⁷⁸ Ayrıca Türk Hükümeti tarafından, Türkiye'deki STK'lara, "Avrupa'daki muadilleri"yle işbirliğine gitmeleri önerilmektedir.⁷⁹

⁷⁶ TİSK, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun Avrupa Birliği Mevzuatına Uyum Sürecinde Hazırlanacak Olan Ulusal Programın "İstihdam ve Sosyal Politikalar" Bölümüne İlişkin Görüş ve Önerileri, www.tisk.org.tr, (erişim:29.11.2004)

⁷⁷ Aziz ÇELİK, a.g.m., s:25

⁷⁸ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, AB Katılım Öncesi Mali Yardımı 2004 Programı, www.abgs.gov.tr (erişim: 05.02.2006)

⁷⁹ Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Ali Babacan'ın Sivil Toplum Zirvesinde Yaptığı Açılış Konuşması Metni, Ankara, 9 Eylül 2005

II.BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İLİŞKİSİ

2.4. Sosyal Politika Açısından Sivil Toplum Örgütlerinin Önemi

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ayrımı yapmadan genel olarak bakıldığında, STK'ların 20. yüzyıla kadar “*gönüllü organizasyonlar*” adı altında toplumun yoksul kesimlerine yönelik küçük toplum projeleri yürüttükleri görülmektedir. Bu anlamda AGÜ'lerde faaliyet gösteren ilk STK'lar, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Hindistan'da Gandhi Hareketinin, halkların eşitliği ve toprak reformu amacına yönelik yaptığı mücadeleler ve yine aynı ülkede “*People's Courts*” adındaki gönüllü bir organizasyonun toplumun yoksul kesimlerinin haklarını elde etmesine yönelik çabaları örnek olarak verilebilir. Gelişmiş ülkelerde STK'ların gündeme gelmesi özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlayan döneme rastlamaktadır. Söz konusu dönemde STK'lar tarafından yürütülen ilk çalışmalar ise, Avrupa'nın yeniden inşası politikalarına paralel olarak ve giderek AGÜ'lere doğru yönelen beslenme, sağlık, barınma gibi toplumun yoksul kesimlerinin en temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik küçük çaplı insani yardım projeleri şeklinde yürütülen sınırlı bir takım çalışmalardır.⁸⁰

1950'li yıllara gelindiğinde ise gelişmiş ülkelerde STK'ların, kalkınma sorununa ilgi duymaya başladıkları, yoksulluk ya da az gelişmişlik olgusunun küçük çaplı yardım projelerinden çok, bir bütün olarak algılanması gerektiği noktasına

⁸⁰ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:30

geldikleri görülmektedir. Bu amaçla STK'ların faaliyetleri, kalkınma yaklaşımlarının dış müdahaleleri öngören yaklaşımları doğrultusunda, AGÜ'lere yapılacak yardımların doğrudan toplumun yoksul kesimlerinin temel ihtiyaçlarına yönelik projelerle sınırlı kalmaması, bu ülkelerin kendi ihtiyaçlarını kendi kaynakları ile karşılayacak biçimde hareket etmeleri gereğini kavramalarına yönelik olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde STK'ların kalkınmasına yönelik dış yardıma dayalı projelerin yürütülmesinin başlıca nedenlerinden biri, kapitalist Batı ile sosyalist Doğu'nun karşı karşıya gelişi olarak gösterilmektedir. Nitekim Batı'nın Üçüncü Dünya'ya dair politikalarının önemli bir kısmı, komünizmi önlemek ve Üçüncü Dünya ülkelerini politik olarak kendine bağlamak perspektifinden yorumlanmaktadır. Zira gelişmiş ülke STK'ları barışçı yolları öne çıkarmakla birlikte, komünizmi, önleyici politikalarla bertaraf edilmesi gereken bir düşman olarak algıladıklarından bu perspektifi paylaşmışlardır.⁸¹

Kalkınma yaklaşımlarının dış müdahalelere dayalı ve ideolojik eğilimi ağır basan bu anlayışa paralellik gösteren ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile sosyal devlet politikalarını ileri süren görüşleri, söz konusu dönemde STK'ların üstlendiği işlevlerle uyum göstermektedir. Zira devletin toplumun maddi ve manevi varlığını sürdürmesine ve geliştirmesine hizmet etmek üzere aktif bir konuma geçtiği sosyal devlet anlayışına dayalı bu dönemde aile, dernek ve meslek kuruluşları gibi STK'ların devlet ile işbirliği içinde hareket etmesine olanak tanınmıştır.⁸² Devletin ekonomi, kültür ve eğitim gibi alanlarda aktif görev alma gereği duyduğu bu dönemde, STK'ların da devlet ile birlikte, demokratik siyasal sistemi sarsabileceği endişesiyle ekonomik ve sosyal bakımdan zayıf durumda olan toplumsal kesimlerin durumuna seyirci kalmayarak bu süreçte yer aldıkları görülmektedir.⁸³

STK'ların sosyal politika faaliyetlerine eğilimi bu aşamada önem kazanmaktadır. Sivil toplum kavramının şekillenme sürecine paralel olarak STK'lar da değişen koşullarda gerek dar anlamda sosyal politikanın bir aktörü olarak

⁸¹ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:32

⁸² Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, ss:374-376

⁸³ Ayferi Göze, **"Sosyal Devlette Sosyal Haklar"**, Çağdaş Toplum Değerleri, Jale Baysal (Der.), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayını, İstanbul, 1996, s:167

(sendikalar), gerekse geniş anlamda sosyal politikanın aktörleri olarak (dernekler, vakıflar ve bunların oluşturduğu üst kuruluşlar) yerlerini almışlardır.

2.5. Sivil Toplum Örgütlerinin Sosyo-Politik Amaçları

2.5.1. Demokrasi

Tüm kavramlar, içinde buldukları tarihsel sürece paralel olarak şekillenir ve gelişirler. Bu açıda, küreselleşme sürecinin her sosyal kavram üzerinde etkili olduğunu kabul etmek gerekir. Toplumun gerek bireysel, gerekse kolektif olarak kendi istek ve tercihlerini ortaya koyabilmesinin, gerek kişilerin kendi bireysel kişiliklerini savunma ve birey olabilmeleri açısından, gerekse toplumların kolektif ihtiyaçlarının açıklanabilmesi ve savunulabilmesi yönünden önemi ortadadır.

Küreselleşme sürecinde demokrasi kavramı, kavramın içeriği ve amacından çok, kavramın uygulanış sistemi açısından farklılaşmaktadır. Charles Dickens'ın İki Şehrin Hikayesi kitabında Sanayi Devrimi için kullandığı “*sınırsız imkanlar ve büyük yokluklar, büyük sefaletler ve büyük zenginlikler dönemi*” ifadesi, Sanayi Devrimi kadar önem taşıyan, sosyal ve ekonomik yapıyı aynı derecede değiştiren ve şekillendiren Küreselleşme Süreci için de geçerlidir. Bu bağlamda, her sosyal kavramı etkileyen bu süreç, demokrasi üzerinde de etkili olmaktadır.

Yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, sosyal refah devleti ve ulusal devlet kavramları ciddi şekilde erozyona uğramış ve yerini Neoliberal politikalara bırakmıştır. Bu süreç içerisinde gerek bireylerin, gerekse toplumsal grupların sosyo-ekonomik ihtiyaçları yanında, bu ihtiyaçları dile getirme yöntemleri değişmiştir. Gerek bireysel, gerekse kollektif hareketler gelişme göstermiş, bu durum, bireylerin siyasal süreçleri temsilciler yoluyla etkilemeye çalışma eğiliminden, kendi isteklerini doğrudan kendi yöntem ve eylemleriyle dile getirme sürecine geçiş eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, yarı-doğrudan demokrasi, yani temsilciler yoluyla, bireylerin etkisinin asgari düzeyde olduğu demokratik yöntemler, yerini, doğrudan-demokrasiye bırakmaya başlamıştır. Bu doğrudan-demokrasi eğilimi, halk meclisleri veya Eski Yunan'daki Beşyüzler Meclisi karakterini elbette göstermemekte, bireyler demokratik istek ve eylemlerini,

kendi kurdukları sivil toplum örgütleri yoluyla dile getirmektedirler. Diğer bir ifadeyle, demokratik yöntem ve eylemler, STK'ların eksenine kaymaktadır.

2.5.2. Sosyal Barış

Sosyal barış kavramı, refah devleti döneminde özellikle dar anlamda sosyal politika kavramının aktörleri olan işçi, işveren ve devlet arasındaki ilişkilerin çatışmalardan ve hukuk düzenini tehdit eder konumdan uzak olması amacını ifade etmek için kullanıla gelmiştir. Bu dönemde, işçi sendikaları ile işverenler arasındaki sözleşmelerin barışçıl ortamda ve süreçte oluşumunu ifade eden kavram, sosyal barış kavramı olmuştur.

Ancak küreselleşme sürecinde sosyal barış kavramı, sosyal politika kavramının gelişimine paralel bir seyir izlemiştir. Dar anlamda sosyal politika kavramının, neoliberal politikalar nedeniyle, geniş anlamda sosyal politika kavramına bırakması sürecinde, sosyal politika kavramının taraflarını oluşturan kesinlerde de artış gözlenmektedir. Neoliberal politikalarından etkilenen tüm kesimler bu sürecin aktörü olarak ortaya çıkmakta ve sosyo-ekonomik sistem içerisinde etkili olma mücadelesine girmektedir. Bu etkili olma mücadelesinin en önemli aracı da sivil toplum örgütleridir. Sivil toplum örgütleri, daha önceki bölümlerde de açıklandığı üzere, neoliberal politikalara karşı ortaya çıkan baskı gruplarının örgütlenme biçimi olarak faaliyet göstermektedirler.

Neoliberal süreçte bir aktör olma özelliği kazanan STK'lar, eylem ve faaliyetlerinde, bu sürecin diğer aktörleri ile eşit oranda, sosyal barışı sağlama yükümlülüğünü de yüklenmiş bulunmaktadır. Üçüncü Sektör olarak da adlandırılan STK'ların diğer sektörleri oluşturan devlet ve özel şirketlerle olan tüm ilişkilerinde, hukuk düzeninin aleyhinde ve bu düzeni sarsıcı hareketlere girişmeme yükümlülüğü, diğer sektörlerle eşit düzeyde mevcuttur. STK'ların eylem ve hareketlerinin meşruiyetinin sınırları pek çok kulvarda tartışılmış, ancak kesin bir kavramsal sonuca varılamamıştır. Bu nedenle, konuyu dağıtmamak açısından bu konuya girilmeyecektir.

2.5.3. Sosyal Refah

Sosyal refah, genel olarak bir ülkede yaşayan insanların sosyo-ekonomik yaşam düzeyinin ne olduğunu veya ne olmadığını ifade eder. Bir başka ifadeyle sosyal refah, toplum içinde insanların yaşam standartlarının, ihtiyaçlarının ne kadarını karşılayabilecek durumda olduklarıyla ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında sosyal refahı gerçekleştirmek, sosyal politikaların temel amacıdır.

Küreselleşme sürecinde refah devletinin aşınması ve sosyal politikaların arka plana atılması ile refah seviyesi düşük kesimler kendilerini tekrar bir mücadele içinde bulmuşlardır. Sanayi Devrimi'nde düşük gelir seviyesine sahip sosyal kesimler nasıl ki içinde yaşadıkları sürecin dinamiklerinden olumsuz etkilenmişler ve belli bir mücadele süreci içerisine girmişlerse, post-endüstriyel süreçte de tekrar bir sosyo-ekonomik dönüşüm yaşanmakta ve büyük bir kitle kendisini tekrar mücadele içerisinde bulmaktadır. Bu mücadelenin en önemli aracı olarak da STK'lar ön plana çıkmaktadır.

STK'lar, bu süreçte sosyal refahın eşit dağılımında hükümetlere karşı bir baskı grubu kimliği ile hareket etmektedirler. Bu hareketler ülke bazında ve yerel bazda olabildiği gibi, küreselleşmenin dünya çapındaki imkanlarından faydalanarak uluslararası hareketler şeklinde de ortaya çıkabilmektedir.

STK'ların sosyal refah konusundaki bir diğer faaliyeti ise kendilerinin birer yardım aracı olarak ortaya çıkmalarıdır.

2.5.4. Sosyal Adalet

Sosyal adalet kavramı çok farklı şekillerde yorumlanabilmesine karşılık genellikle sosyal refahın eşit dağılımı ve fırsat eşitliğini ifade etmektedir. İnsanların sosyo-ekonomik eşitsizliklerin yarattığı olumsuzluklar nedeniyle özgür bireyler olarak ortaya çıkamamaları ve toplumsal özgürlük ve gelişim sürecinde bireysel olarak yer alamamaları bu insanların bazı mekanizmalar tarafından korunması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Örneğin, eğitim imkanlarından yararlanamayan bireylerin çeşitli şekillerde bu imkana kavuşturulmaları, yalnızca bugün için

başvurulan bir sosyal refah uygulaması olmaktan öteye, gelecek için bireyin ekonomik ve sosyal yaşamda eşit şartlarda yer alabilmesi için başvurulan bir sosyal adalet uygulamasıdır.

Bir diğer bakış açısıyla, bireylerin sosyal hayatta daha üst gelir seviyesinde olanlar karşısında daha aktif rol alabilmesi sosyal adalet kavramıyla ilişkilidir. Buradan hareketle kişilerin kollektif güç olarak sosyal hayata katılımı ve sosyal refahtan pay almak amacıyla mücadele etmeleri için kullandıkları başlıca araç olan STK'lar, sosyal adaletin gerçekleşmesi için de bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.6. Küreselleşme Sürecinin Sivil Toplum Kavramı Üzerindeki Etkileri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Uluslararası Görünümü

2.3.1. Üçüncü Sektör Kavramı ve Uluslararası Etkileşimleri

Neoliberal yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar doğrultusunda gerçekleştirilen yeni devlet anlayışının hakim olmaya başladığı tarihsel süreç içerisinde STK'ların yeri ve işlevlerindeki dönüşüme ilişkin değerlendirmeler “*Üçüncü Sektör*” kavramına dayandırılmaktadır. Çünkü “*Üçüncü Sektör*” kavramı, söz konusu konjonktürde STK'ların işlevlerindeki bu dönüşümün nedenlerini anlamak için anahtar kavramdır. Bu durumun iki temel gerekçesi vardır. Bunlardan ilki, kalkınma yaklaşımlarına temel teşkil eden sosyal devlet anlayışının yerini neoliberal yaklaşımların “*minimal*” devlet anlayışına terk etmesi sonucu kamusal alanda ortaya çıkan boşluğun üçüncü sektör aracılığı ile doldurulacağı iddiasına dayanmaktadır. İkincisi ise neoliberal yaklaşımların geliştirdikleri ve üçüncü sektörün de katılımını gerektiren yeni yönetim anlayışının gerekçeleriyle ilgilidir.

Örgütsel yaşam sivil toplumun temel boyutudur, ve farklı alanlarda hareket eden STK'ları içermektedir. Örgütsel yaşam olarak sivil toplumun gelişmesi için, bu alanın siyasal ve ekonomik toplumdaki bağımsız olması, ve STK'ların da gönüllü kuruluşlar olarak devlet denetiminin dışında olması gerekmektedir. Bu nedenle de, bu alana son yıllarda, (siyasi partiler ve ekonomik aktörlerin dışında yer alan) “*üçüncü sektör*” adı da verilmektedir.⁸⁴

⁸⁴ E. Fuat KEYMAN, *Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*, spf.boun.edu.tr, s:3

Üçüncü sektörü, günümüz ekonomilerinin en önemli unsuru olarak gören değerlendirmelere göre; neoliberal yaklaşımların çizdiği devlet anlayışı doğrultusunda kamusal alanda üçüncü sektör, birinci ve ikinci sektöre göre daha önemli rol oynamaktadır. Buna gerekçe olarak birinci sektörün siyasal iktidar amaçlı, ikinci sektörün kar amaçlı olduğu, buna karşılık üçüncü sektörün ise kamusal alana gönüllü katılım amaçlı olması gösterilmektedir. Çünkü üçüncü sektör, kamu ve özel sektörler arasında uyum sağlanmasına çalışır, toplumda ortak çıkarları olan insanları bir araya getirip kamusal alanda, dolayısıyla kamu sektörü üzerinde daha etkili olmak üzere örgütleyerek bilinçli ve duyarlı bir kamuoyunun yaratılmasına katkıda bulunurlar. Bu açıdan bakıldığında neoliberal süreçte bireyin refah düzeyinin belirlenmesinde sivil toplum kuruluşlarının aktif rol oynadığı görülmektedir. Birey, sosyal refah devletinin çöküşüyle birlikte refah seviyesini, piyasadaki konumu ve gücüyle belirlemekte, bunun yetersiz kaldığı yerlerde aile ve cemaat yapısı içinde eksiklerini tamamlama yoluna gitmekte veya sivil toplum kuruluşlarından yardım almaktadır.⁸⁵

Kamu kesimi açısından eğitim, sağlık gibi temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde özel sektörün vergilendirilme yoluna gidilmesi, kamu sektörü için politik anlamda maliyeti yüksek karar olarak görülmekte, onun yerine özel sektörün üçüncü sektör aracılığıyla bu hizmetleri yerine getirmesi yolu tercih edilmektedir. Bu bağlamda kar amacı güden özel sektörün eğitim sektörüne çekilebilmesi için teşvik edilmesi gerektiği, bu amaçla özel kesime kar amacı güttüğü alanlar için verilen teşviklerden daha fazlasının vergi muafiyetleri şeklinde kar amacı gütmeyen üçüncü sektör yani kamusal alanlar için verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkelere bakıldığında, pek çok eğitim kurumunun, hastanenin ve diğer eğitim kurumlarının STK'ların desteği altında çalıştıkları görülür. Özellikle ABD'de özel sektörün üçüncü sektör aracılığıyla bu hizmetlere yönelik harcamalarının yıllık 400 milyar Dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁸⁶ İleriki bölümlerde bu hizmetlerin STK'lar aracılığıyla özel sektöre devredilmesinin ciddi olumsuz sonuçlarının da bulunduğu ayrıntılı olarak incelenecektir.⁸⁷

⁸⁵ Meryem KORAY, **a.g.e.**, s:31

⁸⁶ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:86

⁸⁷ Bu aşamada, Üçüncü Sektör ile STK kavramlarını birbirinden ayıran görüşler de mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Doğan, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002, s:242

STK'ların bugün gelinen yerde nerede olduklarını değerlendirebilmek için sivil toplumun yukarıda sayılan bu çok sayıdaki tanımından en azından bazı ortak sonuçlar çıkartmak mümkündür. Bu anlamda sivil toplumun özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

1. Genel olarak kamusal alandaki tüm bireylerin katılımına açık kuruluşlar, dernekler, sivil oluşumlar gibi yurttaşların gönüllü katılımı ile oluşan birlikteliklerdir.
2. STK'ların siyasal iktidar karşısında özerk ve bağımsız olmaları esastır. Bu bağlamda bu kuruluşlara yasak uygulanmaması, bu kuruluşların devlet cihazınca yönlendirilmemesi gerekir.⁸⁸
3. Sivil toplumun diğer bir özelliği, STK'ların tek renkli olmaması, heterojen yapıda olmasıdır.
4. STK'lar yasal kurumlardır. Bu nedenle bu kuruluşların kendi iç ilişkilerinde insan haklarına saygı kurumsal düzeyde garanti altındadır.
5. STK'ların üyeleri arasında sivil davranış ruhu egemendir. Bu nedenle STK üyeleri kendi aralarında karşılıklı hoşgörü ve dayanışma ile hareket ederler. Bu kurumlar aynı zamanda kendilerini kendi denetim mekanizmaları ile kontrol ederler. Bu denetimi yaparken dıştan gelen bir baskı ile karşı karşıya kalmazlar.

STK'lar aynı zamanda ütopyik bir potansiyeli bünyesinde barındırırlar. Bu kuruluşlar kendiliğinden oluşmuşlardır.⁸⁹

Doğrudan “*hükümet dışı kuruluşlar*” olarak çevrilen NGO kavramındaki “*hükümet*” kelimesi ile aslında kamu kesimi kastedilmektedir. Çünkü sadece hükümet olarak algılandığında belediyelerin, meslek odalarının, üniversitelere bağlı enstitüler ile araştırma merkezlerinin de kendilerini NGO olarak tanımlamaları sorunu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla NGO kavramındaki “*hükümet dışı*” ifadesi aslında devlet ya da daha genel olarak kamu kesimi dışında kalan özel kesime vurgu yapmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir NGO'nun, sadece hükümetin değil, kamu kesiminin de parçası olmaması gerekir. Böylece üniversiteler, meslek odaları, sendikalar, barolar gibi kuruluşlar da NGO olarak kabul edilmemektedir. Ancak bu

⁸⁸ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:14

⁸⁹ İlyas Doğan, **a.g.e.**, ss:275-276

kavramsallaştırma çerçevesinde bir kuruluşun NGO sayılabilmesi için sadece özel kesim içerisinde yer alması da yetmemektedir; “gönüllülük” esasına göre kurulması yani kar amacı gütmeyen bir kuruluş olması gerekmektedir. Dolayısıyla barolar, tabipler, mühendisler mimarlar odası gibi mesleki örgütler gönüllülük esasına göre değil, belirli bir mesleği yerine getirebilmek için zorunlu olarak kurulduklarından NGO kapsamında yer almamaktadırlar.⁹⁰

Başta ABD olmak üzere çeşitli uluslararası çevreler tarafından son zamanlarda NGO yerine “özel kar amacı gütmeyen kuruluşlar” ve “özel gönüllü kuruluşlar” terimleri de tercih edilmektedir. Bu kavramsallaştırma çerçevesinde ise NGO’ların temel özelliğinin, kar amacı gütmeyen özel kuruluşlar olmaları dikkate alınmıştır. Başka bir deyişle; NGO’lar ne kamu kuruluşudurlar ne de özel sektör gibi kar amaçlıdırlar. Bu nedenle kamu kesimi dışında olmalarına rağmen özel firmalar, kar amaçlı olduklarından NGO kapsamında yer almazlar. Nitekim bu bağlamda kar amacı gütmeyen ve gönüllü olarak kurulan siyasi partiler, siyasal iktidara yönelik faaliyette buldukları için NGO kapsamında yer almamaktadırlar. Avrupa’da ise NGO terimi, daha çok kamusal alanın bir parçası olarak kabul edilen, sivil toplumu oluşturan ve siyasal bir yaklaşıma vurgu yapan STK’lar olarak ifade edilmektedir.⁹¹ Bu çerçevede NGO’lar, bireylerin ortak bakış ve ortak çıkar temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek; devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki kamusal alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, yurttaş inisiyatifleri, sivil platform gibi sivil toplumun parçası olarak tanımlanmaktadır.⁹²

NGO’lara ilişkin bir diğer kavramsallaştırma türü ise bu kuruluşların amatör veya profesyonel, devlet ya da uluslararası kuruluşlardan destek alan NGO’lar, ulusal veya uluslar arası NGO’lar şeklindeki ayrımlarına dayanmaktadır. Bu ayırım aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

⁹⁰ W. F. Fisher, “**Doing Good? The Politics And Antipolitics Of NGO Practices**”, Annual Review Anthropol, 26, 1997, s:447.

⁹¹ Kavramlar arası bazı farklılıklar nedeniyle bu çalışmada STK ve NGO kısaltmaları birlikte yer almıştır.

⁹² E. A. Brett, “**Voluntary Agencies As Development Organisations: Theorizing The Problem Of Efficiency And Accountability, Development And Change**, Vol. 24, 1993, s:97

GONGO	:Hükümetlerin Organize Ettiği NGolar (Government-Organised NGOs)
DONGO	:Bağışçıların Organize Ettiği NGolar (Donor-Organised NGOs)
INGO	:Uluslararası NGolar (International NGOs) ⁹³

INGO'lar İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlayan dönemde daha çok gönüllü kuruluşlar olarak tanımlanırken, 1990'lardan itibaren kamu ve özel sektörün dışında bağımsız, üçüncü bir sektör olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu şekilde bir tanımlama ise NGO'ların artık sadece ulusal sivil toplumun bir parçası değil, aynı zamanda global sivil toplumun da önemli bir parçası olarak kabul edilmesi anlamını taşımaktadır.⁹⁴

Son zamanlarda gerek akademik gerekse uluslararası çevrelerde, AGÜ'lerde devletin ve piyasanın gösterdiği başarısızlığın yarattığı boşluğun NGO'lar tarafından kapatılacağı inancı hakim olmuştur. NGO'lara olan ilginin artması, bu kuruluşların devlete göre, insanlara ulaşmak, sorunlarını anlamak ve onların kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulmalarını sağlamak bakımından daha etkin oldukları iddiasına dayanmaktadır.

NGO'ların kavram olarak ortaya çıkmaya başladıkları 20. yüzyıla kadar, faaliyet alanlarının doğal sonucu olarak çalışanlarının büyük kısmının gönüllülerden oluştuğu, dolayısıyla personel yapılarının gönüllülük esasına dayandığı düşünülmektedir. NGO'ların söz konusu yıllardan günümüze kadar giderek gönüllü faaliyetlerin dışındaki alanlara ilgi duymaya başlamaları personel yapılarının da, gönüllülük esasını dışlamamakla birlikte, daha profesyonel bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır. 1960'lı ve 70'li yıllarda doğmuş olan Kuzey'deki NGO'lara bakıldığında, başlangıçtaki personelin değiştiğine ve kısaca militanlıktan profesyonelliğe geçiş diye adlandırılabilir net bir perspektif değişimine tanık olunur, NGO'ların başlangıçta, bir toplumun yoksulluğuna çareler üretmek gibi mikro boyuttaki toplumsal projelerin yerini, demokratik hakların kazanımı, çevre kirlenmesine karşı mücadeleler gibi makro boyutta ve daha profesyonel bilgiyi

⁹³ Esra AVCI, **a.g.t.**, ss:94-96

⁹⁴ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:96

gerektiren alanlara bırakması, personelin de bu doğrultuda değişimine neden olmuştur.⁹⁵

Milyonlarca aç ve yoksul insanın ve onlara yardım edecek onlarca uluslararası bağış kurumlarının bulunduğu bir ortamda, bazı fırsatçılar kendi çıkarları için, gerçekte sadece bazı iş girişimleri için paravan olan NGO'ları örgütlemektedir. Bu konuda en büyük eleştiri, NGO çalışanlarının, yerel kalkınma projelerine hizmet etmek, yerel deneyimlerin ve kaynakların kullanımını sağlamaya çalışmaktan çok, dış fon sağlamayı yeğledikleri ve buna bağımlı hale gelmeyi tercih ettikleri savına dayanmaktadır. Pek çok NGO'da personel, yerel toplum için değil yabancı kuruluşlar için çalışmaktadır. Yerel toplumun kendi kendisine yeterli olacak biçimde örgütlenmelerine hizmet etmek yerine, sözde kalkınma için gerekli olan dış yardımlara bağımlı hale gelerek emperyalist bir stratejiye hizmet etmektedirler.⁹⁶

NGO'ların iç yapılarını oluşturan temel özelliklerden bir diğeri ise örgütlerin yapılarıyla ilgilidir. Bu örgütler, özellikle devlet içinde resmi örgütlenme yapılarına göre amaçlara ulaşma konusunda esnek ve duyarlı örgütlenme yapılarına sahip oldukları için daha üstün kabul edilmektedirler. Yoksul toplumların kalkınmaları için, NGO'ların devletten daha fazla etkisi olduğu açıktır. NGO'lar insanlara daha yakındır ve böylece onları daha iyi anlamaktadırlar. İnsanlara daha yakın olmak demek insanların kendi sorunları ile ilgili projelere katılımlarını sağlamak demektir. Ayrıca, NGO'ların proje uygulamalarını yakından takip etmeleri gerektiğinde uygulamaya müdahale etmeleri mümkün olabilmektedir. Bu örgütlerin küçük ebatlı olmaları ve yönetsel esneklikleri de sorunlara yaratıcı çözümler üretmelerini kolaylaştırmaktadır.⁹⁷

Ancak burada özellikle belirtmek gerekir ki, bu durum devlet-sivil toplum karşıtlığının da bir parçasıdır. Devletin rahat ulaşamadığı alanlara karşın bu alanlara sivil toplumun rahat ulaşımını ele alındığında, bunun, sivil toplumun teorik kökenleri ve devlet-sivil toplum çatışmasıyla da ilişkisi ele alınmalıdır. Devlet-sivil toplum karşıtlığı içinde ortaya çıkan en önemli iki sorun, ikinci dalga içinde (a) sivil

⁹⁵ Esra AVCI, **a.g.e.**, s:98

⁹⁶ Prakash Karat, "**Action Groups/Voluntary Organisations: A Factor In Imperialist Strategy**", *The Marxist*, 2(21), 1984, s:38

⁹⁷ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:100

toplum-liberal pazar ekonomisi ilişkisinin ve (b) sivil toplumun hangi yoldan demokratik toplum yönetimine katkıda bulunacağı sorusunun yeterince tartışılmamasıdır. İkinci dalga sivil toplum tartışması, yaptığı devlet-toplum karşıtlığı içinde, serbest pazarın yaratacağı iktidar ve egemenlik ilişkilerine karşı sivil toplumun nerede konumlanacağı bize söylemektedir. Diğer taraftan da, devlet-toplum karşıtlığı ve sivil topluma yüklediği aşırı ahlaki ve siyasi değer nedeniyle, sivil toplum tartışması ne sivil toplumun örgütsel ve finansal kapasite sorunları, ne de sivil toplumun demokratik toplum yönetiminin kurulmasına somut katkıları hakkında çok fazla bir şey söylemektedir. Bu nedenle de, demokrasiye geçiş sürecinin anahtar kavramı olarak 1980'lerde yeniden canlanan sivil toplum tartışması, demokratik konsolidasyon dediğimiz demokrasinin toplumsal ilişkilerde yerleşikleşmesi (democratic consolidation) sürecinde yetersiz kalmıştır. Yine bu nedenle de, sivil toplumu üzerine farklı bir bakış açısının getirilmesi, ve sivil toplum-demokratikleşme ilişkisini yeniden düşünmek, sivil toplum tartışması içinde önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁸

NGO'lar üzerine yapılan bir dizi araştırma, bu kuruluşlarının örgütlenme yapılarının, toplumun özellikle yoksul kesimlerine ulaşmada ve onların kendi geleceklerine kendilerinin yön vermesini sağlamada daha etkin olduğu tezini eleştiriye açık hale getirmektedir. Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından yapılan bir çalışma bu tezi kanıtlamaktadır. IFAD'a göre NGO'lar toplumun en yoksul kesimlerine ulaşmada her zaman başarılı olmayabilirler; bu tür NGO'ların yoksul ama bazı varlıklara sahip olan toplumlara duyarlı, hiçbir varlığı olmayan toplumlara karşı ise duyarsız olduğu görülmektedir. NGO'ların örgüt yapılarının, yoksul toplumlara ulaşma konusunda devlete göre bazı üstün tarafları vardır. Ancak NGO'lar, sorumlu oldukları organlar tarafından denetlenmedikçe, bu üstünlükleri kendi çıkarları için çalışan bir grup fırsatçının ele geçirmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. NGO'ların örgütsel yapısına sızan bu gruplar, yoksul kesimler arasında ayrımcılık yaparak, doğrudan yoksul kesimlerin kalkınmasını sağlayacak projeleri değil, sadece doğal kaynaklar açısından zengin olup da bunları işletemeyen yoksul toplumlara yönelik projeleri üstlenmektedirler.⁹⁹ Benzer bir durum geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de de tartışılmış, ancak konuyla ilişkili Alman vakıflarının yöneticileri açılan davalardan beraat etmişlerdir.

⁹⁸ Fuat KEYMAN, **a.g.m.**, ss:7-8

⁹⁹ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:102

NGO'ların sorumlulukları kavramı karmaşık ve soyut bir kavramdır. Kavramın karmaşık oluşu sorumluluğun çok yönlü oluşundan ileri gelmektedir. Çok yönlü sorumluluk kavramı, bir yandan NGO'ların yol açtıkları etkiler, diğer yandan da sorumlu oldukları kurumlarla ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. NGO'ların yol açtıkları etkiler açısından iki tür sorumluluk alanları vardır. Bunlar; etkileri kısa vadede alınabilen işlevsel sorumluluklar ve etkileri uzun vadede alınan stratejik sorumluluklarıdır. NGO'ların işlevsel sorumlulukları, faaliyetlerini gerçekleştirirken belirledikleri çalışma kurallarına bağlılıkları, dürüstlükleri, kaynakları amaçlara ulaşmada etkin bir şekilde kullanıp kullanmadıkları, kaynakların alternatif kullanımının maliyet ve faydalarının neler olduğunun tahmin edilmesi, deneyimlerinden neler öğrendikleri gibi daha çok NGO'ların tek başına bir kuruluş olarak etkinliğinin değerlendirilmesini öngörmektedir. NGO'ların stratejik sorumlulukları ise, sürdürülebilir kalkınma konusunda uzun vadede yaratacakları etkiler bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre; NGO'lar tek başına hareket eden kuruluşlar ya da projeler şeklinde değil, örneğin tarımsal üretimde sürdürülebilir bir değişiklik yaratmak için etkili tüm organizasyonları ve güçleri bir araya getiren kuruluşlar olarak algılanmaktadırlar.¹⁰⁰ Bu durum, NGO'ların geniş anlamda sosyal politikanın çok aktörlü yapısı içerisinde çevresindeki tüm yapılarla etkileşim içerisinde olması durumuyla da örtüşmektedir.¹⁰¹ Yine bu durum, cemaat topluluklarının kapalı yapısından, cemiyet yapısına geçişle de ilişkilidir.

NGO'ların sorumluluklarındaki bu çok yönlülük, sorumlu oldukları kurumlarla ilişkileri açısından da ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan NGO'ların iki tür sorumluluğu vardır. Bunlar; NGO'ların üyelerine, çalışan personeline, faaliyet gösterdiği toplum kesimlerine ve destekleyicilerine karşı taşınmaları gereken aşağıya doğru sorumlulukları ve mütevellilerine, bağış aldıkları kuruluşlara ve devlete karşı taşınmaları gereken yukarıya doğru sorumluluklarıdır. Bu nedenle NGO'ların hedeflerinin tespiti, faaliyet sonuçlarının yorumlanması, ne tür tepkiler verileceği

¹⁰⁰ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:104

¹⁰¹ Sosyal politikanın geniş anlamdaki tanımı yukarıda verilmiştir. Ancak sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika alanında tüm çevresel aktörlerle birlikte hareket etmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir ŞENKAL, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s:345 ve devamı

gibi kararların sorumlu oldukları tarafların hepsiyle görüşülerek ortak bir karara varılması gerekir.¹⁰²

NGO'ların örgütsel yapısı içindeki bu çok yönlü sorumluluk anlayışı çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, NGO'ların sorumlulukları konusuna aşırı derecede önem vererek bu kuruluşların asıl amaçlarından sapmalar gösterdikleri, aşağıya ve yukarıya doğru olan sorumluluklarında çıkar çatışmalarının olabileceği, devletin mi yoksa NGO'ların mı daha sorumlu bir örgütsel yapıya sahip olduğu endişelerine dayanmaktadır. Özellikle devletin ve NGO'ların örgütsel yapılarının taşıdıkları sorumlulukları yerine getirme bakımından karşılaştırılmaları, söz konusu eleştiriler içinde en çok vurgulanan noktadır. Bu bağlamda yapılan eleştiriler, bir devlet kurumunun seslendiği toplum kesimine karşı olan sorumluluklarının aynı toplum kesimine karşı NGO'ların göstereceği sorumluluğa göre çok daha belirgin olduğu yönündedir. Çünkü bir devlet kurumunun sorumlu olduğu yoksulluk, sürdürülebilir tarımsal üretim gibi problemlere bakışı, genellikle sosyal ve siyasal faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır ve bu faktörlere dayalı olarak çizilen sorumluluk alanları yasalarla belirlendiği için açık ve nettir. Buna karşılık NGO'ların aynı problemlere bakışı, genellikle ekonomik faktörlere dayalı olarak ortaya çıkmaktadır ve NGO'ların bu problemlerin çözümü için irtibat kurdukları bağış yapan kuruluşlarla olan ilişkilerinin etkisi de sorumluluk alanlarının belirlenmesinde temel faktör olmaktadır. Bu durum, her iç, hem de uluslararası bağışçıların NGO'lar üzerindeki etkileri yönünden eleştirilmektedir. Bu eleştiri, özellikle uluslararası kuruluşlardan gelen bağışların, NGO'ların mali ve politik sorumluluklarının, bağışı yapan uluslararası kuruluş tarafından yönlendirildiği iddiasına dayandırılmaktadır. Bu iddiaya göre, uluslararası kuruluşlar NGO'lara parasal yardımda bulunarak, NGO'ların mali sorumluluklarını denetim altında tutmak suretiyle politik hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu eleştiri konusu, dönem dönem Türkiye'de de gündeme gelmektedir. Özellikle Atatürk döneminde kaynağı dışarıda olan derneklerin kapatılmasını hükmünü de içeren Tahrir-i Sükun Yasası, bu etkiyi azaltmaya yönelik bir tepki olması açısından önemlidir.¹⁰³ Günümüzde de bu durumun örnekleri sürmektedir. Örneğin, Amerikalı işadamı Soros'un Açık Toplum Vakfı'nın Türkiye Şubesi 2001'den beri faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca, Soros Investment Capital firması da yine Türkiye'de

¹⁰² Esra AVCI, a.g.t., s:104

¹⁰³ **Büyük Larousse Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, s:10353

faaliyettedir. Yasal olarak bu iki oluşumun bir ilişkide bulunması yasaktır. Soros da prensipleri içerisinde bunu belirtmektedir. Ancak konu Türkiye’de yoğun şekilde tartışılmıştır.¹⁰⁴

NGO’ların iç yapısını oluşturan temel faktörlerden bir diğeri ise bu kuruluşların ideolojik yapılarıyla ilgilidir. NGO’ların ideolojileri de, kavramın kendisi gibi çeşitlilik göstermektedir. Zira NGO’ların ideolojik yapısı, hangi alanda faaliyet gösterdikleri, personel yapıları, destek aldıkları kesimler ve içinde buldukları konjonktürün dinamikleri gibi iç içe geçmiş, karşılıklı etkileşim içinde olan bir çok faktörün dikkate alınarak incelenmesini gerektirmektedir.¹⁰⁵

NGO’ların ideolojik yapılarının temel belirleyicisi olarak özellikle önem taşıdığı düşünülen faaliyet türleri her NGO’nun neredeyse kendi gerçeği içerisinde incelenmesini gerektirecek kadar çeşitlidir. Gerçekten de, yoksul ülkelere kalkınma yardımı şeklinde destek sağlayan NGO’lardan, toplumsal mücadelelere destek olmak için çalışan NGO’lara kadar çok çeşitli faaliyet türleri söz konusudur ve bu faaliyet türleri arasında da çok büyük perspektif farklılıkları vardır. Bazı NGO’lar ise farklı faaliyet türlerini hedefleri arasına almaktadır; bu durumda hedefler arasında temel önem taşıyanı, diğerlerini yönlendirmektedir. 20. yüzyıla kadar NGO’ların temel karakteristiği olarak görülen ve yoksul ülkelere parasal destek sağlama amaçlı gönüllü hareketlere verilebilecek en iyi örneklerden birisi başta Katolik olmak üzere çeşitli Hıristiyan Kiliseleri’nin faaliyetleridir. Parasal yardım amacıyla Latin Amerika gibi AGÜ’lerdeki NGO’lara destek veren bu kiliselerin hedefleri arasında parasal yardımın olduğu eleştiriye açık bir konudur. Nitekim eleştiriler, bu kiliselerin söz konusu ülkelerde Hıristiyanlık eğitimi için buldukları, dolayısıyla bu ülkeleri bir biçimde kendi öz kültürlerinden çok farklı olan Avrupa kültürüne ve düşünce biçimlerine yakınlaştırdıkları iddiasını taşımaktadır.¹⁰⁶ Türkiye’nin de misyonerlik faaliyetlerine maruz kaldığı, yasal organlarca Avrupa Birliği’ne giriş sürecindeki kaygılar nedeniyle cesaretle dile getirilemeyen, ancak açıkça bilinen bir gerçektir. Türkiye’de pek çok kişi ve kurum, Latin Amerika örneğine benzer şekilde eleştirilmektedir. Bu bakış açısıyla, Türkiye’nin kendine has gerçekliği yanında büyük ölçüde uluslararası gerçekliği de paylaştığı ortadadır.

¹⁰⁴ Zafer ÖZCAN, “Soros Türkiye’ye 5 Milyon Dolar Harcadı”, www.aksiyon.com.tr, Sayı:512

¹⁰⁵ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:108

¹⁰⁶ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:110

NGO'ların ideolojik yapıları, içinde buldukları konjonktürün değişen dinamiklerinden de etkilenmektedir. Bu dinamikler, farklı dönemlerde farklı NGO türlerinin farklı ideolojik yapılara sahip olmasına yol açmıştır.

1990'lı yıllardan başlayarak içinde bulunduğumuz dönemi de kapsayan yeni dünya konjonktüründeki değişim neoliberal ideolojinin öne çıkışı olarak da nitelendirilebilir. Yeni dünya konjonktürü, uluslararası sermayenin küreselleşme sürecinin hızlandığı, özel girişime ve bireysel özgürlüğe dayalı kapitalist pazar ilişkilerinin evrenselliğini vurgulayan neoliberal ideolojinin hakim olduğu bir dönem olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla NGO'lara olan akademik ilginin aşırı derecede artması ve uluslararası çevrelerce bu kuruluşlara biçilen rol göz önüne alındığında, NGO'ların durdukları yer ve ideolojik yapıları konusu, neoliberal ideolojinin yön verdiği bir perspektif dahilinde sorgulanmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda NGO'ların ideolojik yapılarına ilişkin önemli eleştiri noktalarından birisi, neoliberal ideolojinin, bu kuruluşları, sistemi yönlendirme araçları olarak kullandığı yönünde yapılmaktadır. Bu tür bir ideoloji, NGO'ların, halkın yeni afyonu ya da emperyalizmin araçları olarak gören radikal eleştirilere açık hale getirmektedir. Söz konusu eleştiri, aynı zamanda, yeni dünya konjonktürünün neoliberal ideolojisi ile NGO'ların ideolojik yapıları arasında önceki dönemlerde olduğundan çok daha net bir uyum olduğunu vurgulayarak bu iddialara açıklık getirmeye çalışmaktadır. Buna göre; neoliberal ideolojinin, Latin Amerika ülkeleri gibi pek çok AGÜ'ye önerdiği ekonomik model için, sınıfsal farklılıklar temelinde değil, yoksul bireyler ve gruplar temelinde, "*sınıf*" yerine "*birey*"in analiz birimi olarak ele alınması, iktidarı sorgulayan sınıf örgütlenmeleri yerine, bireysel veya bir grup olarak hakim ideolojiyi sorgulamayan örgütlenmelerin ön plana alınması, NGO'ları neoliberal ideolojilerin ajanları olarak gündeme getirmektedir. Gerçekten de NGO'lar içinde bulunduğumuz ortama çok iyi denk düşmektedirler. Genel anlamda apolitikler, somutlar, en acil ihtiyaçlara yanıt verirler, taban önderliğinin önemli çatışmalara girmeden görevini yerine getirmesine imkan tanırırlar. Daha derin analiz yapan ve bedeli ne olursa olsun, iktidarı alma ideolojisine kapılmadan uzun vadeli perspektifler geliştiren birçok NGO ise, bu konjonktürde ne bir etkiye ne de imkana sahiptir. NGO'lara bu perspektiften bakan eleştirilerin ortak düşüncesi; NGO'ların, kapitalizmin güncel biçimi olan çağdaş neoliberalizme karşı direnişin

güçlendirilmesine katkıda bulunmamaları ve her düzeyde alternatif arayışlar içerisinde yer almamaları halinde, tarihin şokuna maruz kalacakları yönündedir.¹⁰⁷ NGO kavramının tanımının yapılmasında sendikaların bu tanımım dışında bırakılması da bu durumda etkili olmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde pek çok kazanım elde etmiş, küreselleşme sürecinde epey güç kaybetmiş olsa da halen pek çok yasal hakkı ve neoliberalizme karşı bir düşünce geleneğini beraberinde getiren sendikaların STK'lar içerisinde, gerekli dönüşümü yapabilmesi koşuluyla, küresel kapitalizme karşı en etkili örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkabileceğini savunan görüşler de mevcuttur.¹⁰⁸

Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte dünya çapında organize olmuş NGO'ların ideolojik yapıları ile ilgili eleştiri noktalarından bir diğeri ise, özellikle 1990'lı yıllarla birlikte dünya çapında organize olmuş özel ve kar amacı gütmeyen NGO'ların sayısında görülen şaşırtıcı artışla birlikte bu kuruluşların, ulus-devletlerin yerini alabilecek alternatif kurumlar oldukları iddiasına yöneliktir. Söz konusu iddia yeni dünya konjonktüründe, başta ekonomik olmak üzere her alanda hızlı bir küreselleşmenin meydana gelmesi ve ulu-devletlerin bu sürecin gerisinde kalarak yönetimde etkinliklerini kaybetmeye başladıkları tezi ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre; yoksulluk ve yolsuzluk gibi temel kalkınma sorunlarına karşı daha etkin bir yönetim anlayışı için ulus-devletler, karar mekanizmalarında, hantal, yasalara bağımlı örgüt yapıları ile yetersiz kalmaktadır. Aynı düşünceye göre; NGO'lar, daha esnek, hareket kabiliyeti yüksek, ulus-devletin yasalarından bağımsız örgütler olarak katılımcı ve etkin bir yönetimin vazgeçilmez unsurları olarak karar mekanizmalarında yerlerini almalıdırlar. Aynı zamanda neoliberal ideolojinin özel girişime ve serbest Pazar koşullarına dayalı ekonomi politikaları ve bunun uzantısı olan minimal devlet anlayışı da bu tezi desteklemektedir. Bu bağlamda 19. yüzyılda ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve yönetim sürecinde aldıkları yer ne kadar önemliyse, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren global ölçüde NGO'ların ortaya çıkışı da, benzer şekilde önemli bir gelişme olarak düşünülmektedir. Hatta daha ileri giderek, NGO'ların ortaya çıkış süreci, aynı ulusal devletlerin doğuş sürecinde olduğu gibi dünya sisteminin tümüne yönelik bir devrim olarak görülmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Esra AVCI, **a.g.t.**, ss:110-112

¹⁰⁸ Sayım YORGUN, **Küreselleşme Sürecinde Sendikalar ve Türkiye**, İstanbul, 1998, s:146

¹⁰⁹ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:112

NGO'lara ulus-devlete alternatif olabilecek kadar önem yükleyen anlayışa yönelik bu eleştirilere göre, aslında söz konusu anlayışın gerisinde uluslararası sermayenin karşısında en büyük engel olduğu düşünülen ulus-devletlerin zayıflatılması amacı yatmaktadır. Bu nedenle NGO konusu, ulus-devletlere alternatif kurumlar olarak gösterilen NGO'ların temelinde ve küreselleşme bağlamında ele alınmalıdır. Bu bağlamda NGO'lar, devletin öncülüğünde yürütülen kalkınma modellerinin hakim olduğu dönemde ulusal devletlerin yüklendiği sosyal devlet anlayışının yerini minimal devlet anlayışına bırakmasıyla meydana gelen boşluğu dolduracak ve böylece neoliberal politikaların sosyal maliyetlerini azaltacak kurumlar olarak ileri sürülmektedirler. Bu durum, yukarıda belirtilen, sivil toplumun neoliberal politikalar karşısında eleştirel bir güç olarak ortaya çıkmadığı yönündeki eleştiriyi güçlendiren bir başka durumdur. Koray'ın ifadesiyle, sivil toplum kuruluşları ve bağışçılar yoluyla ortaya konan bir "*liberal hayırseverlik*"¹¹⁰ ilişkisine bağımlı ve içinde yaşadığı sosyo-ekonomik düzeni yaratan dinamiklerin olumsuzluklarına direnmeyen bir toplum modeli, neoliberal politikaların bir amacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

NGO'ların mali kaynakları arasında üyeleri ve kamuoyundan sağladıkları yardımlara bakıldığında, bu yardımların çoğu zaman kamuoyunun NGO'lara destek verdiği faaliyetleri sürdürmelerine bağlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu faaliyetlerde veya NGO'ların söylemlerinde bir farklılık meydana geldiğinde bu durum kamuoyunun tepkisiyle karşılaşmakta, gelen yardımların azalması tehlikesi ortaya çıkabilmektedir. NGO'ların mali kaynaklarından bir diğeri ise bu kuruluşların birbirlerine sağladıkları fonlardan oluşmaktadır. Özellikle SNGO'lar, AGÜ'lerdeki yoksul topluluklar için yürüttükleri parasal destek ağırlıklı bu projeler için gereken fonları NNGO'lardan sağlama yoluna gitmektedirler. Ancak SNGO'lar ile NNGO'ların çoğu zaman birlikte yürüttükleri söz konusu projelerde fonların da aynı kişiler ağından sağlanıyor oluşu eleştirilmektedir. Bu eleştiriler ise SNGO'ların, kendilerine fon sağlayan NNGO'ların ideolojik yapılarına ve söylemlerine uygun hareket etmek zorunda kaldıkları iddiasına dayanmaktadır. Buna göre; Güney'de faaliyet gösteren NNGO'lar gerçekte mevcut toplumsal sistemin yeniden üretimine hizmet edebilirler; bu toplumlara damgasını vuran yoksulluk ve adaletsizlik sorununu gerçekten çözmeksizin, liberal politikaların maliyetini azaltarak,

¹¹⁰ Meryem KORAY, a.g.e., s:31

muhtemelen sistemi güçlendirebilir ya da dönüştürülmesini daha da güçleştirebilirler.¹¹¹

2.3.2. NGO-Devlet İlişkileri

NGO-Devlet ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olan önemli bir faktör, NGO'larla devletin birbirlerine bakış açısını etkileyen siyasal rejimle ilgilidir. Bu bağlamda NGO'larla devletin birbirlerini nasıl gördükleri ile ilgili olarak, Asya'daki NGO'ları temel alarak yapılan bir çalışma örnek gösterilmektedir. Bu çalışmaya göre; NGO'lar, yoksulların, kadınların, toplumun en zayıf ve organize olmayan kesimlerinin geleceği konusunda kendilerini devletten çok daha duyarlı görmektedirler. Hatta bazı NGO'lara göre bu yoksulluk ve eşitsizlik bizzat devletin politikalarından ve faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık devletler ise yoksulluğun ve eşitsizliğin sorumlusu olarak kendilerini gösteren bu NGO'lara güven duymamakta; devrimci bir ideolojinin temsilcisi olarak görerek endişe ile bakmaktadır. Bu tip bir yaklaşımın, kendilerini tehlikede gören siyasal rejimlerin tipik bir özelliği olduğu öne sürülmektedir. Hindistan başta olmak üzere Güney Asya'nın bazı bölgelerinde ve Kenya gibi bazı Afrika ülkelerinde ise devletin NGO'lara bakışı çok daha ılımlı gözükmektedir. Devletin NGO'lara doğrudan destek verdiği bu bakış açısının, aslında NGO'ların sağlayacağı ek kaynaklara daha kolay ulaşabilmek adına olduğu öne sürülmektedir.¹¹²

NGO-Devlet arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde bir başka önemli faktör, NGO'ların stratejik yönleri ile ilgilidir. Son dönemde devlet hizmetlerinde karşılaşılan ciddi sorunlar yüzünden devletin başarısızlığı yönündeki inancın derinleşmesi sonucu, NGO'lara duyulan ilginin ve verilen desteğin arttığı görülmektedir. Bu durumun, NGO ile devletin bazı faaliyet alanlarında birbirleriyle doğrudan rekabet içine girmeleri sonucu ortaya çıktığı; söz konusu rekabetin ise NGO'ların devletin yerine geçme olasılığının tartışılmasına yol açarak ilişkileri gerginleştirdiği iddia edilmektedir. Ancak bu eleştiri yapılırken yukarıda açıkladığımız ve neoliberal politikalar çerçevesinde belli toplum tipi yaratma

¹¹¹ Esra AVCI, a.g.t., ss:114-115

¹¹² Peter Bowden, "NGO's In Asia: Issues In Development", **Public Administration and Development**, 10, 1990, s:147

amacının aktörü olan NGO'ların bu amaca yönelmeyeceği de göz önüne alınmalıdır.¹¹³

NGO-Devlet ilişkilerinin belirlenmesinde, bu organizasyonların birbirleri üzerindeki denetim mekanizmalarının önemli olduğunu vurgulayan yaklaşımlar da vardır. Söz konusu yaklaşımlara göre; NGO'ların, devleti her alanda denetleme haklarını kendilerinde görmeleri ne kadar doğruysa, devletin de NGO'ların faaliyetlerini yasal olarak denetleme hakları o kadar doğaldır. Yasal sebeplerden ilki, devletin NGO'ları vergiden muaf olmak gibi ayrıcalık taşıyan faaliyetlerle gerçekten uğraşıp uğraşmadıklarını denetleme gereğinden kaynaklanmaktadır.¹¹⁴ İkinci sebep, NGO'ların kullandıkları kaynakların hesabını uygun şekilde verip vermediklerinin denetlenmesi gereğidir. Günümüzde, Asya ve Afrika ülkelerindeki çok sayıda NGO'nun, sadece kendi personelinin çıkarları için kurulmuş olduğu yönünde yaygın bir endişe vardır ve devletler de bu endişeleri giderme konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu konuda yapılan eleştiriler, NGO'ların, devlet üzerinde şeffaf ve sorumluluk sahibi olmaları için baskı kurmalarına rağmen, kendi faaliyetleri konusunda yeteri kadar şeffaf olmaya hazır olmadıkları noktasında toplanmaktadır.¹¹⁵

Devletin NGO'ların faaliyetleri konusunda endişe duymasına yol açan üçüncü sebep, devlet ile NGO'ların aynı alanda faaliyet göstermeleri durumunda eşgüdüm sağlanması gereğinden kaynaklanmaktadır. Buna göre; devletin eşgüdüm sağlamaması durumunda aynı hizmetin hem devlet hem de NGO tarafından iki kere verilmesi ya da hiç verilmemesi gibi karışıklıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu duruma karşı bir tedbir olarak son zamanlarda NGO'larla devlet arasında koordinasyon veya eylem birlikteliğini organize eden birimler söz konusu olmuş, ancak bu durum, NGO'ların devlet birimi haline gelmeleri endişesini beraberinde getirmiştir.

Devletin NGO'ların faaliyetlerini denetim altında tutmasının gerekçelerinden sonuncusu ise, devletin iç güvenliği, başka bir deyişle rejim sorunu ile ilgilidir. Bu konudaki eleştiriler, NGO'ların, devletin yasadışı olarak tanımladığı faaliyetlerin

¹¹³ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:119

¹¹⁴ Türkiye'de özel statüde olan ve vergiden muaf olmak dahil bazı üstünlükler tanınmış bulunan dernek ve vakıfların durumu, "Dernekler ve Vakıflar" başlığı altında incelenecektir.

¹¹⁵ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:120

saklanması için ideal araçlar olarak kullanıldıkları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna göre; Orta ve Güney Amerika'da NGO'lar zaman zaman hem sağ hem de sol ideolojilere yandaş toplamak amacıyla kullanılmıştır. Örneğin ABD'deki Barış Birliği'nin CIA tarafından 1960 ve 1970'lerde bilgi toplamak amacıyla kullanıldığına dair kanıtlar vardır. Ayrıca Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Amerikan destekli sivil toplum örgütlerinin, bu ülkelerde yönetimi değiştirme yönünde faaliyetlerde buldukları da bilinmektedir. Bu durumun, NGO faaliyetlerini tam anlamıyla benimsemeyen, yani ilişkilerini kısmi işbirliği düzeyinde tutmak isteyen devletlerin davranışlarını açıklar nitelikte olduğu düşünülmektedir.¹¹⁶

¹¹⁶ Pınar YÜRÜR, **Ortadoğu ve Balkanlar'da Amerika Destekli Sivil Toplum Direnişleri**, www.yasar.edu.tr, (erişim:17.02.2006)

III.BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN SOSYAL POLİTİKA FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Türkiye’de Sosyal Politika Alanında Faaliyet Gösteren Başlıca Sivil Toplum Örgütleri

2.6.1. Sendikalar

Sanayi Devrimi’yle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı, içinde bulunduğu sosyo-politik ortamda sorunlarını dile getirmek ve çözüm arayışına girmek için bir örgütsel yapı içerisinde girmiş ve sendikaları oluşturmuşlardır. Daha önce de açıklandığı üzere dar anlamda sosyal politikanın aktörü olarak ortaya çıkan ve halen bu aktör rollerini sürdüren sendikaların, küreselleşme sürecinde uygulanan neoliberal politikalar karşısındaki tutumları ve geniş anlamda sosyal politika alanında aktör rollerini gelecek zamanda koruyup koruyamayacakları tartışma konusudur.

3.1.1.1. Neoliberal Politikalar ve Sendikalar Üzerindeki Etkileri

1980’lerden sonra çalışma ilişkilerini ve emek piyasalarının işleyişini piyasalara uygun bir yapıya oturtmak ve bu arada endüstri ilişkilerini düzenleyen yasal ve kurumsal düzenlemelerden arındırıp adem-i merkezîyetçi bir yapıya kavuşturmaya yönelik çabalar yoğunluk kazanmıştır. Bu çabalar ilk başta

İngiltere’de ortaya çıkmış ve özellikle bu ülkede kuvvetlenmiştir. Buradan da farklı yapılara bürünerek, örneğin işverenlerin tutumları ve davranışları, sendika stratejileri, ekonominin yapısal durumu gibi faktörlere bağlı olarak diğer Kıta Avrupa’sı Ülkeleri’ni de az ya da çok etkilemiştir.¹¹⁷

1980’lerden sonra devletin çalışma ilişkilerinde izlediği politikaların odak noktasını değiştirdiği görülmektedir. Bu dönemde devletin emek piyasasını düzenleyici, işçileri koruyucu nitelik taşıyan kuralları kaldırma ya da azaltma eğilimi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca artan uluslararası rekabet baskısına maruz kalan işverenler de yasal düzenlemelerden yararlanarak, çalışma ilişkilerini toplu pazarlık yoluyla düzenlemek konusunda daha isteksiz davranma yoluna gitmişlerdir. İşverenler, firma içinde insan kaynakları yönetimi uygulamalarını kullanarak tek taraflı hareket etme eğilimi göstermişlerdir.¹¹⁸

ABD’de son yıllarda uygulamaya sokulan bazı hukuksal düzenlemeler, sendikasız sektörün gelişimi yönünde etkide bulunmuştur. Ulusal Çalışma İlişkileri Kurulu’nun çalışma ilişkileri konusunda son dönemde verdiği kararlar, uzun zamandır Amerikan kamuoyunda emsal niteliği taşıyan kararların aksi istikamette olmuştur. ABD Yüksek Mahkemesi son dönemlerde verdiği bazı kararlarda sendika üyelerine kendilerini iyi temsil edemedikleri gerekçesiyle sendikalarını dava edebilme yetkisi tanımıştır. Ayrıca üyelerine sendikalardan herhangi bir sınırlama ve bekleme süresi olmaksızın istifa edebilme imkanı vermektedir. Böyle bir durumun Amerikan sendikaları açısından ortaya çıkardığı etki ise, sendikalara bir güvensizliğin oluşmasına ve sendikalı sistemden bir kaçışa yol açmıştır.¹¹⁹

Yeni gelişmelerle doğru orantılı olarak endüstri ilişkileri sisteminde denge zamanla işçi sendikalarından işverenlere kaymaktadır. Bu durumda endüstri ilişkilerinde baskın taraf işveren olmaktadır. Endüstri ilişkilerinde bu duruma yol açan faktörler, özellikle 1970 sonrasında meydana gelen ekonomik kriz, artan uluslararası rekabet, teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler ve Asya Kaplanları’nın sanayileşmiş batı ülkelerinin üstünlüklerini sarsması, yeni yönetim tekniklerinin

¹¹⁷ Abdülkadir ŞENKAL, **Sendikasız Endüstri İlişkileri – Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de**, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1999, s:70

¹¹⁸ Abdülkadir ŞENKAL, **a.g.e.**, s:70

¹¹⁹ Abdülkadir ŞENKAL, **a.g.e.**, ss:71-71

önem kazanması, siyasi iktidarların birçok ülkede muhafazakarların eline geçmesi ve hükümetlerin işçi sendikalarına yaklaşımları v.s.'dir. Birçok kimse bu yeni dönemi Neoliberalizm olarak adlandırmaktadır.¹²⁰

Sendikacılığın gücündeki değişimi açıklamak, emek-sermaye arasındaki güç dengesini süreç içerisinde belirleyen sosyal, ekonomik, teknolojik ve siyasi değişimin karşılıklı etkilerini bir arada düşünmeyi gerektirmektedir.¹²¹ Genelde sendikaları olumsuz etkileyen araçları şöyle sıralamak mümkündür.

- Yeni liberal ekonomik politikalar (Neoliberal akım)
- Devlet anlayışının değiştirilmesi ve sosyal devlet kavramının daraltılması
- Yeni üretim, pazarlama ve yönetim teknikleri
- Bilgisayar, internet ve diğer teknolojik gelişmeler
- Sermaye, mal ve hizmetlerin uluslararası kurallarına karşılık emeğin yerel kurallara mahkum edilmesi
- Anayasa ve yasalarda yer alan emeği koruyucu hükümlerin değiştirilmesi
- Şirket yatırımlarının değişik ülkelere kaydırılması
- Beyaz, pembe ve çelik yakalı işçilerin sayısındaki artış
- Diğer üretim kesimlerini işçilere karşı kışkırtmak
- Esnek çalışma sistemi
- Bireyselleşmenin teşviki ve geleneksel dayanışmanın azaltılması.¹²²

Özellikle gelişmiş ülkelerde de toplu sözleşme yapmayı yetkisini sınırlandırıcı yasal düzenlemeler yapılmakta ve bu durum sendikalaşma oranlarını olumsuz etkilemektedir. Avrupa Birliği üyesi birçok ülkede yetkili sendikanın belirlenmesinde önemli eşikler ve kriterler getirilmiştir. Söz konusu AB üyesi ülkelerdeki uygulamalar şu şekildedir:¹²³

- Belçika:

Toplu iş sözleşmesi yapabilmek için işçi sendikalarının;

¹²⁰ Abdülkadir ŞENKAL, a.g.e., s:72

¹²¹ Betül URHAN, **Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durum**, Petrol-İş Yayınları:97, İstanbul, 2005, s:37

¹²² Sayım YORGUN, a.g.e., ss:101-102

¹²³ **AB Komisyonu 2004 Türkiye İlerleme Raporu'nun Sosyal Politika ve İstihdam Bölümüne İlişkin TİSK Görüşleri**, www.tisk.org.tr, Aralık, 2004, ss:5-6 (erişim: 01.05.2006)

1. İşçi ve İşveren Konfederasyonunun ulusal düzeyde kurulmuş olması
2. Merkezi Ekonomik Konsey ve Ulusal İş Konseyinde temsil edilmesi,
3. İşçi sendikasının en az 50.000 üyeye sahip olması

şartları aranmaktadır.

Ülkede ayrıca ulusal düzeyde pazarlıklar için Ulusal Çalışma Konseyi yetkilidir. İşkolu düzeyinde pazarlık birimi ise ortak komitelerdir. Sendikalaşma oranı %53.

- Lüksemburg
 - TİS yapacak sendikanın işletme veya sektörde en fazla temsil gücüne sahip olması şartı aranmaktadır.
 - Ulusal düzeyde TİS yapılabilmektedir.
 - İşyeri düzeyinde kurulan sendikaların TİS yapma yetkisi bulunmamaktadır.
- İrlanda
 1. Sendikalar TİS yapabilmek için Çalışma Bakanlığı'ndan özel izin belgesi almak zorundadır. Belge ülke yasalarına uygun olarak tescil edilen sendikalara verilmektedir.

Bu iznin alınabilmesi için

 - İzlenen amacın sendikal olması,
 - En az 1000 üyeye sahip olunması,
 - Yüksek mahkemeye büyüklüğü oranında teminat yatırılmış olması

gerekmektedir.

 2. İşverenin bir sendikayı taraf olarak kabul etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak uyuşmazlık halinde sendika iş mahkemesine başvurabilmektedir.
 3. TİS'ler ulusal, işkolu ve işletme düzeyinde yapılmaktadır.

Sendika sayısının çok olması nedeniyle sendika temsilcilerinin yer aldığı “Endüstri Konseyleri” veya “Ortak İşçi Komiteleri” görüşmeleri yürütmektedir. Sendikalaşma oranı %58.1'dir.

- Fransa

Ülkedeki 5 Konfederasyon bir yasa ile ulusal düzeyde temsile yetkili

kılınmıştır. Ulusal düzey dışındaki TİS'ler için bu 5 Konfederasyondan birine üyelik TİS yapma yetkisi de dahil bütün hak ve ayrıcalıkları beraberinde getirmektedir.

TİS'ler işyeri, işkolu ve meslekler arası ulusal düzeyde olmak üzere 3 türde yapılmaktadır. Sendikalaşma oranı % 9.1'dir.

- İspanya

1. İşletme düzeyinde pazarlıklarda işveren ile iş konseyleri veya işçi temsilcileri, pazarlık tarafını oluşturmaktadır.

2. Daha üst düzey pazarlıklarda en fazla temsil yetkisine sahip sendikalar yetkilidir. Yasaya göre ulusal düzeyde temsil yetkisine sahip olunabilmesi için tüm ülkedeki işçi temsilcileri için yapılan seçimde iş konseyi üyelerinin %10'unu, kazanmak gerekmektedir.

3. Bölgesel düzeyde kurulan işçi örgütünün ise belli bir işkolunda ulusal düzeyde TİS yapabilmesi için o bölgedeki işçileri temsil eden organlardaki sandalyelerin %15'ini kazanması ve en az 1500 temsilciye sahip olması gerekmektedir.

4. Ulusal veya bölgesel düzeyde olmayan sendikaların ise TİS yapabilmesi için belli bir sektördeki işçilerin en az %10'unu temsil etmesi gerekmektedir.

- Avusturya

Temsil yetkisine sahip gönüllü işçi kuruluşu Avusturya İşçi Sendikaları Federasyonu'dur (ÖGB). ÖGB'ye bağlı 14 sendika sektör düzeyindeki TİS'lerde hakim rol oynamaktadır.

Toplu pazarlıkta işçi tarafını "*işçi odaları*" oluşturmaktadır. Diğer örgütlerin toplu sözleşme ehliyetine sahip olabilmeleri için "*Merkezi Uzlaştırma Ofisine*" başvurmaları zorunludur. Bu ofis "*yeteri sayıda üyeye sahip olan*", meslek ve yer bakımından geniş bir alanda faaliyet gösteren, kapsamlı bir faaliyette bulunan, karşı taraftan bağımsız hareket eden örgütlere ehliyet tanımak zorundadır.

TİS'ler ulusal, işkolu, işletme düzeyinde uygulanmaktadır.

- Yunanistan:

Bir sendikanın TİS yapabilmesi için;

1. İşçi sayısı 10.000'den daha az olan sektörlerde en az 5.000 oy hakkı sahibi üyeyi,

2. İşçi sayısı 10.000'den büyük olan sektörlerde, sektör mevcudunun 2/3'ü kadar tamamı oy hakkı sahibi üye olan işçiyi

temsil etmesi gerekmektedir.

İşkolu veya sektör düzeyindeki TİS'ler o sektörü temsil eden federasyonlar tarafından müzakere edilir. Sendikalaşma oranı %11.2'dir.

- İngiltere:

İşveren, sendikayı toplu pazarlık tarafı olarak kabul edip etmemekte özgürdür.

Tablo 3.1. Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Avrupa Birliği Genelinde Sendikalaşma Oranları Değişimi (1970-2003)

Yıl Aralığı	AB Geneli	Almanya	Fransa	İtalya	İngiltere	İrlanda
1970-1980	1.9	2.9	-3.4	12.6	5.9	3.9
1980-1990	-6.7	-3.7	-8.1	-10.8	-11.4	-6.1
1990-2003	-6.7	-8.6	-1.9	-5.1	-10.0	-15.8
1970-2003	-11.5	-9.5	-13.4	-3.3	-15.5	-17.9

Kaynak: Jelle VISSER, *Union Membership Statistics In 24 Countries*, Monthly Labour Review, January 2006, p:45

Tablo 3.1.'den de anlaşılacağı üzere sendikalar, ortaya çıktıkları Batı Avrupa'da da ciddi şekilde kan kaybetmektedirler. Bu kan kaybediş oranları, Tablo 3.1.'deki onar yıllık ayrımların her birinde, bir önceki on yıllık döneme kıyasla daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

Tablo 3.2. Güney'de Sendikalaşma Oranları (%)

	1985	1995
Afrika	20	14
Orta Amerika	22	14
Güney Amerika	27	17
Asya (Çin Hariç)	13	10

Kaynak: Avrupa'da Sendikaların Yükselişi ve Düşüşü Üstüne, Birikim Dergisi, Aralık, 2005, Sayı:200, s:4

Tablo 3.2.'de sanayileşmesini tamamlamamış Güney Ülkeleri'ndeki sendikalaşma oranları verilmektedir. Anlaşılacağı üzere Güney'de sendikalaşma,

gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha geridedir ve yine gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha hızlı gerilemektedir.

Küreselleşme sürecinin sendikal örgütlenme üzerindeki tüm bu etkileri karşısında sendikalar yeni faaliyet alanları belirleme yoluna gitmektedirler.

3.1.1.2.Sendikaların Yeni Faaliyet Alanları

Sendikaların eski faaliyet alanlarında önemli bir yer tutan ideolojik faaliyetler köklü bir değişime uğramaktadır. Sendikalar zaman içerisinde ideolojik yapıdan sıyrılarak ekonomik amaçlara öncelik vermeye başlamıştır. Sınıf iktidarını esas alan mücadeleler, iktidarın parçası konumundaki sendikal yapılar tarihteki yerini alırken, ikinci temel değişim, sendikaların var olan muhalefet anlayışlarında yaşanmaktadır. Muhalefete ve tepkilere dayalı sendikal faaliyetler yerini işbirliğine, uzlaşmaya terk ederken, sadece muhalefet anlayışına dayalı sendikal faaliyetlerin çalışanları yeterince tatmin etmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden sendikalar çatışmaya dayalı mücadele yöntemlerini de değiştirerek; kamuoyu oluşturma, alternatif sunma, ikna etme gibi barışçı mücadelelere öncelik vermeye başlamışlardır. Dar anlamda işçi haklarını koruma sorumluluğu içinde hareket eden sendikalar, bu anlayışlarını değiştirerek toplumun mağdur olan bütün kesimlerini kucaklayabilecek faaliyetlere öncelik vermekte ve bu nedenle üye esaslı faaliyetleri değişime uğramaktadır.¹²⁴ Diğer bir ifadeyle; küreselleşme sürecinde sosyal politika kavramının geniş anlamının, yani sadece işçi sınıfını değil, tüm sosyal kesimleri kapsayan ve daha geniş sosyal hizmet anlayışı içeren anlamının ön plana çıkmasıyla sendikalar, işçi sınıfı ile işveren arasındaki dar bir faaliyet alanının aktörü olmanın ötesinde, “*işçi sendikacılığı*” ilkesinin sınırlarını aşarak, geniş anlamda sosyal politika kavramının bir aktörü olma amacıyla hareket etme yolu seçmektedirler.

Burada konunun aidiyet duygusu boyutunu da vurgulamakta fayda vardır. Küreselleşme sürecinde birey yalnızlaşmakta ve aidiyet duygusunu kaybetmektedir. Sendikacılığın ilk dönemlerinde; nitelikli el tezgahları işçilerinin kendi sosyal yapılarından koparak sanayi işçisi haline gelmeleri sürecinde hissettikleri aidiyet arayışı, sendikacılık hareketinin tetikleyicilerinden olmuştur. Günümüzde de

¹²⁴ Sayım YORGUN, a.g.e., s:129

yalnızlaşan birey bu şekilde bir arayışa girecektir. Burada “*duyguların bulaşıcılığı*”¹²⁵ da etkili olacaktır. Bu hareketin başlaması ile insanların örgütlenme hızı artacaktır.

Pazarlık tarzı da aynı şekilde 1980’li ve 1990’lı yıllarda değişime uğramıştır. Örneğin; İngiltere’de Gemi Sanayi Konfederasyonu, daha kısa çalışma haftası talebeden isteklerini sınırlandırmıştır. Aynı şekilde pek çok işletmede sendikalar sosyal ortaklık, işbirliği ve “*yeni işveren*” gibi unsurları dile getirmektedirler. Ayrıca grevsiz sendikacılık sloganları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu politika Avrupa’da pek çok sendikanın gündeminde yer almaya başlamıştır. Üyelere yönelik bireysel hizmetler de giderek artmaktadır. Finansal hizmetler 1980’li ve 1990’lı yıllarda giderek genişlemiş, örneğin, sendikal kredi kartları, sağlık hizmetleri, yasal hizmetler, indirimler üyelere yeni olanaklar olarak sunulmuştur. Bazı sendikalar ise, üyelerine önerilerde bulunan telefon hatlarını gündeme almıştır. Bu gelişmeler aslında sendikaların düşmanca bir ortama verdikleri dostça bir cevaptır.¹²⁶ Bu uygulamaların diğer bir amacının da, küreselleşme sürecinde aşırı bireyselleşme sonucu aidiyet duygusunu yitiren bireye tekrar bu duyguyu kazandırarak örgütlenme eğilimini artırmaktır. Bilindiği gibi neoliberal süreçte yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Kısaca “*esnekleşme*” olarak adlandırılan yeni çalışma biçimleri çoğu zaman aynı işyerinde çalışan insanların birbirini hiç tanımamasına varan sosyal kopmalara neden olmaktadır. Birey yalnızlaşmakta ve mevcut sosyal yapılara olan aidiyet duygusunu kaybetmektedir. Yeni aidiyet unsurları arayışı içerisinde sendikalar yeni yerlerini alabilmek için bu gibi uygulamalara gitmektedirler.

Ayrıca ekonomik ve sosyal düzeni değiştiren teknolojik gelişmelere bakışta ve teknoloji karşıtı faaliyetlerde köklü bir değişiklik yaşanmaktadır. Önceleri teknolojik gelişmeleri pek dikkate almayan, daha sonra yeni teknolojilere karşı faaliyetlerini yoğunlaştıran sendikalar, özellikle günümüzde teknolojik gelişmelerin neden olduğu sorunları azaltmak, işgücünün adaptasyonunu sağlamak için mücadele etmektedirler. Teknolojik gelişmelerde işçilerin ve sendikaların söz sahibi olabilmesi

¹²⁵ “Duyguların Bulaşıcılığı” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel GOLEMAN, **Duygusal Zeka – Neden IQ’dan Daha Önemlidir?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2000, s:148 ve devamı

¹²⁶ Sayım YORGUN, **a.g.e.**, s:131

hususunun İsveç, Almanya ve Fransa’da yasalarla güvence altına alındığı, İngiltere, Amerika ve Japonya’da toplu sözleşme sistemine bırakıldığı görülmektedir.¹²⁷

Sendikaların eski faaliyet alanlarında meydana gelen bir diğer değişim ise, toplu sözleşme ile kurulan kurullar yerine üretim ve kaliteye yönelik kurulların ön plana çıkmasıdır. Ayrıca sendikalar işçilerin haklarını koruma ve geliştirmeye yönelik faaliyetlerinin yanında, işletmeleri de korumaya yönelik faaliyetleri gündemlerine almışlardır. Sonuçta, sendikaların sadece dar ekonomik çıkarları koruma örgütleri olarak kalamayacakları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle hem işyerinde, hem ulusal ekonomide, hem de evrensel düzeyde çalışma şartlarını, yaşam standardını yükseltme mücadeleleri, sendikaların eski faaliyet alanlarını değiştirmektedir.¹²⁸ Bu durum, sosyal politika alanında sendikaların konumu ve geleceği ile ilgili olarak, dar anlamda sosyal politika kavramının bir aktörü olmanın ötesine geçme eğiliminde olduklarını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Sendikaların potansiyel üye tabanı ve üye yapısının değişmesi, yeni faaliyetlerin belirlenmesinde en etkili faktördür. Sendikalar çeşitli katılım modelleri önererek üye sayısını artırma çabası içindedirler. Herhangi bir işyerinde çalışmayan işçilerin problemlerini tanımlamaya yönelik girişimler de yapılmaktadır. İşyerinde işçilere yönelik örgütlenme kampanyalarına ek olarak AFL-CIO yakın geçmişte ortak üyeler (associate member) edinmek için yeni bir kampanya başlamıştır. Bunun AFL-CIO’nun kuruluşundan bu yana en radikal değişikliklerden biri olduğu bilinmektedir. Ortak üyeler, sendikaların örgütlü olduğu işyerlerinden birinde çalışmayan, ancak sendikaların hizmetlerinden yararlanmak isteyen kimselerdir. AFL-CIO ortak üyeler için faaliyetleri özellikle kredi kartları, sigorta ve emeklilik hesapları gibi finansal hizmetleri sağlama çabaları üzerinde yoğunlaşmakta, çok sayıda üyeye sahip olduğu için bu hizmetleri oldukça düşük fiyatlardan satın alabilmekte ve ortak üyelerine de çok uygun fiyatlar üzerinden arz edebilmektedir. Böylece AFL-CIO, ortak üyeler sayesinde, gelecekteki örgütlenme faaliyetlerinde kendisine destek sağlayabilecek bir temel oluşturabilmektedir. Konfederasyon bu yolla son yıllarda üye sayılarındaki düşüş nedeniyle meydana gelen finansman açığını da, ortak üyelerden toplayacağı aidatlar yoluyla telafi edebilecektir.¹²⁹

¹²⁷ Sayım YORGUN, **a.g.e.**, s:132

¹²⁸ Sayım YORGUN, **a.g.e.**, s:132

¹²⁹ Sayım YORGUN, **a.g.e.**, ss:133-134

3.1.1.3.Sendikaların Alternatif Kimlik Arayışları

Kriz koşullarında sendikaların benimsedikleri anlayış, kapitalist toplumla ve o toplumdaki rolleriyle ilgili anlayışının bir ürünüdür. Sendikaların fonksiyonlarını yerine getirirken, muhalif veya uzlaşmacı bir tavır sergilemeleri, sendikaların işgücü pazarındaki aktör rolünü ne ölçüde benimsediklerine ve rollerini genel toplumsal koşullar içerisinde ne ölçüde tanımladıklarına bağlıdır. Sendikal işlevlerin dar yorumlanması, işveren ve hükümetlerle uzlaşma arayışı içinde olan sosyal ortak statüsünü kolaylaştırmakta, işçi dayanışmasını ise zorlaştırmaktadır. Geçmişte politikalarını değişen koşullara uyarlayan sendikaların, günümüzde de çıkarların temsili, toplumsal tabanı, faaliyet modeli bakımından farklı alternatif kimliklere yöneldikleri görülmektedir.¹³⁰

Avrupa'daki sendikal kimliğin değişimini inceleyen Hayman, öncelikle sendikacılığın çıkarları ve gündeminin kuruluşunu iki seçim setine bağlamıştır. Buna göre sendikalar çalışma ve istihdamla sınırlı kalan dar bir temsil odağına veya daha geniş toplumsal bağlamlardaki çıkarlara yönelebilirler. İkinci olarak sendikaların öncelikli yönelimi bireysel veya kolektif olabilir. Sendikaların tercih ettikleri bu ilişki boyutuna göre beş alternatif kimlik öngörmüştür.¹³¹

Bunlardan birincisi, sendikacılığın ilk yıllarında görülen meslek sendikacılığına benzeyen bir modeldir. Lonca tipi örgütlenme modeli olarak adlandırılan bu alternatif, daha çok işgücü piyasasında ayrıcalıklı mesleklere, yüksek vasıflı işçilere yöneliktir. Temsil şekli ise dışlayıcıdır. Başka bir ifadeyle, sektördeki diğer meslekleri ve daha düşük vasıflı işçilerin çıkarlarını göz önünde bulundurmaz.

İkinci alternatif, sendikaların geleneksel kolektif kimliğinden uzaklaşarak sendika üyelerinin bireysel çıkarlarının artırılmasına odaklanır. Üyelerin sendikadan duyduğu memnuniyeti ve üye sayısını daha iyi ve daha çok hizmet sunarak artırmaya çalışır. Bu tip sendikal anlayış uygulamada ABD'deki sendikalar arasında daha sık görülmekle beraber, 1980'lerden sonra Batı Avrupa'da da benimsenmiş ve geleneksel sendikacılığa alternatif bir model olarak görülmüştür.

¹³⁰ Betül URHAN, a.g.e., s:96

¹³¹ Betül URHAN, a.g.e., s:97

Diğer bir alternatif model işletme sendikacılığıdır. Bu anlayışta sendika, firmanın rekabet performansını artırmak için işletme yönetimiyle işbirliği içine girer. Yönetimle işbirliği boyutu güçlendirilmiş olan sendika, işletmedeki üretkenlik koalisyonunun bir parçasını oluşturur. Dışsal koşulların değişmesiyle beraber, daha çok insan kaynakları yönetimi uygulamalarının olduğu firmaların talep ettiği bu sendikacılık anlayışına en iyi örnek Japon Sendikacılığı'dır.

Dördüncü model, II. Dünya Savaşı'ndan sonra işçi, işveren ve hükümet arasında kurulan ortaklığın AB'de yeniden inşasına yönelmiş bir sendikacılık anlayışıdır. Siyasi ortak olarak hükümeti gören bu anlayış, siyasi ekonomik koşullara müdahale ederek işçilerin koşullarını iyileştirmeye çalışır.

Son model ise, toplumsal hareket sendikacılığıdır. Üyelerin dar çıkarlarıyla sınırlı olmayıp, daha geniş bir toplumsal hedefi odağına alan bir sendikacılık anlayışıdır. Üyeler ile sendikalar tarafından ihmal edilen işçi gruplarını kapsayan geniş tabanlı bir üyeliğe dayanır. Bu sendikal anlayış, sendikacılığın ilk dönemlerinde sendikal hareketin toplumsal hareketler içerisinde oynadığı rolü yeniden kazanma girişimi olarak yorumlanmaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığı, sosyal adalet sorunlarına yönelik olan toplumsal mücadelelerin genişletildiği yerlerde günden güne önem kazanmakta, neoliberal politikaların güçsüzleştirdiği sendikaların gücünü yeniden kazanmasının alternatiflerinden biri olarak görülmektedir. Özetle toplumsal hareket sendikacılığı, toplumsal hareketle ilişkili olan kolektif eylem tarzlarının kurumsallaşmış toplu pazarlık uygulamalarıyla birleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kanada'da daha çok büyük sendikalar kimliklerini "*sosyal hareket sendikacılığı*" olarak tanımlamaktadır. Yapılan bir araştırma bu sendikaların, diğer sendikalar ve toplumsal gruplarla işbirliğine gitme, kamu politikasının değişmesi için politik eylemlerde bulunma, sıradan üyeler arasında aktivizmi teşvik etme, diğer ülkelerdeki sendikalarla işbirliğini geliştirme, gibi örgütsel önceliklerinin olduğunu göstermektedir.¹³² Sosyal hareket sendikacılığı, küreselleşme sürecinde sendikaların aktör rollerini koruyabilmeleri için bir alternatif olarak görülmektedir.

¹³² Betül URHAN, a.g.e., ss:98-99

3.1.1.4.Günümüzde Türkiye’deki Sendikalaşmanın Genel Görünümü

Türkiye’deki sendikal hareket, kendi iç dinamiklerinden çok, dışsal koşullar tarafından şekillenen bir özelliğe sahiptir. Sosyal, kültürel, siyasi ve yasal ortamın etkisiyle sendikalar, süreç içerisinde farklı kimlik ve anlayışları benimsemişlerdir. Örneğin; Türk-İş, kuruluşundan itibaren sınıf sendikacılığını reddederek mesleki fonksiyonları ağır basan pragmatik ve uzlaşmacı sendikacılık anlayışını benimsemiştir. Temel ilkesini ise partiler üstü politika oluşturmaktadır. Partiler üstü politika, sendikaların siyasi partiler karşısında bağımsız kalmasını, yalnızca mesleki fonksiyonlarını yerine getirmesini, sınıfsal ve milli sorunları siyasi faaliyet aracılığı ile değil, yasama ve yürütme organlarını etkileyerek çözmeyi ifade etmektedir. Nitekim bu anlayış, 1968 yılında 7. Genel Kurul’da kabul edilen ilkelere açıkça belirtilmiştir. Bu ilkelerin ikincisinde, *“Anayasa’nın sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler bölümünde yer alan hükümlerin mümkün merteye kısa zamanda tam olarak uygulanması, Anayasa Hükümleri’nin yerine getirilmesi ve Anayasa’da belirtilen tüm hususların işler duruma getirilmesini Türk-İş gerekli sayar. Türk-İş, bu hususların yerine getirilmesi için bütün gücüyle çalışmayı iktidar ve muhalefet partilerini bu yönde çalışmaya yönlendirmek için etki gücünü kullanmayı görev bilir.”* İfadesine yer verilmiştir. Beşinci ilke ise Türk-İş’in, sınıf ayrılıklarının derinleşmesine ve sınıf çatışmalarına yol açabilecek sebepleri ortadan kaldırmayı amaç edinen ve sınıflar arasındaki denge, barış ve kaynaşma sağlayıcı bir politikayı benimsediğini göstermektedir.¹³³

Türk,İş’te 1967 yılında bir bölünme meydana gelmiş ve DİSK kurulmuştur. 12 sendikanın bir araya gelerek oluşturduğu DİSK, Türk-İş’ten önemli sayılabilecek farklı bir sendikacılık anlayışını Türkiye’nin gündemine taşımıştır. Marksist bir çizgide olan TİP ile dolaylı da olsa belli bir işbirliği içinde kurulmuş olan DİSK, işçi sınıfı adına ekonomik ve sosyal mücadele vermeyi politika edinen, işveren ve iktidarla çatışmalı ilişkilerden kaçınmayan bir sendikacılık anlayışını Türkiye’nin gündemine taşımıştır.¹³⁴

Partiler üstü politikasıyla hükümet üzerinde baskı oluşturarak belli bir kazanım elde eden Türk-İş’in aksine DİSK, Anayasa’daki demokratik haklarını

¹³³ Betül URHAN, a.g.e., s:162

¹³⁴ Betül URHAN, a.g.e., ss:163-164

kullanarak doğrudan siyasi mücadele içine girmeyi ve sınıf bilinci yaratılmasını amaçlamıştır. DİSK, mesleki çıkarlara odaklanan bir anlayışın, işçi haklarının korunması ve yeni haklar elde edilmesinde yetersiz kalacağını kabul etmekteydi. Bu nedenle ekonomik mücadelenin yanında siyasi ve ideolojik mücadeleyi savunan, siyasi fonksiyonları ağır basan aktif ve mücadeleci bir sendikacılık anlayışını benimsemiştir. Toplumdaki her sınıfın bir ideolojisi olduğunu ve işçi sınıfının ideolojisinin de sosyalist ideoloji olduğunu kabul etmiştir. DİSK, temsil ettiği ideoloji doğrultusunda ve toplu pazarlıktaki mücadeleci anlayışı ile işçi-işveren ilişkilerinde çıkarların belirginleştirilmesi doğrultusunda işverenler ve siyasi iktidarla çatışmalı ilişkilere girmekten kaçınmamıştır.¹³⁵

Günümüzde Türk-İş'in partiler üstü politikası, uzlaşmaya ve mesleki çıkarlara dayanan sendikacılık anlayışında çok önemli bir değişiklik gözlenmemektedir. Ancak son dönemlerde diğer konfederasyonlarla işbirliğine önem verdiği, mesleki çıkarların dışında tüketici hakları, insan hakları¹³⁶, kooperatifçilik gibi toplumun daha geniş kesimlerini ilgilendiren çalışmalar yürüttüğü görülmektedir.¹³⁷ Bu durum, Türk-İş'in geniş anlamda sosyal politikanın da bir aktörü olma hedefine sahip olduğunu göstermektedir.

Türk-İş, oldukça fazla sayıda çekince ortaya koymakla birlikte, Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılmasını istediğini beyan etmektedir. Türk-İş eski Genel Başkanı Bayram Meral Başkanlar Kurulu açılış konuşmasında Türk-İş'in bu konudaki görüşlerini şöyle özetlemiştir:

“Avrupa Birliği'ne katılmak bizim de arzumuz ve isteğimizdir; fakat Avrupa'nın önümüze koyduğu ağır faturayı ödeyerek değil. Adaylık ve üyelikte, diğer Avrupa ülkelerine uygulanan koşullar bizim için de geçerli olmalıdır. Avrupa

¹³⁵ Betül URHAN, **a.g.e.**, s:164

¹³⁶ Burada özellikle belirtmek gerekir ki Türkiye'nin insan hakları konusundaki eksiklikleri, Türk-İş örneğinde olduğu gibi, STK'ların müdahalesini gerektirmektedir. 2005 Yılında AİHM'de görülen davalarda % 26,24'le Türkiye ilk sırada yer almıştır. Bkz. European Court Of Human Rights, **Survey Of Activities**, 2005, p:26. 2005 yılı içerisinde, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Dokümantasyon Merkezi iddiasına göre, 2005 yılı içinde gözaltında 5 kişi öldü. En az 400 kişi de işkence ve kötü muameleye maruz kaldı. Yılın ilk 11 ayında mayın ve sahipsiz bomba patlamaları sonucunda 8'i çocuk 18 kişi öldü, 45 kişi de yaralandı. Yılın ilk 11 ayında çıkan çatışmalarda adı öğrenilen en az 86 asker, 2 polis, 8 korucu ve 163 militan ayrıca 2 sivil ve 6 devlet görevlisi öldü. Aynı süre içinde polisler, askerler, korucular ve özel güvenlik görevlileri tarafından en az 52 kişi öldürüldü, yüzlerce kişi de yaralandı. Bkz. TİHV, **2005 Yılında İnsan Haklarının Genel Durumu**, <http://www.tihv.org.tr/basin> , (erişim: 05.04.2006)

¹³⁷ Betül URHAN, **a.g.e.**, ss:164-165

Birliği'ne girebilme umuduyla beklemenin doğru olmadığını, bu nedenle ÷lke sorunlarını çözebilmek için kendi öz kaynaklarımızın devreye sokulmasının daha doğru olacağını düşün÷yoruz. Çünkü bizlerin de uluslararası toplantılarda edindiğimiz bilgiler ve izlenim, Avrupa Birliği'ne girebilmemizin daha çok uzun bir zaman alacağıdır. Aslında Avrupalı, gümrük birliğine girmemizle isteklerinin büyük bir bölümünü zaten elde etmiştir. Ayrıca, sözde Ermeni soykırımı konusunda Avrupa Parlamentosu'nun aldığı kararı ve bazı ÷lkelerin Meclislerinde gündemde bulunan tasarıları üzüntüyle karşılıyoruz ve kendilerini protesto ediyoruz”¹³⁸

Görüldüğü üzere Türk-İş AB'ye üyeliğe prensip olarak olumlu bakmakla birlikte AB'nin Türkiye'yi tam üye olarak kabul edeceğine dair Türk siyasal hayatında yaygın kabul gören şüpheli yaklaşımı paylaşmaktadır. Türk-İş Genel Başkan danışmanı Yıldırım Koç Avrupa Birliği'nin Türkiye politikalarına ilişkin duyduğu kuşkuşu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Avrupa Birliği'nin Türkiye'den talepleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının bütünlüğü ve bağımsızlığı ile bağdaşmayacak isteklerdir. Bu taleplerin yerine getirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'ni parçalayarak, ulusumuzu bölecek, yeni bir Yugoslavya yaratacaktır. Türkiye, sorunlarını Avrupa Birliği sayesinde çözmeyecektir. Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelikle güçlenmeyecektir. Türkiye sorunlarını Avrupa Birliği'ne rağmen çözecek ve güçlenecektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olarak kabul edilebilmesi ise Türkiye'nin daha da güçlenmesine bağlıdır”¹³⁹

1980-1992 yılları arasında faaliyetten men edilen DİSK'in ise yeniden faaliyete geçtiği 1992 yılı sonrasında kuruluş amacını oluşturan ilkelerden uzaklaşarak Türk-İş çizgisine yaklaştığı gözlenmektedir. Sınıf mücadelesi temelinde toplumu dönüştürme hedefi yerine, sınıfların özgürce birlikte yaşamasını esas alan, sosyal ve ekonomik alanda meydana gelen değişimlere bağlı olarak işveren ve devletle olan geçmişteki çatışmalı ilişkiler yerine daha uyumlu ve uzlaşmacı ilişkileri öngören bir sendikacılık anlayışını benimsemiştir.¹⁴⁰

¹³⁸ Erhan DOĞAN, **Sendikalar ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Siyaseti**, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:6, Yıl:2003, s:27

¹³⁹ Erhan DOĞAN, **a.g.m.**, ss:27-28

¹⁴⁰ Betül URHAN, **a.g.e.**, s:165

DİSK, günümüzde, Türkiye'nin AB'ye girmesine olumlu bakmakta ve üyesi olduğu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu nezdinde bu doğrultuda faaliyetler yürütmektedir. DİSK, AB'yi sadece Türkiye'ye ekonomik bazı avantajlar temin edecek bir zenginler kulübü olarak görmemekte, AB'nin politik bir proje olduğunu ve ekonomik entegrasyondan çok daha fazlasını içerdiğini savunmaktadır.¹⁴¹

Günümüzde büyük işçi konfederasyonlarında biri olan Hak-İş, 1976 yılında tümü bağımsız olan 7 sendikanın bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Genellikle Anadolu'nun sanayisi zayıf ve geleneksel yapıların hakim olduğu bölgelerindeki işçileri bir araya getiren kurucu sendikalar, konfederasyonlaşma amacıyla kurulmuşlardır. Kuruluş açıklaması MSP'nin bir bakanı tarafından yapılan Hak-İş, ilk kurulduğu dönemdeki sendikacılık anlayışını, komünizm ve kapitalizmin karşısında, İslam'ın inanç ve yaşayışı çerçevesinde yeni bir sendikacılık anlayışını yerleştirmek ve uygulamaya çalışmak olarak açıklamıştır. İşçinin yanında işverenin de hakkının çiğnenmesine izin vermeyeceği ifadesine kuruluş bildirgesinde yer veren Hak-İş, benzer bir anlayışı ana tüzüğüne de taşımıştır. Buna göre iş barışını sağlayıp, böylece verimliliği artırma ve işçilerle işverenler arasında kardeşliği sağlamak ana amaçlarından biri olarak belirtilmiştir.¹⁴²

Hak-İş Türkiye'nin AB'ye girmesinden yanadır. Hak-İş Genel Başkanı Salim Uslu Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine önem vermektedir. Hak-İş'in Kasım 1999'daki Genel Kurulunda Konfederasyonun Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği ve dış politika konusundaki görüşleri şu sözlerle anlatılmıştır:

“Hak-İş, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasını istemekte ve bu yöndeki siyasi çabaları desteklemektedir. Hak-İş, bu süreçte, hem Türkiye ve hem de Avrupa Birliği'ne karşılıklı sorumluluk düştüğünü vurgular. Hak-İş, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamasını istemediği gibi, Türkiye'nin de özellikle "Kopenhag Kriterleri"ne uyum sağlamasını karşılıklı sorumluluğun bir gereği olarak sayar. Hak-İş, Aralık 1999 tarihinde toplanacak AB Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye tam üyelik yolunu açacak olan üyelik kararının kabul edilmesini talep etmekte ve istemektedir. Hak-İş, yeni yüzyıla bu hedeflerle giren Türkiye'nin, uluslar arası ilişkilerde karşılıklı çıkarlara dayalı barışçı bir yol izlemesini, bunun için, başta Avrupa Sosyal Şartı ve AGİT Sözleşmeleri olmak

¹⁴¹ Erhan DOĞAN, **a.g.m.**, s:31

¹⁴² Betül URHAN, **a.g.e.**, s:166

üzere, uluslararası hukukun ve anlaşmaların paralelinde bir dış politika izlemesini talep etmekte; kendi Anayasal rejimini buna uygun düzenleyerek, demokratik değerlere, insan hakları ve düşünce özgürlüğüne saygılı bir devlet olarak uluslararası ilişkilerdeki saygınlığını yükseltmesini beklemekte ve istemektedir”¹⁴³

Günümüzde politika ve söylemlerindeki farklılıklara rağmen, konfederasyonların temelde işbirliği ve uzlaşmaya dayalı bir sendikacılık anlayışını benimsedikleri, sendikacılığın gerileyen gücü karşısında bir arayış içerisinde oldukları söylenebilir.

Genel olarak Türkiye’de sendikacılığın özelliklerine bakıldığında şu özelliklerin ağır bastığı görülmektedir; daha çok yasal düzenlemelerle biçimlenmiş/biçimlendirilmiş, pragmatik ve uzlaşmacı bir sendikacılık anlayışı mevcut olmuştur. Faaliyetlerini ücret ve toplu pazarlık faaliyetleri ile sınırlamış, diğer faaliyetleri eksik bir proje olarak kalmıştır. Sendikalar, üyeleri adına mesleki kazançlar sağlama konusunda bazı kazançlar sağlama konusunda bazı başarılar elde etmelerine rağmen, sendikal harekete özgü diğer rolleri gerçekleştirebilme konusunda aynı başarıyı göstermemişlerdir. Bu nedenle toplumda işçilerin kimliğini ve sesini yansıtacak bir temsil kapasitesini ve demokrasi ile ilgili rollerini geliştirememişlerdir. Farklı meslek grupları ve sektörlerde yer alan işçiler arasındaki dayanışmayı sağlama ve geliştirme, benzer değer, amaç ve çıkarları paylaşan geniş tabanlı bir sosyal hareketin dayanak noktasını oluşturamamış, dar bir çıkar örgütlenmesi özelliği göstermiştir.¹⁴⁴

Dışsal koşulların da etkisiyle sendikalar, işçi sınıfının toplumsal kontrolünü sağlayan örgütler olmuşlardır. Özellikle sınıf ayrımlarını reddeden, emek-sermaye arasındaki çıkar ayrılıklarından çok çıkar birliğini savunan bir sendikacılık anlayışının benimsenmesinin, diğer sosyal, siyasal ve ekonomik faktörlerle birlikte sınıf bilincinin gelişmesi üzerinde olumsuz bir etkisi olmuştur. Tüm bu özellikler, Türkiye’deki sendikacılığın bir hareket olmaktan çok, bir örgütlenmenin öyküsü olarak ele alınabileceğini savunan yaklaşımı güçlendirmektedir.¹⁴⁵

¹⁴³ Erhan DOĞAN, **a.g.m.**, s:36

¹⁴⁴ Betül URHAN, **a.g.e.**, s:168

¹⁴⁵ Betül URHAN, **a.g.e.**, s:168

Geçmişten günümüze bu şekilde gelişmiş olan Türk sendikacılığının örgütlenme oranlarıyla ilgili olarak yayınlanmakta olan veriler, bilimsel kaygılardan çok siyasi kaygılarla üretildiklerinden güvenilir durumda değildirler. Türkiye’de sendikalaşma oranları belirlenirken SSK kapsamındaki işçi sayısı esas alınmaktadır. Kayıt dışı ekonominin oldukça yaygın olduğu, bu nedenle de kayıt için istihdamdan çok kayıt dışı istihdamın var olduğu Türkiye’de, istatistiklerde SSK’lı işçilerin baz alınması, sendikalaşma oranını olduğundan yüksek göstermektedir. Ayrıca SSK’nın verileriyle, sendikalaşma istatistiklerinde baz alınan veriler arasında da çelişki göze çarpmaktadır. Örgütlenme oranlarıyla ilgili verilerin sağlıksızlığının bir başka nedeni de sendikaların belirttiği üye sayılarıyla, istatistiklerde belirtilen sayıların tutmamasıdır.

Tablo 3.3.Ocak ve Temmuz Aylarında Yayımlanan İstatistiklere Göre İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları

Yayın Dönemi	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı
Ocak 1996	3.973.306	2.695.627	67,84
Temmuz 1996	4.051.295	2.708.784	66,86
Ocak 1997	4.111.200	2.713.839	66,01
Temmuz 1997	4.215.375	2.774.622	65,82
Ocak 1998	4.266.097	2.856.330	66,95
Temmuz 1998	4.327.156	2.923.546	67,56
Ocak 1999	4.350.016	2.987.975	68,69
Temmuz 1999	4.381.039	3.037.172	69,33
Ocak 2000	4.508.529	3.086.302	68,45
Temmuz 2000	4.521.081	2.468.591	54,60
Ocak 2001	4.537.544	2.580.927	56,88
Temmuz 2001	4.562.454	2.609.672	57,20
Ocak 2002	4.564.164	2.648.847	58,04
Temmuz 2002	4,572,841	2,680,966	58,63
Ocak 2003	4,686,618	2,717,326	57,98
Temmuz 2003	4,781,958	2,751,670	57,54
Ocak 2004	4,857,792	2,806,927	57,78
Temmuz 2004	4.916.421	2.854.059	58,05
Ocak 2005	4.970.784	2.901.943	58,38
Temmuz 2005	5.022.584	2.945.929	58,65
Ocak 2006	5.088.515	2.987.431	58,71

Kaynak: www.calisma.gov.tr/istatistik, (erişim: 06.05.2006)

Tablo 3.3’te ortalama %58’ler dolayında olan sendikalaşma oranının, gerçekte bunun çok daha altında olduğu bilinmektedir. Önceki bölümlerde devlet politikası olarak kurulduğunu belirttiğimiz sendikaların bugünkü durumları da yine devlet politikası tarafından büyük ölçüde belirlenmektedir. Neoliberal dönemde

özelleştirmelerin bu devlet politikasının en önemli uygulamalarından biri olarak karşımıza çıkması, KİT’lerde örgütlenmeye dayandırılmış Türk sendikal anlayışının günümüzde düştüğü durumun başlıca nedenlerindedir. “*Yeni Dünya Düzeni*”nde tırmanışa geçen neoliberal küreselleşmenin saldırılarının başta gelen hedefleri arasında sosyal devlet, demokrasi ile birlikte tüm bu kazanımların ayrılmaz bir parçasını oluşturan sendikal hak ve özgürlükler de yer almaktadır. Türkiye’de sendikal hak ve özgürlüklere yönelik saldırı, 12 Eylül’ün sağladığı yasal ve hukuksal koşulların biçimlendirdiği bir ortamda, esas olarak, dayatılan “*yeniden yapılanma*” politikalarının doğal sonucu olarak kendisini göstermektedir. Bu açıdan, sendikalar üzerindeki en belirleyici darbenin, özelleştirme ve onun ayrılmaz bütünleyicisi olan işsizlik olgusuyla somutlaştığı görülmektedir.¹⁴⁶

2.1.2. Dernekler ve Vakıflar

Sosyal yardımlaşma dendiğinde bireylerin bireylerle, grupların gruplarla, zenginlerin fakirlerle yardımlaşmasını anlaşılmaktadır. Sosyal yardım yukarıdan aşağıya doğru, verenden alana doğru resmi bir seyir gösterirken, sosyal yardımlaşma her ne kadar bir alan ve veren ilişkisi olsa bile daha sivil bir kavram olduğundan halkın karşılıklı yardımlaşmasını dolayısıyla da halkın dayanışmasını ifade etmektedir. Bu durum bazı sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumlarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

En genel anlamıyla dayanışma, bir grup içinde yer alan bireylerin aralarında veya grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı yardımlaşma, iş birliği, ortak tavır ve toplu hareket etmeye bağlı olarak gelişen bağlılık duygusu olarak ifade edilebilir. Bir başka ifade ile, bir toplumsal grubun ya da bir toplumun üretim yapısı, kurumları ve değerlerinin birbiri ile tutarlı olması ve sürtüşmesiz işlemesidir. Dayanışma kavramının anlaşılabilmesi için sosyolojinin kurucularından olan Durkheim ve Tönnies’in dayanışma kavramına yaklaşımları ile İbn Haldun’un asabiyet anlayışına müracaat etmekte fayda vardır.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Alparslan IŞIKLI, *Türk Sendikacılığının Özgün Yanları*, www.politics.ankara.edu.tr, (erişim: 29.04.2006)

¹⁴⁷ Ali Rıza ABAY, *Bir Sosyal Politika Olarak Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yeri*, Sivil Toplum Dergisi, Nisan-Eylül 2004, s:9

Durkheim'e göre sosyal hayatın iki unsuru vardır. Birincisi bireysel bilinçlerin benzerliği, ikincisi ise iş bölümü ve farklılaşmadır. Durkheim, bu iki unsurun nasıl bir sosyal dayanışma oluşturacağı hususu üzerinde durmaktadır. Durkheim, sosyal hayatta iki tip dayanışma şeklinin olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi benzerliğe dayalı mekanik dayanışma, ikincisi ise farklılaşmaya (ve iş bölümüne) dayalı organik dayanışmadır. Durkheim'e göre, mekanik dayanışma gelişmemiş toplumlarda görülürken, organik dayanışma gelişmiş toplumlarda görülür. Mekanik dayanışmada bireysel bilinçler benzeştiği için bir toplumsal bütünlük meydana gelir. Birbirine benzeyen kişilerin dayanışması tam bir bütünleşme ve uyum şeklinde ortaya çıkar. Dayanışma, insanlar birbirine benzedikçe artar. Özellikle kültürel ve ekonomik bakımdan içine kapalı, küçük köylerde açıkça göze çarpan bu tip dayanışmada bireyler, örf ve âdetlerin çemberi içinde hep aynı davranışlara sevk edilmekle tıpkı bir makinenin hep aynı hareketleri yapan parçaları durumuna düşmektedirler. Bu dayanışma ortamında farklılaşma çok azdır. Aynı topluluğun üyeleri ortak kültürün elemanları olduklarından birbirlerine benzerler. Bireyler henüz farklılaşmadığı için toplum ahenklidir. Organik dayanışma ise farklılaşma esasına dayalı bir dayanışma olup, iş bölümü arttıkça bireyler arasındaki farklılaşma çoğalır. Şehir hayatının hâkim olduğu gelişmiş toplumlarda çeşitlenmiş olan iş hayatının herhangi bir alanındaki aksaklık, bütün toplumun hayatını etkiler. Böylece toplumun ahengi bozulur. Burada esas olan bireylerin toplum içindeki farklılıklarının bilincinde olmalarıdır. Sosyal bilinç bireysel bilinci frenlemeksizin bir denge oluşmaktadır.¹⁴⁸

Tönnies; cemaat ve cemiyet (Gemaninschaft und Geselinschaft) tiplmesi ile dayanışmayı Durkheim'e benzer biçimde izah etmektedir. Ancak Durkheim'in kullandığı kavramları kullanmakla birlikte, Durkheim'in mekanik dediğine organik, organik dediğine de mekanik demektedir. Tönnies'e göre, cemaatteki dayanışma organik, cemiyetteki dayanışma ise mekaniktir. Çünkü Tönnies cemaat hayatını canlı bir vücuda benzeterek, bir vücutta uzuvlardan birisi ağrıdığına tüm vücudun bu acıyı hissettiği gibi cemaatvari hayatta (mesela köy hayatında da) bir ferдин üzüntüsü bütün cemaate yayılır. Bundan ötürü Tönnies, cemaatteki dayanışmayı uzvi olarak adlandırır. Yine Tönnies'e göre cemiyet hayatında iş bölümüne giren fertler, birbirlerine son derece muhtaç oldukları halde bu bağlılığın sebebi psikolojik

¹⁴⁸ Ali Rıza ABAY, a.g.m., s:10

olmayıp, bir makinenin parçalarının birbirlerini tamamlayıp işleyen bir bütün haline gelmesi gibidir. Aralarındaki iş birliği bundan ötürü mekaniktir.¹⁴⁹

Görüldüğü gibi her iki sosyolog aynı kelimelere farklı anlamlar yüklemiş olsalar da sosyal gerçeği (dayanışmayı) anlamlandırmak açısından aynı yolu izlemişlerdir. Ancak ele aldıkları değişkenlerin farklı olması bu iki düşünürün yollarını ayırmaktadır. Durkheim, temel değişken olarak organik dayanışmayı ön plana çıkarmakta, böylece de psikolojik unsura hemen hiç yer vermeyerek sosyolojist anlayışını sergilemektedir. Tönnies'in ise, tercihini daha çok cemaatten yana koyduğu için temel değişken olarak psikolojik faktörü ön plana almaktadır.¹⁵⁰

İbn Haldun'da ise, dayanışma anlayışının temelinde bütün çalışmalarının özünü oluşturan “*asabiyet*” kavramı yatar. Asabiyet; bir topluluk, cemaat veya toplumun bireyleri arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan, direnme ve atılım yapabilmeyi mümkün kılan sosyal bağlılık duygusu olarak tanımlanabilir.¹⁵¹

İbn Haldun'un bu kavram ile kastettiği anlam, birlik ruhuna dayalı olan kuvvettir. Asabiyet iki kavramı birlikte kapsamaktadır. Bunlardan biri birlik ve dayanışma ruhu, diğeri de bu dayanışmadan doğan kuvvettir. Bu anlamda asabiyet hem dayanışmayı, hem de güç sahibi olmayı içerir.

Sosyal hayatta bir arada bulunma, hareket etme ve dayanışmayı ifade eden asabiyet olgusu, kan bağına dayalı soy asabiyeti biçiminde tezahür edebileceği gibi kazanılmış asabiyet biçiminde de tezahür edebilir. Birincisinde aynı sülâleden gelenlerin dayanışmayı devam ettirerek iktidarlarını sürdürmeleri söz konusu olurken, ikincisinde ise yeni bir asabiyetin ortaya çıkması ile iktidarın el değiştirmesi gerçekleşir. Asabiyet bir enerji kaynağıdır. Devlet, bu enerji kaynağından beslenir. Enerji kaynağı sönerse dayanışma biter, devlet el değiştirir. Asabiyet (dayanışma) kuvvetli hâle gelmedikçe devlet de kurulamaz. Aynı görüşler şöyle de ifade edilebilir: İbn Haldun'un toplumsal ilişkilerde temel aldığı ilke iş birliği ve dayanışmadır. Bu noktadan hareketle asabiyyet “...bir soyun, kabilenin (*neseb asabiyyeti*) veya bir inancın (*sebeb asabiyyeti*) yüceliğine duyulan inancın toplumun

¹⁴⁹ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:10

¹⁵⁰ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:10

¹⁵¹ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:11

tüm fertlerince gönülden benimsenmesini ve bu değerlere bir saldırı hâlinde tereddütsüz ve hep birden şiddetle karşı konulmasını ifade etmektedir"¹⁵²

Dernekleşme, toplumsal sistemin bünyesinden doğan bir tepkidir. Tepki, toplumdaki gelişmelere yabancı ve erişilmez kalan sosyal, siyasal ve ekonomik yapıya karşıdır. Toplumdaki gelişmeleri üstyapıya taşıma gerekliliğinden dolayı dernekler doğarlar.¹⁵³

Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) "*AB Kapısında Sivil Toplum*" başlıklı raporunda, Türkiye'de hükümet dışı güçler olarak adlandırılan Türk sivil toplum örgütlerinin sayısının yine de AB ülkelerinin çok gerisinde olduğu tespiti vardır.¹⁵⁴

Rapora göre, Almanya'da 2 milyon 100 bin, Fransa'da 1 milyon 470 bin dernek bulunmaktadır. Fransa ve Almanya'da her 40 kişiye bir dernek düşmektedir. Ancak her 10 Fransız'dan 4'ü en az 1 derneğin faaliyetine katılmaktadır. Nüfusun 5'te biri ise en az iki derneğe üye bulunmaktadır.¹⁵⁵

Örgütlenme konusunda en ileri düzeydeki ülkelerden biri Amerika Birleşik Devletleri'dir. ABD'de 1 milyon 200 bin dernek vardır ve her 15 yurttaştan biri bu tür derneklerde çalışmaktadır. Yaklaşık 7 milyon kişi sivil toplum örgütlerinde tam zamanlı olarak istihdam edilmektedir.¹⁵⁶ Ayrıca bu derneklerde ciddi sayılarda gönüllü de çalışmaktadır. Örneğin sadece Amerikan Kalp Derneği'nde 2,5 milyon gönüllü çalışmaktadır.¹⁵⁷ ABD'de etkin olan bir başka dernek de Salvation Army'dir. Florida'da hapisneden şartlı tahliye edilenler üzerinde sıkı denetim sürdüren dernek, bu uygulamayı 100 ücretli personele karşılık 250-300 gönüllü çalışanla yapmaktadır.¹⁵⁸

Toplumların Örgütlenme Becerileri Başlıklı başka bir çalışmada İskandinav Ülkelerinde sivil inisiyatif örgütlenme becerisi olarak, yüzde 106 oranı

¹⁵² Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:11

¹⁵³ Ahmet N. YÜCEKÖK, **a.g.m.**, s:2

¹⁵⁴ Şeref OĞUZ, **STK**, STAR Gazetesi, 11.10.2004

¹⁵⁵ Şeref OĞUZ, **a.g.m.**

¹⁵⁶ Şeref OĞUZ, **a.g.m.**

¹⁵⁷ Peter DRUCKER, **Gelecek İçin Yönetim – 1990'lar ve Sonrası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994, s:237

¹⁵⁸ Peter DRUCKER, **a.g.e.**, s:240

verilmektedir. Türkiye bu çalışmada, spor kulüpleri dahil yüzde 6'lık bir örgütlenme becerisiyle sonlarda bulunmaktadır.¹⁵⁹

Türkiye'de bugüne kadar kurulmuş dernek sayısı 173.748'dir.¹⁶⁰ 88 bin dernek faaliyetlerini sürdürmektedir. Hemen her alanda bir STK bulunmaktadır ve her 800 kişiye bir dernek düşüyor denebilir. 474 dernek vergiden muaftır. Tablo 3.4.'te özel statüdeki dernekler ve vakıflarla ilgili bazı bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3.4. Özel Statüdeki Dernek ve Vakıflar

Kamu yararına çalışan dernek sayısı	475
İzne tabi elime kullanan dernek sayısı	401
Merkezi yurtdışında olup Türkiye'de etkinliklerde bulunmasına izin verilen yabancı dernek sayısı;	
a) Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de temsilcilik açan Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşların sayısı:	9
b) Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de temsilcilik açan Derneklerin sayısı:	8
c) Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de Şube açan Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşların sayısı:	13
3335 Sayılı Kanuna göre kurulan birlik sayısı	53
İzin almadan yardım toplayabilen tüzel kişilik sayısı	12
a) Türkiye'deki Vakıfların Yurtdışında Şube Açma İzinleri	7
b) Türkiye'de Temsilcilik Açmasına İzin Verilen Yabancı Vakıflar	4
c) Türkiye'deki Vakıfların Uluslararası Faaliyet İzinleri	3
d) Türkiye'deki Vakıfların Yurtdışında Bulunan Kuruluşlarla İşbirliği İzinleri	7
e) Türkiye'deki Vakıfların Uluslararası Üyelik Talepleri	4

Kaynak: www.dernekler.gov.tr, (erişim: 19.03.2006)

Tablo 3.4.'te belirtilen özel statüdeki dernek ve vakıfların sayıları oldukça sık değişmektedir. Bunda her hükümetin kendi düşüncesine yakın dernek ve vakıflara özel statü vermesinin etkisi büyüktür. Tablo 3.4.'te yurtdışından yarım alma, yurtdışında şube açabilme ve yurtdışındaki dernek ve vakıfların Türkiye'de

¹⁵⁹ Şeref OĞUZ, a.g.m.

¹⁶⁰ www.dernekler.gov.tr, (erişim: 19.03.2006)

faaliyet gösterebilmesi gibi bazı sınıflandırmalara gidilmiştir. Burada verilmiş olan rakamlar, güncel rakamlar olmakla birlikte yeni dernekler yasasıyla, dernek ve vakıfların yurtdışı bağlantıları daha serbest hale getirilmiştir.¹⁶¹ Bu nedenle bu sayıların artması beklenmektedir.

Türkiye’de en az ve en çok dernek bulunan iller ise sırasıyla şöyledir:¹⁶²

En Çok Dernek Bulunan İller:

- 1-İstanbul
- 2-Ankara
- 3-İzmir
- 4-Bursa
- 5-Kocaeli

İstanbul’da 13.179, Ankara’da 6.993, İzmir’de 3.726 dernek bulunmaktadır. Büyük şehirlerdeki derneklerin çoğunluğunun hemşeri dernekleri olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, Türkiye’nin dernekleşme anlayışının modern anlamda bir sivil toplum örgütlenmesi niteliği taşımadığını, tam tersine, halen cemaat özellikleri taşıyan bir toplum tipini yansıttığını göstermektedir. Bundan da önemlisi, bu cemaat örgütlenmeleri şehir yaşamı içerisinde “*kentlileşme*” kavramının gelişiminin önünü tıkamaktadır. Bilindiği gibi “*kentlileşme*” bir kent yaşamı içerisinde cemiyet yaşamının gelişmesi ve bu temelde bir sosyal yapının oluşumunu ifade etmektedir. Hemşeri derneklerinin yaygınlığı, büyük kentlerde gettolaşmanın da bir aracı olarak gözükmektedir.

En Az Dernek Bulunan İller:

- 1-Hakkari
- 2-Şırnak
- 3-Kilis
- 4-Tunceli
- 5-Bingöl

¹⁶¹ İstanbul’daki Dernek ve Vakıflara Yurtdışından 16.7 Milyon Dolarlık Yardım, Referans Gazetesi, 27.02.2006

¹⁶² www.dernekler.gov.tr, (erişim: 19.03.2006)

Anlaşılabacağı gibi, en az dernek bulunan illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu illeridir. Bu durumun ortaya çıkmasında, bu yerleşim yerlerinin, batıya nazaran daha katı cemaat yapısına sahip olması yanında, bu bölgelerden batıya ciddi bir göç olması ve nüfus yoğunluğunun düşmesi de etkili olmaktadır. Ayrıca büyük illerdeki hemşeri dernekleri, doğal olarak bu illerin yerli nüfusunca değil, bu illere dışarıdan göç eden kişilerce kurulmaktadır. Bu nedenle hemşeri derneklerinin yoğun olduğu yerlerin göç alan yerler olduğu, göç veren illerde ise bu tip dernekleşmenin olmasının beklenemeyeceği açıktır.

Sosyal dayanışma ile sosyo-kültürel yapı arasında da bir ilişki vardır. Sosyal dayanışma biçimi sosyo-kültürel yapıya göre değişebilir. Her toplum kendine özgü bir sosyal dayanışma tarzı geliştirdiği gibi Türklerin de tarihten getirdikleri ve zaman içinde ön plâna çıkararak geliştirdikleri vakıf kurumu bir çeşit dayanışma tarzıdır.¹⁶³

Çizakça'ya göre, İslam Dünyası'nda 10.-13. yüzyıllarda benzerlerinden çok daha üstün durumda olmalarına karşın vakıfların kökeni, Roma'ya dayanmaktadır. Ancak muhtemelen Kavimler Göçü sırasında kaybolan Roma Belgeleri nedeniyle Batı, bu zenginliğini kaybetmiş ve vakıf kurumunu İslam Dünyası'ndan öğrenmiştir. Bir başka deyişle, Batı, kendi iç karışıklıkları sırasında kaybettiği ancak daha önceden doğuya öğretmiş olduğu bir değerini, doğudan öğrenmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, gelişmiş anlamıyla vakıf kurumunun İslam Dünyası'nın eseri olduğu ifade edilebilir.¹⁶⁴

Vakıf, belirli bir malı, kamunun yararına yönelik bir hizmete ya da hizmetlere sürekli olarak tahsis etmektir. Selçuklu ve Osmanlı toplumunda, kişinin sahip olduğu mal varlığı üzerinde sadece kendinin değil, içinde yaşadığı toplumun da hakkı olduğu inancı hakimdi. Bu nedenle varlıklı kişilerden bir vakıf eseri yapmaları beklenirdi. Zenginliğin kaynağı devlet memuriyeti olduğu için, vakıf¹⁶⁵

¹⁶³ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:4

¹⁶⁴ Murat Çizakça, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Finansal Kurumların Evrimi ve Kültürler Arası Etkileşim**, Voyvoda Caddesi Toplantıları, Osmanlı Bankası Yayını, İstanbul, 2001, s:7

¹⁶⁵ Vakıfların kuruluş gayelerinden biride zengin kamu görevlilerinin öldükten sonra aşırı servetlerinin devlet tarafından müsadere edilmesine karşı bir hile-i şer'iyeye olmasıdır. Çünkü Osmanlı'da zengin ve güçlü bir aristokrasi sınıfının oluşmasının önlenmesi amacıyla başta vezirler olmak üzere yüksek-dolayısıyla zengin-memurların mallarının büyük kısmı, bu kişiler

eseri yapanların çoğunluğunu, başta padişahlar olmak üzere diğer kamu görevlileri oluşturmaktaydı.

Vakıflar yerine getirdikleri kamu hizmeti niteliğindeki hizmetlerin finansmanını vakfedilen malların gelirlerinden sağladıkları gibi, vakıf arazilerinin reayasından gerekli vergileri toplama hakkı da kendilerine aitti. Ayrıca vakıflara tanınan bazı vergi muafiyetleri de bir tür gelir sayılabilir. Osmanlı'da vakıfların sundukları başlıca hizmetler arasında sağlık ve sosyal yardım hizmetleri, eğitim ve öğretim hizmetleri, kültürel ve sportif hizmetler, bayındırlık ve altyapı hizmetleri sayılabilir.¹⁶⁶

Osmanlı toplumunda yardımlaşma kurumlarından olan vakıfların, kuruluş, şekil ve hizmetler bakımından pek çok çeşidi bulunmaktaydı. Osmanlı'daki vakıflar genel anlamıyla; eğitim, belediye, sağlık, bayındırlık gibi hizmetleri karşılamaktaydı. Modern toplumlarda devletlerin eğitim, sağlık, bayındırlık gibi hizmetler için ayırdığı bütçeyi, Osmanlı'da vakıflar karşılıyordu. Osmanlı döneminde kurulan vakıflardan biri de; geliri köy veya mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere tesis edilmiş avârız vakıfları idi. Hastalık dolayısıyla, güç ve kazançtan âciz kalanların, giydirilip, yedirilip, içirilmesine, tedavilerinin sağlanmasına, sermaye bulamayanlara para verilmesine, fakirlerden ölenlerin defnedilmesine, borcunu ödeyemeyenlerin borçlarının ödenmesine, fakir kızların çeyizlerine, köy ve mahallelerin, yol, kaldırım, kuyu, su yolu gibi yerlerinin tamirlerine sarf olunmak üzere tesis olunan vakıflar bu kapsamdandır. Bu gibi vakıflar, bir hayır sahibi tarafından tesis olunduğu gibi, zenginlerden veya esnaftan para toplanarak da kurulurdu. Avârız vakıflarının gelirlerinden mahalledeki ihtiyaç sahibi gayri müslimler de faydalanırdı.

Görüldüğü gibi vakıf iyiliği sürekli kılmak amacı ile genellikle de dini duygularla, bir malın, belli bir amaca, sürekli olarak tahsis edilmesi sureti ile bir ya

öldükten sonra devlet tarafından müsadere edilmiş ve dolayısıyla geride kalan aileleri eski varlıklı hayatlarını kaybetmişlerdir. İşte varlıklı devlet memurları öldükten sonra geride bıraktıkları ailelerinin eski hayatlarını devam ettirebilmeleri için mallarını vakfetme yoluna gitmişlerdir.

¹⁶⁶ Tarık VURAL, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler**, Türk İdare Dergisi, <http://www.icisleri.gov.tr/tid/dergi>, ss:181-182

da birkaç kişi tarafından kurulmaktadır. Vakfın kuruluşunda gönüllülük ve maddi fedakârlık ilkesi esastır.¹⁶⁷

Türkiye’de muhtarlık teşkilatının kuruluşuna (1829) kadar, Kadı'nın temsilcisi durumunda olan kişiler imamlardır. İmamlar tertip edilen imtihanlarda en yüksek puanı alanlar arasından seçilirdi. İmamlar, mahallenin düzeninden, âsâyîşinden ve inzibât ile halk arasındaki âhenk ve barıştan da sorumlu idi. Mahalle halkının nüfus işleri, mahallenin temizlik işinin yürütülmesi, gıda kontrolü, ihtikârın önlenmesi gibi belediye hizmetleri ve mahalle halkının temel eğitimiyle de meşgul olan imamlar, Avâız Vakıfları'nın da başkanı idi. Osmanlı'da uzun yıllar mahallenin sosyal dayanışma sandığı olarak hizmet veren 'Avâız Vakıfları', XIX. yüzyılın sonlarına doğru önce yapı değişikliğine uğramış, sonra da tarih sahnesinden kalkmıştır.¹⁶⁸

Sosyal politikacılar on altıncı yüzyıl Osmanlı Türkiye'sinin vakıf cenneti olduğunu ifade etmişlerdir. Aslında vakıflar, dünyada yönetici elitlerin henüz, sosyal adalet, sosyal refah, dengeli gelir dağılımı ve sosyal güvenlik gibi kavramları telâffuz etmedikleri ya da çok fazla önemsemedikleri dönemlerde, İslâm toplumlarında, özellikle de Osmanlı'da devletten bağımsız, ama devletin bilgisi dahilinde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir faaliyet alanıdır. Başka bir ifade ile vakıf kurumu, devletin resmi devlet bütçesine bağlı olmaksızın, halkın bir sivil sosyal politika olarak kendi kendine uyguladığı ucu açık sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumudur. Bugün dünyada özellikle Amerika'da vakıflar oldukça yaygındır. Bundan ötürü de, geçmişte Osmanlı Türkiye'si için söylenen vakıf cenneti tabirini, Amerika için söyleyen sosyal politikacıların sayısı da oldukça fazladır.¹⁶⁹

Türkiye Cumhuriyeti Devleti sosyal bir devlet olduğundan yoksullukla mücadele de anayasanın amir hükümlerindedir. Bu bağlamda Türkiye'de yoksullukla mücadele kapsamında son on beş yılda geliştirilen sosyal politikalardan birisi de Türkiye'nin hemen her tarafında örgütlenmiş olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının tesis edilmiş olmasıdır. Bu vakıfların kurucusu bizzat devlet

¹⁶⁷ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:10

¹⁶⁸ Sami ARI, **Osmanlı Mahallesinde Sosyal Yardımlaşma Örneği: Avarız Vakıfları**,<http://nedir.antoloji.com>, 7-12-2004, s:1

¹⁶⁹ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:6

olup gelirleri de devlet bütçesinden ayrılan fonlardan, mahalli idarelerin bütçelerinden aktarılacak paylardan, vakıfların kendi iştirak ve işletmelerinden, kişi ve kurumların bağışlarından, kurban derileri, zekât ve fitrelerden oluşmaktadır. Vakıfların faaliyetleri mülki amirin başkanlığında büyük çoğunluğu devlet memuru olan bir mütevellî heyetinin gözetiminde yürütülmektedir.¹⁷⁰

Gelişmiş ülkeler bütün vatandaşlarını sosyal güvenlik şemsiyesi altına almaktadırlar. Türkiye ise gelişmekte olan bir ülke olarak bütün vatandaşlarını, henüz sosyal güvenlik şemsiyesi altına alabilmiş değildir. Yukarıda da ifade edildiği gibi 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile merkezde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu ile il ve ilçelerde de fonun uzantısı görünümünde olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurulmuştur. *"Bu kanunun amacı fakr-u zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilâne bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir."* Kanunun kapsamına baktığımızda ise *"Fakr-u zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarından aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim öğretim imkânı sağlanması hâlinde topluma faydalı hâle getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir."* denilmektedir.¹⁷¹

Görüldüğü gibi kanunun amaç maddesi oldukça iddialıdır. Kapsam maddesine baktığımızda ise iki noktaya vurgu yapıldığı dikkatimizi çekmektedir. Birincisi kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarından aylık ve gelir almayan vatandaşlar, ikincisi ise geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim öğretim imkânı sağlanması hâlinde topluma faydalı hâle getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilerdir. Kanununda açıkça belirtilmemiş olsa bile, bu iki husustan birincisi ile, devletin hızlı nüfus artışı, ekonomik bunalım ve dengesiz gelir dağılımı gibi olumsuz şartlardan ötürü sosyal güvenlik şemsiyesi altına alamadığı kesimleri sosyal güvenlik şemsiyesi altına almak gibi bir gerekçenin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷²

¹⁷⁰ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:7

¹⁷¹ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:7

¹⁷² Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:7

3.2. Sivil Toplum Örgütlerinin Sosyo-Politik Faaliyetleri

3.2.1. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Yoksulluk göreceli bir kavram olduğundan herkesçe kabul görmüş ortak bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Ancak, aşağıda da görüleceği gibi yine de mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, ultra yoksulluk, yoksulluk sınırı ve açlık sınırı gibi bazı kavramlar üzerinde mutabakat sağlanarak yoksulluğun anlaşılmasına zemin hazırlandığı görülmektedir. Türkçe’de yoksulluğun eski karşılığı muhtaçlıktır. Yoksul, ihtiyaçlarını karşılayamayan kişi demektir. İnsanın fiziki ve sosyo-psikolojik bir varlık olduğu düşünüldüğünde varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan her şey ihtiyaçtır. Ancak, H. A. Maslow’un ifadesiyle ihtiyaçların bir hiyerarşisi olduğu gibi yoksulluğun anlaşılabilmesi için, başka bir ifade ile yoksulluk kriterlerinin tespit edilebilmesi için yoksulluğa muhatap olan öznenin de bilinmesi gerekir.¹⁷³

Öznenin birey olduğu varsayımından hareketle yapılan tanımlamalara göre yoksulluk, kişinin fiziki varlığını sürdürebilmesi için en temel gereksinimlerini karşılayabilecek gelir düzeyine sahip olmaması durumunu ifade eder. Öznenin aile olduğu varsayımından hareketle yapılan tanımlamalara göre ise *"kendisi, eşi ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını bulunduğu mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı ve kazancı bulunmaması"* hâlidir. Her iki durum da mutlak yoksulluk kavramı ile ifade edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur.¹⁷⁴

Günlük geliri 2400 kalori besini almaya yetmeyen insanlar mutlak yoksul insanlardır. Başka bir ifade ile mutlak yoksulluk içinde olan insanlar açlık sınırının altında hayatlarını devam ettiren insanlardır. Mutlak yoksulluk belirlenirken ihtiyaçlar hiyerarşisi içinde fiziki ihtiyaçlar göz önüne alınarak, bir kişinin ya da ailenin yaşayabilmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlar belirlenmekte ve bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için gerekli olan asgari bütçe hesaplanmakta, daha

¹⁷³ Seyfettin GÜRSEL, Haluk LEVENT, Raziye SELİM, **Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**, TÜSİAD Yayını, İstanbul, Aralık 2000, s:96

¹⁷⁴ Seyfettin GÜRSEL, Haluk LEVENT, Raziye SELİM, **a.g.e.**, s:96

sonra da aile büyüklüğü ve kişilerin yaş ve cinsiyet özellikleri göz önünde bulundurularak açlık sınırı hesap edilmektedir. Bu durumu Amerikan doları cinsinden uluslararası dile çevirecek olursak, mutlak yoksulluk sınırı, en yoksul ülkeler için günlük bir dolar, yoksul ülkeler için iki dolar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için dört dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için ise 14.40 dolar olarak belirlenmiştir. Görüldüğü gibi ülkeler arasındaki fiyat farkları, dolar bazında mutlak yoksulluk rakamlarının da farklılaşmasına sebep olmaktadır.¹⁷⁵

Görelî yoksulluk ise ihtiyaçlar hiyerarşisi içinde birinci sırada olan fizikî ihtiyaçlar için gerekli olan minimum kalori ihtiyacının yanı sıra sosyo-psikolojik ihtiyaçlardan olan ve bireyin insanca bir yaşamı sürdürebilmesi için gerekli olan temel sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması hâlidir. Görelî yoksulluk tanımlanırken bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı içinde yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan barınma, temiz gıda, eğitim, sağlık ve kültürel etkinlikler gibi mal ve hizmetlerden yoksun olması durumları göz önüne alınmakta ve bunları karşılayacak gelir düzeyi saptanmaktadır.¹⁷⁶ Bu gelirin altında gelire sahip olanlar, üstündekilere göre yoksul kabul edilmektedir. Görelî yoksulluğun belirlenmesi ile yukarıda sözü geçen ihtiyaçların karşılanması için belli bir gelir düzeyi hesaplanarak yoksulluk sınırı da belirlenmiş olmaktadır.

Ultra yoksulluk, gelirin tamamını harcadığı hâlde, mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan günlük kalori miktarının sadece % 80'ini karşılayabilen insanların hâlini anlatmaktadır. Ultra yoksulların yoksulluk durumlarının beş yıldan daha fazla sürmesi hâlinde onların durumlarının düzeltilmesinin imkânsız olduğu savunularak bu kategoridekiler kronik yoksul olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁷

Yoksulluk çeşitli düzlemlerde oldukça ilgi gören bir konudur. Birçok ülkede sektörel (kırsal, kentsel v.b.) ve ulusal düzeylerde olduğu gibi, hane halkı ve toplumsal cinsiyet gibi mikro düzeylerde de ele alınmaktadır. Bunun gibi, uluslararası kuruluşların da katkısıyla, küresel düzeyde de ilgi çekmektedir. Bu ilgi

¹⁷⁵ Seyfettin GÜRSEL, Haluk LEVENT, Raziye SELİM, **a.g.e.**, s:96

¹⁷⁶ Seyfettin GÜRSEL, Haluk LEVENT, Raziye SELİM, **a.g.e.**, s:97

¹⁷⁷ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:11

akademik düzlemde ve sosyal ve ekonomik alandaki politikaların yanında medya katında da yerel, ulusal ve uluslar arası düzeylerde sürmektedir.¹⁷⁸

Yoksulluk, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik boyutları olan evrensel bir olgudur. Yoksulluk olgusu, göreceli bir kavram olduğundan, yoksulluğun algılanma biçimi de önem kazanmaktadır. Toplumlar yoksulluğun ortadan kaldırılması ile ilgili olarak, yoksulluğu algılama biçimlerine göre birtakım politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadırlar.¹⁷⁹

3.2.1.1.Yoksulluğa Karşı Artan İlgi

3.2.1.1.1.İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem

Yoksulluğun yeni bir sorun olmadığı, bu konuya karşı ilginin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Bu konuya yoğun ve sistematik ilginin kökenleri, ana hatlarıyla, en azından 18. yüzyılda kitlesel yoksulluk ortaya çıkmaya başlamadan çok önce, 17. yüzyıl başlarından bu yana izlemek mümkündür.¹⁸⁰

Başta John Locke olmak üzere 17. yüzyıl düşünürlerinin mülkiyet üzerine başlattıkları tartışma, liberalizmin siyasal bir kuram olarak gelişmesinde en baştan önemli bir yer tutmuştur. Liberal kuramcılar bir yandan mülkiyet kavramını savunurlarken, diğer yandan da (muhafazakar kuramcıların aksine) bunun yoksulları dışlamaması gerektiğini ve kişisel refah dışında sosyal refahın da önemli olduğunu vurgulamışlardır. Yoksulluk konusu özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere ağırlıklı olarak, başta Yoksul Yasaları'na ilişkin yoğun tartışmalar olmak üzere, siyasal düzlemde, yardım kuruluşlarının, sendikaların ve Kilise'nin artan ilgi ve etkinlikleri ve başta edebiyat olmak üzere, yoksulları konu alan sanat eserleri yoluyla da, sosyo-kültürel düzlemde ağırlıklı bir konu olarak ön plana çıkmıştır. İlk yoksulluk araştırmaları bu dönemde yapılmıştır ve il bazında yoksulluğun ölçülebilmesi için yöntemler geliştirilmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Fikret ŞENSES, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları**, İstanbul: 2001,s:31

¹⁷⁹ Ali Rıza ABAY, **a.g.m.**, s:7

¹⁸⁰ Fikret ŞENSES, **a.g.e.**, s:32

¹⁸¹ Fikret ŞENSES, **a.g.e.**, s:35

Sanayileşmiş ülkelerde yoksulluğa karşı artan ilgi, 1920’li yılların sonlarında patlak veren Büyük Dünya Bunalımı’nın yarattığı ve kitlesel olarak nitelenebilecek işsizliğin katkısıyla yeniden canlanmıştır. ABD başta olmak üzere, birçok sanayileşmiş ülkede bunalımdan çıkışta devlet önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde sosyal alana yönelik alınan önlemler, savaş sonrası dönemde ivme kazanan Refah Devleti’nin ilk temel taşlarını oluşturmuştur.¹⁸²

3.2.1.1.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

O zamana kadar gelişmiş ülkeler ağırlıklı bir yörüngede gelişen yoksulluk konusuna ilgi, İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde, hızlanan bağımsızlık hareketlerinin de etkisiyle, büyük ölçüde AGÜ’lere kaymış ve giderek azgelişmişlik olgusuyla özdeşleşmiştir. Yoksulluk konusuna ilginin azgelişmiş ülkeler çerçevesinde gelişimi, birbiriyle çok yakından ilgili ve birbiriyle büyük ölçüde örtüşen iki ana konu olarak incelenebilir. Bunlardan birincisi o dönemde ayrı bir akademik disiplin olarak ortaya çıkan Gelişme İktisadı, ikincisi ise IMF ile birlikte 1944 yılında Bretton Woods’da kurulan ve o tarihten sonra gelişme temalarının ve gündeminin oluşmasında belirleyici rol oynayan ve bu rolü zaman içinde artan Dünya Bankası’nın bakış açısındaki değişikliklerdir.¹⁸³

Gelişme iktisadının azgelişmişlik sorununa başlangıçta önerdiği çözüm yolu, temelde, devlet önderliğinde, sanayileşmeyi ön planda tutan, fiziksel sermaye birikimine dayalı ve dış yardımlardan medet uman hızlı büyüme yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşım içinde, yoksulluk ve bölüşüm sorunları genellikle kuralsal (normatif) sorunlar olarak görülmüş ve uzunca bir süre göz ardı edilmiştir. Hızlı büyümenin olumlu etkilerinin zamanla toplumun bütün kesimlerine sızacağı ve yoksulluk sorununun ancak uzun dönemde çözüme kavuşacağı yaklaşımı önem kazanmıştır.

Gelişme İktisadı’nın ilk on beş-yirmi yılında yoksulluk ve daha geniş anlamda bölüşüm sorunları gündeme sadece birkaç dolaylı yoldan gelebilmiştir. Kuznets’in uygulamalı çalışmaları doğrultusunda, büyümenin ilk aşamalarında eşitsizlikleri artıracığı, ancak belirli bir gelir düzeyine ulaşıldıktan sonra, eşitlikçi bir görünüm

¹⁸² Fikret ŞENSES, **a.g.e.**, s:35

¹⁸³ Fikret ŞENSES, **a.g.e.**, ss:35-36

sergileyeceği yolundaki beklentiler (Ters U Eğrisi¹⁸⁴), bölüşüm sorununun göz ardı edilmesinde etkili olmuştur. Bunun gibi, varlıklı kesimlerin tasarruf eğiliminin diğer kesimlere göre daha yüksek olduğu görüşü, büyümeyi ön planda tutan ve bölüşüm sorunlarını arka plana atan büyüme yaklaşımıyla tutarlı bir biçimde bütünleşmiştir.

Yoksulluk ve büyüme sorunlarını büyüme süreci içinde, ancak uzun dönemde çözüme kavuşturulabilecek sorunlar olarak gören yaklaşım, özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yoğun bir biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. 1970'li yıllar, yoksulluk ve bölüşüm sorunlarının Gelişme İktisadı içinde ağırlık kazandığı ve içe dönük sanayileşme politikalarının da yoğun bir biçimde eleştirildiği bir dönem olmuştur. Dünya Bankası, Uluslar arası Çalışma Örgütü ile birlikte (ILO) yoksulların beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını hedefleyen "*Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı*"nı ortaya atmıştır. Hemen ardından yine Dünya Bankası çerçevesinde yatırımların yoksul gruplara yönlendirilmesi ve böylelikle büyümeyle birlikte yoksulların gelirlerinin artırılmasını amaçlayan "*Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağıtım Yaklaşımı*" ön plana çıkarılmıştır.¹⁸⁵

Dünya Bankası'nın yoksulluk konusuna karşı ilgisi açısından, onar yıl aralıklarla birbirine zıt eğilimlere yol açan üç önemli kırılma noktası göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi 1970'li, ikincisi 1980'li, üçüncüsü ise 1990'lı yılların başlarına rastlamaktadır.

1970'li yılların başlarında Dünya Bankası, o zamana kadar uygulanan ve hızlı sermaye birikimine ve sanayileşmeye dayalı büyüme modelinin gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm bulamadığı gerekçesiyle yoksulluk konusunun gelişme gündeminin başına geçmesinde ve daha önce de değinildiği gibi, Temel İhtiyaçlar ve Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağıtım stratejilerinin oluşmasında ve ağırlık kazanmasında önemli rol oynamıştır. Örneğin, toplam Dünya Bankası kredileri içinde yoksullukla ilgili tarımsal kredilerin payı bu dönemde %28'den %63'e çıkmıştır. Dünya Bankası, 1970'li yılların sonlarında ise giderek IMF ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. 1980'li yılların başlarından itibaren birçok ülkede

¹⁸⁴ Kuznets'in yoksulluk teorisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, Seyfettin GÜRSEL, Haluk LEVENT, Raziye SELİM, Seyfettin GÜRSEL, Haluk LEVENT, Raziye SELİM, **Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**, TÜSİAD Yayını, İstanbul, Aralık 2000, s:11 ve devamı

¹⁸⁵ Fikret ŞENSES, **a.g.e.**, s:38

uygulamaya koyduğu yapısal uyum programları aracılığıyla¹⁸⁶ Dünya Bankası, neoliberal politikaların yaygınlaşmasında çok daha önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁸⁷

1980’li yılların başlarında Türkiye ile yapılan anlaşmalar yoluyla başlayan yapısal uyum sürecinde Dünya Bankası, yoksulluk sorununu ülkelerin iç sorunu olarak görmüş ve yaklaşık on yıl süreyle gündemden büyük ölçüde çıkarmıştır. Bunun sonucunda, 1980’li yıllar, özellikle Güney Sahra ve Güney Amerika Ülkeleri için, borç krizi ve yapısal uyum politikalarının şekillendirdiği, kişi başına milli gelirin düştüğü, bölüşüm sorunlarının ve yoksulluğun arttığı “*kaybolan on yıl*” yakıştırmasını haklı çıkaran bir dönem olmuştur.¹⁸⁸

Dünya Bankası’nın yoksulluk konusuna bakış açısındaki temel değişiklik 1990 Dünya Kalkınma Raporu ile gerçekleşmiştir. Dünya Bankası, bu raporla yoksulluk konusuna on yıllık bir aradan sonra yeniden dönmüş ve yapısal uyum politikalarının yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerinin göz ardı edildiğini itiraf ederek yoksulluğu “*gelişme topluluğunun karşı karşıya olduğu en acil sorun*” olarak tanımlamıştır. 1990 yılından bu yana geçen sürede Dünya Bankası’nın, IMF ile birlikte, yoksulluk konusuna artan bir duyarlılık gösterdiği ve yapısal uyum programlarının ana yörüngesine dokunmadan bu doğrultuda kimi somut adımlar attığı görülmektedir. Bu kapsamda yayınlanan bazı çalışmalarda, yoksulluğun izlenmesi, bütün Dünya Bankası proje ve çalışmalarının yoksulluk üzerindeki etkileri açısından değerlendirilmesi ve ülkelerin yoksulluğun azaltılması yönündeki önlemlerinin desteklenmesi öngörülmüştür. Yapısal uyum kredileri içinde sosyal sektör şartlılığı içerenlerin payının 1984-1986’da %5’ten, 1990-1992’de %30’a yükselmesi Dünya Bankası’nın yoksulluk konusuna karşı 1990’lı yıllardaki tutum değişikliğinin birer göstergesi olarak değerlendirilebilir.¹⁸⁹

Bretton Woods Kuruluşları’nın yoksulluğa karşı ilgisi, bu kuruluşların ana finansörlerinin, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler olması ve bunun da etkisiyle temelde bu ülkelerin bakış açılarını ve çıkarlarını uluslar arası düzlemde savunma

¹⁸⁶ Bu dönemden sonra Dünya Bankası, IMF programlarının arkasında daha az göze batan, ancak yapısal uyum politikalarıyla gelir dağılımı üzerinde daha fazla etkili olan bir politika izlemiştir. Tartışma alanının Dünya Bankası’ndan IMF’ye kayması, Dünya Bankası’nın dünyadaki gelir dağılımını bu günkü haline getiren politikalarının gözden kaçmasına neden olmuştur.

¹⁸⁷ Fikret ŞENSES, **a.g.e.**, s:39

¹⁸⁸ Fikret ŞENSES, **a.g.e.**, s:40

¹⁸⁹ Fikret ŞENSES, **a.g.e.**: ss:41-42

işlevini üstlenmiş olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Bu yaklaşıma göre gelişmiş ülkelerin yoksulluk konusuna bakış açısı da, çok büyük ölçüde, kendi öz çıkarlarından güdülenmekte ve bu ülkelerdeki (ve AGÜ'deki) hakim sınıflara karşı girişilebilecek meydan okumaların bertaraf edilerek kendi güç ve hakimiyetlerinin artırılması amaçlanmaktadır. Dış yardımların miktarı ve ülkeler arasındaki dağılımı da öz çıkara dayalı bu bakış açısı tarafından biçimlendirilmekte ve Bretton Woods Kuruluşları bu süreçte de, gerektiğinde tutumlarını değiştirerek etkili bir rol üstlenmektedir. Savaş sonrası dönemde ana gelişme temalarının ve Dünya Bankası'nın yoksulluk konusundaki yaklaşımının bu açıdan, dönemler itibariyle kısa bir değerlendirmesi bu noktada benimsenen "*hakim güçler*" bakış açısını büyük ölçüde desteklemektedir.¹⁹⁰

Hakim güçler konusu sadece Dünya Bankası gibi kuruluşlar için değil, sivil toplum kuruluşları açısından da geçerlidir. Uluslararası bağış kuruluşlarının yerel NGO'larla yaptıkları işbirliği halen ciddi tartışmalara neden olmaktadır.

Uluslararası bağış kuruluşlarının da NGO'larla işbirliği yapıyor olmasına duyulan ilginin en önemli nedeni olarak, NGO'ların toplumun en yoksul kesimlerine ulaşmaya, onları kalkınma süreçlerine dahil ederek kalkınmanın faydalarından yararlanmalarını sağlayan başarılı deneyimleri gösteren yaklaşımlar giderek önem kazanmaktadır. Bir Filipin-Alman projesi olan, hem Filipinlilerin hem de Almanların yönetim ekibinde birlikte yer aldıkları, görevlerini ve eylemlerini ortak bir işbirliği ve katılım çerçevesinde yürüttükleri Cebu Upland Projesi buna örnek gösterilmektedir. Söz konusu yaklaşıma göre; NGO'ların yoksul toplumların sorunlarına doğrudan yerel seviyede hakim olmaları, bu toplumlarda neler olup bittiği konusunda daha ayrıntılı ve doğru bilgilere ulaşabilmeyi mümkün hale getirmektedir. Ancak bu durum, DONGO'ların ve NNGO'ların uzak ülkelerle olan bağlantılarının, yaptıkları bağışların ve uluslararası bilgi kaynağını daha önce misyonerlerin oluşturduğu, günümüzde ise bu işlevin NGO'lar tarafından yerine getirildiği iddiasıyla eleştirilmektedir. Bu bağlamda özellikle 1980'li yıllarla birlikte SNGO'lar mikro-finansman alanında ülkenin finansal yapısını etkileyecek bir dizi politikanın uygulamaya geçmesi yönünde faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Mikro-finansman politikaları, kısaca ülke çapında toplumun yoksul kesimlerine kredi sağlayacak yeni kurumların yaratılması, tarım kesiminde sürdürülebilir bir

¹⁹⁰ Fikret ŞENSES, a.g.e., s:45

üretime ve yeni istihdam olanaklarına yönelik kaynak temini şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁹¹

Kalkınmanın ancak mikro ölçekte finansman olanaklarının geliştirilmesiyle gerçekleştirilebileceği, yoksulluğun küçük ölçekli girişimciliğin teşvik edilmesiyle giderilebileceği iddiası, ilk olarak 1987 yılında Washington’da düzenlenen “*Dünya Mikro-Girişimcilik Konferansı*”nda dile getirilmiştir. Bu konferansta AGÜ’lerde küçük ölçekli girişime dayalı kalkınma projelerini desteklemek amacıyla, Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından, NGO’lar aracılığıyla başta teknolojik destek şeklinde sağlanacak yardımların bu ülkelerde ekonomik sorunları çözeceği iddia edilmiştir. Başta ABD olmak üzere bir çok NNGO ve SNGO temsilcilerinin katıldığı konferans AGÜ’lerde küçük işletmeciliğin, ekonomik büyüme başta olmak üzere, yeni istihdam olanaklarının yaratılması ve yoksulluğun giderilmesinde artan önemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda AGÜ’lerde kredi olanaklarının yetersiz olduğu; bu olanakların sadece büyük girişime yönelik özel bankalar ve kredi vermede yeteri kadar esneklik gösteremeyen resmi banka ve diğer kurumlar ile sınırlı kaldığı vurgulanmıştır.¹⁹²

NGO’lar tarafından küçük ölçekli girişim konusunda yapılan bu vurgunun 1980’li yıllarda gündeme gelmesi, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından AGÜ’lere sunulan yapısal uyum ve istikrar tedbirlerinin özelleştirmeden yana olan neoliberal politikalarıyla aynı döneme rastlamaktadır. Zira söz konusu yıllarda AGÜ’lerde bir yandan söz konusu programlar çerçevesinde büyük ölçekli kuruluşların özelleştirmesi devam ederken, öte yandan bu firmaların ihtiyaç duyduğu taşımacılık, fason imalat, bazı ofis içi hizmetlerin sağlanması gibi işlerin de küçük ölçekli firmalar tarafından gerçekleştirilmesi teşvik edilmektedir. Bu bağlamda bazı yaklaşımlar tarafından, NGO’ların küçük ölçekli girişimi teşvik yoluyla toplumun görece yoksul kesimleri için yeni istihdam olanakları yaratarak kalkınmanın sağlanacağı iddiasının, aslında ÇUŞ’ların küçük ölçekli firmalar aracılığıyla AGÜ’lerdeki üretim, dağıtım ve finans kanallarına hakim olmaya çalışmaları şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁹³ Bu yorumlar büyük ölçüde doğrudur. Günümüzde “*outsourcing*” uygulamaları bu durumla birebir örtüşmektedir. Büyük işletmelerin

¹⁹¹ Esra AVCI, **a.g.t.**, ss:128-129

¹⁹² Esra AVCI, **a.g.t.**, s:129

¹⁹³ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:130

ağırlıklı olarak ÇUŞ'ların elinde olması ve yerel işletmelerin genellikle bu büyük işletmelerin yörüngesinde dolaşan ve kendi başlarına hareket etme imkanı olmayan taşeronlar oluşu bu durumu yansıtmaktadır. Bu durum, işgücünün yapısını da ciddi şekilde etkilemekte ve bir “*çalışan nüfus yoksulluğu*” ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca “*emek piyasasının bölünmesi*” ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Tablo 3.5. Dünya Yoksulluğunun Yok Edilmesi İçin Gerekli Olan Kaynak (Milyar Dolar)

Temiz su için	50
Herkese barınak	21
Açlığın sona erdirilmesi	19
Herkese sağlık hizmeti	15
Herkesin okur-yazar olması	5
Nüfus kontrol eğitimi	10.5
Temiz ve yeniden kullanılabilir enerji	17
Erozyonu önlemek	24
Çevreyi korumak	28
Toplam	189.5

Kaynak: Gülay TOKSÖZ, Alev ÖZKAZANÇ, Bedriye POYRAZ, **Kadınlar Kalkınma ve Sosyal Adalet**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2001, s:13

Tablo 3.5.'te yoksulluğun yok edilmesi için gerekli kaynak miktarı verilmiştir. Toplamda 189,5 milyar Dolar gibi dünya ekonomisi için çok cüzi olan bu kaynak, gerekli yerlere aktarılmamakta ve çokuluslu şirket stratejilerine uygun bir küresel sosyo-ekonomik ortam yaratılmaktadır.

Burada özellikle belirtmek gerekir ki, bugün dünya yoksullarının %70'i kadınlardan oluştuğu için var olan durum “*yoksulluğun kadınlaşması*” olarak adlandırılmaktadır.¹⁹⁴ Gerek Türkiye’de, gerekse dünyanın bir çok diğer bölgesinde kadınların eşitsiz koşullarda yaşadıkları ve başta eğitim olmak üzere pek çok imkandan yararlandırılmadıkları bilinmektedir.

Yeryüzündeki yoksulluğun üstesinden gelebilmek için gerekli olan ekonomik kaynak, bütün dünyada yapılan silahlanma harcamalarının sadece dörtte birini oluşturmaktadır. Bu durumun, serbest piyasa ekonomisinin dinamiklerinden kaynaklandığı ise açıktır.

¹⁹⁴ Gülay TOKSÖZ, Alev ÖZKAZANÇ, Bedriye POYRAZ, **a.g.m.**, s:9

Serbest piyasa ekonomisinin yoksulluğu ağırlaştırmasının başlıca nedenleri:

- Gelişmiş ülkelerde işsizlik sorunu artmaktadır, çünkü teknolojik yenilikler, özellikle enformasyon ve iletişim teknolojileri üretimi kolaylaştırdığı için insan emeğine duyulan ihtiyaç azalmaktadır.
- Gelişmiş ülkelerden azgelişmiş ülkelere kayan sermaye, buralardaki ucuz emekten faydalanmak istemektedir. Bu nedenle yoksul ülkelere kendi ekonomilerini bütünsel olarak geliştirmeleri değil, ucuz emek gücüne dayanmaları önerilmektedir.
- Büyük şirketler ve ülkeler arasında acımasız bir rekabet olmaktadır ve her şey sınırlı sayıdaki dev şirketin kontrolü altına girmektedir. Uzun vadeli üretime dayalı yatırımlar yerine kısa dönemli gelir getirici parasal işlemler dünya ekonomisine hakim olmaktadır..
- Borç batağına batmış azgelişmiş ülkelere dayatılan yapısal uyum/istikrar programları yatırımların azalmasına, işsizlik ve yoksulluğun artmasına, kamu hizmetlerinin kısılmasına neden olmaktadır.¹⁹⁵

Ekonomik büyümeye öncelik veren kalkınma anlayışının yerini, insanı, ekolojik dengeyi, sürdürülebilir bir büyümeyi dikkate alan kalkınma anlayışına bırakmaya başladığı dönemde, önceleri AGÜ'lerdeki STK'ların pek çoğu, yürüttükleri çalışmaların var olan ekonomik ve politik düzen içerisinde bir anlam taşımadığı, sınırlı kaldığı; kalkınmanın ancak toplumun yoksul kesimlerinin özgürleşmesiyle gerçekleşeceği şeklinde bir yaklaşım içine girmişlerdir. Örneğin; Brezilya gibi pek çok AGÜ'deki STK'lar arasında benimsenen ve bilinçlenme olarak dile getirilen bu yaklaşım, sadece insan standartlarının iyileştirilmesini değil, aynı zamanda ve ondan daha önemlisi yoksul kesimlerin ekonomik ve politik sömürüyü önlemek üzere örgütlenme bilincine ulaşmaları gereğini ileri sürmektedir. Buna göre bilinçlenme, politik eğitime, sosyal örgütlenmeye ve geniş halk katılımına dayalı politika anlayışından oluşan çok daha geniş kapsamlı bir yaklaşımdır.

Sürdürülebilir insanca kalkınmanın, bireylerin kaynaklar ve karar verme süreci üzerinde etkili olacak şekilde bilinçlenip demokratik kurumları güçlendirmeleriyle, başka bir deyişle sivil toplumun oluşturulmasıyla mümkün

¹⁹⁵ Gülay TOKSÖZ, Alev ÖZKAZANÇ, Bedriye POYRAZ, **a.g.m.**, ss:14-15

olabileceği düşüncesine ulaşılmıştır. Kalkınmanın eşit olarak paylaşılmasının hedeflendiği böyle bir yaklaşımda, bireylerin kendilerini etkileyen kararlara katılımını sağlamak üzere STK'ların devlet ile işbirliğine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Böylece STK'ların yeni kalkınma yaklaşımlarındaki gelişmelere paralel olarak kendi konum ve rollerine ilişkin sorgulamaları da giderek artmıştır.¹⁹⁶

STK'ların uluslararası çevreler tarafından gündeme getirilmesi, gerek bu kuruluşlar tarafından düzenlenen toplantılara, gerekse STK'larla girilen ortak projelere bakılarak da anlaşılabilir. Bu bağlamda BM'nin Haziran 1992'de düzenlediği Çevre ve Kalkınma Konferansı, Eylül 1995'te düzenlenen Kadın Konferansı, Haziran 1996'da düzenlenen İnsan Yerleşmeleri Konferansı (HABITAT II), son yıllarda en fazla STK katılımının gerçekleştiği uluslararası konferanslardır. İnsan yerleşmelerinin mevcut durumu ve sorunlarının tartışıldığı ve geleceğe ilişkin bir "*Küresel Eylem*" planının görüşülerek kabul edildiği HABITAT II zirvesinde ise eylem planının uygulanması ve verilen sözlerin takip edilmesi konusunda STK'lara aktif yer verilmiştir.¹⁹⁷

27 Ocak-1 Şubat 2000 tarihleri arasında Davos'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum – WEF) katılan dünyanın önde gelen STK'larından "*Third World Network*"den Martin Khor "*Global ekonomik düzen içinde STK'ların olası rolleri ve katılımı*" üzerine bir konuşma yapmıştır. Khor konuşmasında, günümüzde STK'ların uluslararası düzeyde yoksulluk, eşitsiz kalkınma, tükenen kaynaklar ve çevre sorunları başta olmak üzere pek çok problemin çözümünde, ekonomi politikalarının belirlenmesinde eskisine göre daha güçlü olduklarını ve uluslararası kuruluşlar, hükümetler ve özel sektör ile işbirliği içerisinde global yönetimde yer almaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Dünya Bankası'nın özellikle son 25 yıldır, "*sürdürülebilir kalkınma stratejisi*"nin hayata geçmesi amacıyla yürüttüğü projelerde STK'lar ile ortak çalışmalara giriştiği görülmektedir. Banka'nın 1995 Yılı Çalışma Raporu'na göre toplam 241 projenin yaklaşık % 47'si STK'lar ile olan işbirliğine dayalı, özellikle bölgesel düzeyde yürütülen projelerdir. 1973 yılından bu güne kadar toplam 752 projede STK'ların katılımının olduğu tespit edilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Esra AVCI, a.g.t., s:48

¹⁹⁷ Esra AVCI, a.g.t., s:58

¹⁹⁸ **World Bank Çalışma Raporu (1995)**, <http://www.worldbank.org>, (12 Aralık 2006), s:19

3.2.1.2. Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Türkiye’ye yoksulluk göstergeleri açısından baktığımızda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişim Raporu (2002)'na göre Türkiye’deki insanların % 2.4'ü günde bir dolardan az (mutlak yoksulluk), % 18'i ise günde iki dolardan az (yoksulluk) gelire sahiptir. Aynı rapora göre Türkiye’nin "*İnsan Yoksulluğu İndeksi*" (HPI1) 18'dir (Brezilya 17, Küba 4, Peru 19). Son ekonomik krizdeki yoğun yoksullaşma dalgasını bir kenara bıraksak bile bu rakamlara göre nüfusumuzun en az % 20'si yoksuldur.¹⁹⁹

Türkiye 1980’li yılların ortalarına kadar yoksullukla mücadeleyi dünyada algılandığı şekliyle gündemine almamıştır. Yoksulluğu daha çok geleneksel dayanışma dinamiklerine havale etmenin yanında kısmen de olsa SHÇEK ve Kızılay Derneği gibi resmi ya da yarı resmi kurumlarla yürütmeye çalışmıştır. Her ne kadar sosyal devlet anlayışı ile bakıma muhtaçlar ve güçsüzlerle ilgili bazı yasal düzenlemeler yapılmış olsa da, 1986 yılında yoksulluk kavramını odak alan ve yoksullukla mücadele amacına matuf ilk yasal düzenleme yapılarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu kurulmuş ve 1987 yılından itibaren de sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları vasıtası ile yoksullara yardımlar yapılmaya başlanmıştır.²⁰⁰

Sosyal devlet ilkesini benimsemiş Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hiç de küçümsenmeyecek sosyal refah hizmetlerine karşılık, halkın tüm sosyal ihtiyaçlarını etkinlik ve verimlilik açısından yeterince karşılayamadığı da bir gerçektir. Bilinmektedir ki Sosyal devletin kendisinden beklenen sorumlulukları yerine getirememesinin bir değil, birden çok nedeni vardır. Söz konusu nedenlerin önemli bir kısmı şu şekilde özetlenebilir:

- Herşeyden önce Koray’ın da belirttiği gibi: *“Türkiye bir refah devleti değildir, olsa olsa bir ‘sosyal vaadler devletidir’. Vaadler vardır, fakat çok zaman gerçekler farklıdır. Gerçeklerin değişmesi için gereken toplumsal dinamikler yoktur ya da yetersizdir.”*

¹⁹⁹ Ali Rıza ABAY, agm, s: 9

²⁰⁰ Ali Rıza ABAY, agm, s: 9

- Sosyal devleti sorgulayan toplumların, sahip oldukları aşırı büyüklükte sosyal bütçe Türkiye’de hiç bir zaman oluşturulmamıştır. Örneğin; sosyal hizmetler için yıllık bütçenin %0.1’inden daha az bir pay ayrılmaktadır. Bu oran Türkiye’de sosyal sorunlar için aşırı değil aksine, son derecede yetersiz mali kaynak ayrıldığını çok açık bir şekilde göstermektedir.

- Batı ülkelerinde işçi sorunları nedeniyle kurulan sosyal devlet vasıtasıyla işçi toplumu aşamasına ulaşılmıştır. Sendikalar, toplu sözleşmeler, yönetime katılma ve sosyal sigortalar söz konusu oluşumun araçları olmuştur. Türkiye’de ise, hem yetersiz sanayileşme sonucu, hem de eksik ve yetersiz (yönetime katılma, işsizlik sigortası...) sosyal politika araçları nedeniyle henüz işçi toplumu aşamasına ulaşılabilmiş değildir.

- İç ve dış borç sarmalı içerisinde eski hızında olmasa bile yine de borçlanmaya devam ederek ekonomisini ayakta tutmaya çalışan Türkiye çok uluslu şirketlerin güdümündeki IMF’nin çizdiği sınırların dışında, yaşadığımız sosyal sorunlara yönelik yarını da hesaba katan sosyal politikalar geliştirememekte, bunlara yeterli kaynak ayıramamaktadır. Dolayısıyla gündemi; sürekliliği olmayan, kırılğan, eşitsizlik üreten, verimsiz, izleme ve değerlendirilmesi zorlaşmış ve sadece adı kalmış sosyal politikalar işgal etmektedir.²⁰¹

Türkiye’de sosyal hizmetlerin büyük bir kısmı merkezi bir anlayışla devlet eliyle sağlanmaktadır. Devlet, sosyal refah politikalarına katılımları beklenen düzeyde olmadığı bilinen sosyal hizmet uzmanlarının büyükçe bir kısmını sosyal hizmet örgütleri kanalıyla istihdam etmektedir. Sosyal hizmetlerin hemen hemen her alanında hizmet sunan sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçı gruplarıyla ilişkilerinde gözle görülebilen ciddi bir doku uyumsuzluğu kendisini hissettirmektedir. Sosyal hizmet kurumları en çok politize olmuş kurumlar arasındadır ve tüm kamu hizmetlerinin genel karakteristiklerini (kalitesizlik, verimsizlik, bürokrasi ve kırtasiyecilik, siyasal kayırmacılık, hizmet sunumunda ilgisizlik vb.) taşımaktadır.²⁰²

²⁰¹ Kamil ALPTEKİN, age, s:5

²⁰² Kamil ALPTEKİN, age, ss:5-6

Yukarıda belirtildiği nedenlerle ve Dünya genelindeki Neoliberal Politikaların AGÜ'leri etkilemiş seyrine paralel bir seyir izleyen Türkiye sosyal devlet uygulamaları; yoksulluk başta olmak üzere bütün sosyal politika alanlarında ciddi gerilemeler göstermekte ve yine Dünya genelindeki, STK'ların sosyal devlet fonksiyonlarının yerini alması sürecine, kendi sosyal dinamikleri içerisinde eşlik etmektedir.

Gelir dağılımını belirleyen faktörlerin sayısı az değildir ve ekonomik yapının özelliklerine göre bu faktörlerin etkinliği değişiklikler göstermektedir. Bir ülkenin gelir dağılımı şu faktörlere bağlıdır:

- Kazanç ve gelir getiren değerlerin dağılımına (meslekler, toprak, sermaye gibi);
- Eğitim, sağlık hizmetleri ve barınma imkanları gibi kamu mal ve hizmetlerinin sağlanması ve bunların dağılımına;
- Hem kamu hem de özel transfer ödemelerinin miktarına ve yönetimine;
- Vergi sistemine.

Gelir dağılımını belirleyen dört faktörden ilk ikisi beşeri sermaye yatırımlarından doğrudan etkilenmektedir. Bu açıdan beşeri sermaye yatırımlarıyla gelir dağılımını etkilemek mümkün gözükmektedir.

Kuznets'e göre eğitim düzeyinin artırılması daha adil bir kişisel gelir dağılımının sağlanmasında etkili olur ve bu konuda politik bir tavır oluşmasına katkıda bulunur. Neoklasik görüşe göre de emek gücündeki ortalama eğitimin artması daha az gelir farklılığının oluşmasında etkili olacaktır. Hükümetlerin uyguladıkları zorunlu eğitim politikaları ve kişilerin eğitim alma taleplerinin belli bir miktarla sınırlı olması düşük eğitim seviyelerine olan yatırımların artmasıyla sonuçlanabilir.²⁰³ Belirttiğimiz bu durum, aşağıda eğitim bölümünde açıklanacağından burada kısaca değinilmiştir.

²⁰³ İ. Güran YUMUŞAK, Mahmut Bilen, **Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, 2000, ss:82-83

Tablo 3.6. Kişi Başına GSMH (\$)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
2682	2621	2708	3004	2184	2759	2928	3079	3255	2879	2965	2123	2598	3383	4172

Kaynak: nkg.die.gov.tr (erişim: 06.05.2006)

Tablo 3.6.'da yıllar itibariyle dolar bazında kişi başına GSMH belirtilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında kişi başına GSMH ciddi oranda artmıştır. Ancak bu durumun döviz kurlarındaki değişikliklerden ciddi oranda etkilendiği göz ardı edilmemelidir. Özellikle bu dönemde işsizliğin ciddi oranda artmış olması ve 2006 yılı başında %11,5 seviyesine çıkması, Türkiye'de yukarıda belirtilen kişi başına GSMH'nin inandırıcılığını kaybetmesine neden olmaktadır.

Tablo 3.7. İşgücü Durumu (Ocak 2006)

	Türkiye		Kent		Kır	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)	71.124	72.168	43.807	44.910	27.317	27.258
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	50.364	51.281	31.168	32.208	19.196	19.074
İşgücü (000)	23.512	23.633	13.733	14.533	9.779	9.100
İstihdam (000)	20.815	20.834	11.841	12.544	8.974	8.290
İşsiz (000)	2.697	2.799	1.892	1.989	806	810
İşgücüne katılma oranı (%)	46,7	46,1	44,1	45,1	50,9	47,7
İstihdam oranı (%)	41,3	40,6	38,0	38,9	46,7	43,5
İşsizlik oranı (%)	11,5	11,8	13,8	13,7	8,2	8,9
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	15,2	14,9	14,1	14,0	18,6	17,6
Genç nüfusta işsizlik oranı(1)(%)	21,4	21,9	24,5	22,8	16,8	20,2
Eksik istihdam oranı (%)	3,3	3,8	2,8	3,5	3,9	4,2
Genç nüfusta eksik istihdam oranı(1)(%)	4,2	3,9	3,2	3,4	5,8	4,8
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	26.851	27.648	17.435	17.674	9.417	9.974
(1) 15-24 yaş grubundaki nüfus						

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2006 Ocak Sonuçları (Aralık 2005, Ocak-Şubat 2006), Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:70, 25.04.2006

Bu durumu daha iyi açıklamak açısından Tablo 3.7.'de Türkiye için bazı işgücü istatistikleri verilmiştir. Anlaşılacağı üzere 2005-2006 arasında toplam nüfus 1 milyonun üzerinde artış göstermiştir. Çalışma yaşındaki nüfus oranını etkileyen 15 yaş üzerindeki nüfus da son bir yıl içerisinde 1 milyona yakın düzeyde artış göstermiştir. Türkiye'de hükümete bağlı devlet kurumlarınca yayınlanan istatistiklerin güvenilirliği şüphelidir. Ancak elde bulunan veriler dışında ciddi bir istatistik araştırması yapılamamaktadır. Tabloda işgücü miktarı ile istihdam miktarı

arasındaki fark 2,799 milyon kişiyi kapsayan bir işsiz kitlesi olarak ortaya çıkarmaktadır. İşgücüne katılım oranı %46,1'dir. Bir önceki yıl %46,7 olan katılım oranının düşmesi ile ekonomik büyümenin var olduğu iddiaları birbiriyle çelişmektedir. İşsizlik oranı, daha önce de belirtildiği gibi, %11,5'tir ve kişi başına gelir istatistikleriyle çelişmektedir. Yukarıda belirtilen gelir dağılımını etkileyen faktörler ve bu faktörler üzerinde eğitim seviyesinin etkisi teorik anlamda geçerliliğini korusa da, Türkiye'de işsiz nüfus oranı içerisinde yüksek eğitim görmüş kişilerin ciddi oranda olduğu bilinmektedir. Bu durum, ülkemizdeki yoksulluk ve gelir dağılımı bozukluğunun bireyler bazında bir sorun olarak ele alınmaması gerektiği, bu sorunların yapısal bozukluk sorunlarından kaynaklandığı yönünde önemli bir delil olarak göze çarpmaktadır. Genç nüfusta işsizlik oranı %21,4'ten %21,9'a çıkmıştır. Genç nüfus işsizlik oranı, genel işsizlik oranının iki katına yakın gözükmektedir. Tabloda inandırıcı gözükmeyen bir başka durum da eksik istihdam oranıdır. %3,3'ten %3,8'e çıktığı belirtilen oranın burada belirtilenin çok daha üstünde seyrettiği, toplumsal yaşamımız içerisinde karşılaştığımız işgücü devri miktarlarından da açıkça anlaşılabilir.

Sonuç olarak, makroekonomik hareketlerin sosyal yansımalarını en açık şekilde gösteren işgücü istatistikleri, Türkiye'nin sosyo-ekonomik anlamdaki yapısal bozukluğunu dile getirmektedirler.

**Tablo 3.8. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre
Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2003-2004**

	Fert Yoksulluğu Oranı (%)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,92	0,74	0,62	2,01	2,15	2,36
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
Kişi başı günlük 1 Dolar'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,46	0,01	0,02
Kişi başı günlük 2,15 Dolar'ın altı	3,04	2,39	2,49	2,37	1,54	1,23	4,06	3,71	4,51
Kişi başı günlük 4,3 Dolar'ın altı	30,30	23,75	20,89	24,62	18,31	13,51	38,82	32,18	32,62
Görelî yoksulluk	14,74	15,51	14,18	11,33	11,26	8,34	19,86	22,08	23,48

Kaynak: TÜİK, **Yoksulluk Çalışması Sonuçları (2004)**,
Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı 27, 14.02.2006

Tablo 3.8.'de, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında Türkiye'de birey düzeyinde bazı yoksulluk oranları verilmiştir. Genel olarak yoksulluk, 2002 yılında %26,96

iken, 2003 yılında ciddi bir artış göstererek %28,12'ye yükselmiş, 2004 yılında %25,60'a düşmüştür. Gıda yoksulluğu ise 2003 ve 2004 yıllarında %1,29 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.8.'de göze çarpan ilginç bir nokta, kişi başına geliri 1 doların altında olanların oranının ciddi oranda düşmüş olmasıdır. 2002 yılında %0,20 olan bu oran, 2003 yılında %0,01, 2004 yılında %0,02 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün gerçekleşmesinde gerek ülke düzeyinde, gerekse küresel düzeyde yoksulluk ve açlık kavramının artan oranda ilgi görmesi ve hükümetlerin gittikçe artan bir sivil siyasal baskı ile karşılaşmalarının etkili olduğu söylenebilir. Türkiye'de ve dünya çapında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının gerek kendi yaptıkları yardımlar, gerekse kamuoyu oluşturma yönündeki faaliyetleri giderek artmakta ve sosyal politika alanını etkileme düzeyleri yükselmektedir. Bir sonraki bölümde, Türkiye'de faaliyet gösteren bazı sivil toplum örgütleri ve bunların yoksulluk konusundaki faaliyetleri incelenecektir. Ancak bu bölüme geçmeden önce Türkiye'de %20'lik dilimler halinde gelir dağılımı, bölgeler bazında incelenecektir.

**Tablo 3.9. Hane Gelirlerinin Gelire Göre Sıralı
%20' lik Dilimler Ayrımında Dağılımı, 2003**

		Toplam	%	Birinci	İkinci	Üçüncü	Dördüncü	Beşinci
		(Milyon TL)		%20	%20	%20	%20	%20
Bölgeler								
İstanbul	Toplam	47.161.094.072	100,0	6,4	10,1	13,7	19,3	50,5
	Kır	45.017.260.502	100,0	6,5	10,2	13,8	19,4	50,1
	Kent	2.143.833.570	100,0	5,4	8,1	11,4	16,9	58,2
Batı Marmara	Toplam	8.140.661.180	100,0	7,0	11,8	15,9	21,8	43,4
	Kır	4.386.495.273	100,0	7,8	12,0	16,2	21,7	42,3
	Kent	3.754.165.907	100,0	6,4	11,5	15,6	21,9	44,5
Ege	Toplam	24.749.670.741	100,0	6,6	11,1	15,2	21,9	45,2
	Kır	15.685.325.710	100,0	6,6	10,8	15,1	21,7	45,9
	Kent	9.064.345.031	100,0	6,9	11,9	16,2	22,4	42,6
Doğu Marmara	Toplam	16.157.831.642	100,0	6,8	10,9	14,9	21,1	46,4
	Kır	11.131.759.340	100,0	6,9	10,9	14,9	21,2	46,1
	Kent	5.026.072.302	100,0	6,4	10,9	14,8	21,0	46,8
Batı Anadolu	Toplam	19.680.879.224	100,0	5,7	10,1	14,8	22,0	47,4
	Kır	16.385.742.023	100,0	5,6	10,0	15,0	22,2	47,3
	Kent	3.295.137.201	100,0	7,0	11,7	16,1	22,5	42,7
Akdeniz	Toplam	22.855.518.122	100,0	6,0	10,3	14,7	21,1	47,9
	Kır	14.546.992.310	100,0	6,1	10,4	14,6	20,8	48,1
	Kent	8.308.525.813	100,0	5,8	10,2	14,8	21,5	47,7
Orta Anadolu	Toplam	8.509.918.108	100,0	7,5	11,7	14,9	20,3	45,7
	Kır	3.367.012.947	100,0	8,4	12,5	16,4	22,3	40,3
	Kent	5.142.905.161	100,0	6,9	11,1	14,0	19,0	49,0
Batı Karadeniz	Toplam	8.795.504.098	100,0	6,3	11,2	15,3	21,6	45,6
	Kır	4.725.512.635	100,0	6,4	11,1	15,3	21,8	45,4
	Kent	4.069.991.462	100,0	6,7	11,6	15,9	21,6	44,3
Doğu Karadeniz	Toplam	7.065.020.357	100,0	7,6	11,8	15,9	22,2	42,6
	Kır	2.944.474.915	100,0	7,3	12,4	16,6	22,3	41,4
	Kent	4.120.545.442	100,0	7,9	11,9	15,8	21,3	43,1
Kuzeydoğu Anadolu	Toplam	4.042.294.721	100,0	6,1	11,0	15,7	22,6	44,6
	Kır	2.081.785.601	100,0	6,5	11,7	16,7	22,4	42,6
	Kent	1.960.509.120	100,0	6,1	10,7	15,4	21,8	46,0
Ortadoğu Anadolu	Toplam	5.703.783.630	100,0	6,5	11,4	16,2	23,5	42,4
	Kır	3.245.466.786	100,0	6,3	11,3	16,3	24,2	41,9
	Kent	2.458.316.844	100,0	7,0	12,1	17,1	23,4	40,3
Güneydoğu Anadolu	Toplam	7.442.527.860	100,0	7,1	11,6	15,6	21,8	43,9
	Kır	5.450.149.470	100,0	6,9	11,7	16,0	22,1	43,3
	Kent	1.992.378.390	100,0	8,3	12,7	16,2	21,2	41,6

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

Tablo 3.9.'da gelire göre sıralı %20'lik dilimlerin nüfusa göre dağılımı verilmektedir. İstanbul'un genel görünümü oldukça dengesiz bir gelir dağılımı sergilemektedir. Birinci %20'lik dilimi nüfusun sadece %6,4'ü paylaşırken, beşinci %20'lik dilimi nüfusun %50,5'i paylaşmaktadır. Metropol yaşamında bu gelir dağılımı adaletsizliğinin yansımaları, kırsal alandan çok daha farklı olmaktadır. Kırsal alana kıyasla, batılı anlamda olmasa bile daha atomize olmuş ve cemaat

yapısından cemiyet yapısına daha yakın görülen kent toplumunun gelir dağılımı adaletsizliği konusundaki tepkileri, Türkiye’de batılı anlamda sivil toplum hareketleri şeklinde ortaya çıkmamakta, ancak geleneksel kırsal yaşamdan kopmuş ve geleneklerin getirdiği normları nispeten yitirmiş kentsel toplumun tepkileri, suç oranlarının artışı gibi konularda göze çarpmaktadır.²⁰⁴ Batı Marmara ve Doğu Marmara’ya bakıldığında İstanbul’a kıyasla daha dengeli bir gelir dağılımı olmasına karşılık beşinci %20’lik dilimi alan nüfusun %43 seviyesinin altına düşmediği göze çarpmaktadır.

Türkiye’de gelir dağılımının en dengeli olduğu bölge ise Orta Anadolu’nun kırsal kesimi olarak gözükmektedir. Birinci %20’lik dilimi nüfusun %8,4’ü almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi bu oran diğer bölgelerin birinci %20’lik dilimlerine kıyasla yüksektir. Beşinci %20’lik dilim ise nüfusun %40,3’ü tarafından paylaşılmaktadır. Bu tablodan hareketle Türkiye’de gelir dağılımının en dengeli olduğu bölgenin Orta Anadolu Kırsal Kesimi olduğu, en dengesiz bölgenin ise İstanbul Kentsel Kesim olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

3.2.1.3. Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Alanında Faaliyet Gösteren Bazı Sivil Toplum Örgütleri

Deniz Feneri Derneği

Deniz Feneri Derneği, İslami kimliğiyle bilinen bir dernektir. Faaliyetlerini yine İslami bir televizyon kanalı olan Kanal 7’de haftada bir kendi yine Deniz Feneri adıyla yaptığı televizyon programı ile duyurmaktadır.

Deniz Feneri Derneği, “*Kamuya Yararlı Dernekler*” statüsü kazanmıştır. Ayrıca, “*İzin Almadan Yardım Toplayabilme*” yetkisini de almıştır.²⁰⁵

Deniz Feneri, gerek internet sitesinde, gerekse televizyon programında, bilimsel verilere son derece önem vererek çalışan bir sivil toplum örgütü görüntüsü sergilemeye önem vermektedir. Faaliyetlerinin gerekçelerini, sosyo-ekonomik

²⁰⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Rauf KESİCİ, **Yoksulluk-Şiddet Paradoksunun (Döngüsünün) Sosyal Politika Açısından Analizi (Türkiye Üzerine Bir Araştırma)**, Kocaeli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2003

²⁰⁵ www.dernekler.gov.tr, (erişim: 24.03.2006)

göstergelere dayandırmakta ve toplumun ilgisini bu yöne sevk etmeyi başarmaktadır. Deniz Feneri Derneği'nin Türkiye'deki sosyo-ekonomik durumla ilgili olarak yayınladığı bazı göstergeler şöyledir:

Türkiye'nin yoksulluk profili:

1. Türkiye, İnsani Gelişmişlik Düzeyi açısından sıralanan 173 ülke arasında 85. sırada yer almaktadır²⁰⁶.
2. Türkiye, "Orta Gelişmişlik Düzeyi" gösteren 84 ülke arasında ise 32. sırada yer almaktadır.
3. En yüksek İnsani Gelişme Endeks değeri: 1,000
4. Üst gelişmişlik düzeyi için gerekli değer: 0,800
5. Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeks değeri: 0,742
6. 1975-2000 arası sağlanan ilerleme değeri: 0,407

Türkiye'nin insani gelişmişlik göstergeleri

1. Beklenen ortalama yaşam süresi: 69,8 yıl (Kadın 72.4, Erkek: 67.3)
2. Okuma yazma oranı: %85.1 (15 yaş üstü)
3. Okullaşma oranı: %82
4. Kişi Başına Gelir düzeyi: 6,974 Dolar (2000 yılı, PPP: Harcama Gücü Paritesine Göre)
5. 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı %9.6
6. Okur-yazar olmayan nüfus %14.9
7. Sağlıklı içme suyuna ulaşamayanlar %17
8. 5 yaş altında yeterli beslenemeyenler %8
9. Günde 1 Dolarla geçinen nüfus %2.4 (Mutlak yoksulluk)
10. Günde 2 Dolarla geçinen nüfus %18 (Yoksulluk)²⁰⁷

²⁰⁶ Türkiye, 2004 yılında İnsani Gelişmişlik Sıralaması'nda 96. sırada yer almıştır. Bkz. UNDP, **Türkiye 2004 İnsani Gelişmişlik Raporu**, Türkiye, 2004, s:11

²⁰⁷ www.denizfeneri.org.tr, (erişim: 25.02.2006)

Tablo 3.10. Deniz Feneri Derneği Yardım Tutarları**(17.05.2005 İtibariyle)**

Yardım Kategorisi	Aile Sayısı	Yardım Sayısı	Çeşit Sayısı	Toplam Tutarı
Aynı Yardımlar (Yaklaşık rayiç bedeller üzerinden)				
Giyecek	67,249	72,785	1,884,389	38,672,241.60YTL
Gıda	86,394	142,984	2,565,683	8,826,627.62 YTL
Eşya	26,138	27,199	95,219	5,186,540.61 YTL
Eğitim	14,621	16,695	345,767	2,510,599.11 YTL
İlaç	933	2,227	6,640	363,818.76 YTL
Yakacak	2,740	3,050	3,055	344,004.94 YTL
Temizlik	10,022	10,293	30,723	106,986.81 YTL
Sağlık	438	724	961	17,549.00 YTL
Medikal Mlz.	67	86	145	8,405.90 YTL
Diğer	2	2	7	46.00 YTL
Nakdi Yardımlar				
Nakit	18,193	63,680	63,680	5,757,235.51 YTL
Sağlık	2,868	9,854	9,854	1,201,671.69 YTL
Eğitim	100	528	528	23,045.00 YTL
Ülke Bazında	229,765	350,107	5,006,651	63,018,772.55YTL

Kaynak: www.denizfeneri.org.tr (erişim:03.05.2006)

Deniz Feneri Derneği, Türkiye’de faaliyet gösteren STK’lar içerisinde tüm yardım ve hizmet tutarlarını açıkça belirten istisnai bir dernektir. Tablo 3.10.’da, derneğin bugüne kadar yapmış olduğu tüm ayni ve nakdi yardımların tutarları verilmiştir. Ülke Bazında yapılan yardımların toplamı 63,018,772.55 YTL’yi bulmuştur. Yapılan yardımların büyüklüğü, derneğin destekçi miktarının da yüksekliğini yansıtmaktadır.

İHH – İnsani Yardım Vakfı (The Foundation For Human Rights And Freedom And Humanitarian Relief)

İHH, Bosna Savaşı’nda sivillere yardım amacıyla bir araya gelmiş olan bir grup gönüllünün, hemen ardından Çeçenistan’da başlayan savaşta da sivillere destek olma amacıyla kurumsallaşması sonucu 1995 yılında kurulmuştur.

İHH, misyonunu kendi ifadeleriyle, günümüzde geçmişe nazaran daha yoğun şekilde ortaya çıkan insanlık suçlarıyla mücadele etmek ve bu suçlardan dolayı mağdur olan sivillere yardımcı olmak şeklinde açıklamaktadır. Deniz Feneri gibi, İHH da İslami eğilimleriyle bilinen bir vakıftır. Farklı olarak İHH, uluslararası düzeyde daha yoğun şekilde çalışmaktadır.

İHH, başlıca faaliyet alanlarını şu şekilde sıralamaktadır:

Acil Yardım

- Temel gıda ve temel ihtiyaç maddeleri yardımı
- Barınma yardımı
- Hijyenik ve temizlik maddeleri yardımı
- Teknik malzeme yardımı

Sosyal Yardım

- Kimsesizlere yapılan yardımlar
- Kurban yardımı
- Fakir aile ve mültecilere aynı yardımlar

Sağlık

- Yaralıların tedavisi
- İlaç ve tıbbi malzeme yardımı
- Sağlık çadırları kurulması
- Mobil hastane oluşturulması
- Sağlık taramaları

Eğitim

- Kırtasiye yardımı
- Öğrenci barındırma
- Burs verme
- Eğitim programları uygulaması
- Kitap Basımı ve Dağıtımı

İnsan Hakları

- İzleme Komiteleri oluşturulması ve gözlem
- Rapor yayını
- Çözüm önerileri

Tanıtım ve Yayın

- Sesli, yazılı ve görüntülü yayınlar yapımı
- Radyo ve TV programları düzenlenmesi
- Broşür, afiş ve kitap basımı ve dağıtımı
- Basın ve istişare toplantıları²⁰⁸

²⁰⁸ www.ihh.org.tr, (erişim: 15.05.2006)

3.2.2. Eğitim

Eğitim ve yaşam boyu öğrenim, ekonomilerin ve toplumların gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Bu durum, en ileri ekonomilerde olduğu kadar halen hızlı büyüme ve gelişme dönemlerini yaşamakta olan ekonomilerde de geçerlidir. İnsan sermayesi, ekonomik büyümenin sürdürülmesi ve bireysel ekonomik sonuçların iyileştirilmesinde kilit öneme sahip bir etken olup, sağlık ve toplumsal katılım dahil olmak üzere ekonomi dışı sonuçlar üzerinde de etkisi olduğuna dair veriler artmaktadır.²⁰⁹

OECD ülkelerinin yetişkin nüfusu içinde eğitim düzeyi, lise ve üçüncü kademe diplomaları alan gençlerin sayısının artması sonucu büyümeye devam etmektedir. Artık 25 -64 yaşları arasındaki yetişkinlerin diplomalarının ortalaması 12 yılın biraz üzerinde bir eğitim bitirilmesine, yaklaşık olarak lise eşdeğerine denk düşmektedir. Şu anda öğrenimlerini bitiren gençler için, lise eğitimi norm haline gelmiş olup, dördü dışında verilere sahip olunan tüm OECD ülkelerinde %70'ten fazlası bu düzeye ulaşmaktadır, ve OECD ülkelerinde ortalama her üç gençten biri daha yüksek, üniversite (A tipi-üçüncü kademe) düzeyinde diplomalar almaktadır.

Eğitime Bakış 2005'teki göstergeler aynı zamanda şunları ortaya koymaktadır:²¹⁰

- Eskiden çok sayıda kişinin ortaöğretimi bitiremediği birçok OECD ülkesi liseyi bitirme bakımından hızla arayı kapatmaktadır. 1950'li yıllarda doğanların yaklaşık yarısının ortaöğretimi bitirmediği Belçika, Fransa, Yunanistan, İrlanda ve Kore'de, 1970'li yıllarda doğanların %72 - 97'si bitirmiştir. Meksika, Türkiye ve Portekiz'deki genç yetişkinlerin liseyi bitirmiş olma olasılığı öbür ülkelerdekilerden biraz daha düşüktür.
- Üçüncü kademe eğitimi bitirme oranlarında kaydedilen ilerlemeler lisede olduğundan daha eşitsizdir. OECD ülkelerindeki mezunların

²⁰⁹ Eğitim Bakış: OECD Göstergeleri, 2005, s:1

²¹⁰ Eğitim Bakış: OECD Göstergeleri, 2005, s:1

toplamındaki büyüme büyük ölçüde birkaç ülkedeki artışlar sayesinde olmuştur. Halen mezuniyet oranları Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Almanya ve Türkiye’de %20’nin altında iken Avustralya, Danimarka, Finlandiya, İzlanda ve Polonya’da bu oran %40’ın üzerine çıkmaktadır. Bu farklılıklar üçüncü kademe eğitim sistemlerindeki farklılıklarla bağlantılıdır. Yüksek mezuniyet oranları lisans yapılarının daha esnek olduğu ülkelerde daha yaygındır.

- Ülkelerin çoğunda kızlar orta ve üçüncü kademe eğitimi erkeklerden daha çabuk bitirmektedirler. Ancak, kızların ortaöğrenimde matematik ve fen derslerine ilgisi ve bu alanlarda üçüncü kademe diplomaları alma olasılığı daha düşük olmaya devam etmektedir.
- Yeni güncellenen verilere göre, çalışmakta olan her 100 000 kişi içindeki fen mezunlarının sayısı, Macaristan’da 700 iken, bu sayı Avustralya, Finlandiya, Fransa, İrlanda, Kore ve Britanya’da 2200’ün üzerine çıkmaktadır.

Eğitime yatırım hem kişisel hem de ortak kazançlar getirir. Daha iyi eğitim görmüş olan yetişkinlerin iş bulabilmesi, iş bulduğunda da ortalamanın üzerinde gelir elde etmesi nispeten daha kolaydır. Bu durum elbette ülkeler ve eğitim düzeyleri arasında değişiyor. Lise eğitimi olmayan erkeklerin liseyi bitirenlere göre iş bulabilmesi daha zor olmaktadır. Gelir üzerindeki en sert etkiler genellikle üçüncü kademe diplomaları olanlar ile sadece üçüncü kademe dışında kalan lise sonrası ya da lise diplomaları elde etmiş olanlar arasında görülebilmektedir. Tüm ekonomi çapındaki etkileri kesin bir şekilde ölçmek daha zor, ama göstergeler insan sermayesinin üretkenlik ve ekonomik büyüme üzerinde net etkileri olduğunu göstermektedir. Somut bazı göstergelere bakılırsa:²¹¹

- Eğitim düzeyi düşük kadınların bir işte çalışıyor olma olasılığı, gerek eğitim düzeyi düşük erkekler gerekse eğitim düzeyi daha yüksek kadınlara kıyasla çok daha azdır. Bu özellikle Yunanistan, İrlanda,

²¹¹ Eğitim Bakış: OECD Göstergeleri, 2005, s:4

İtalya, Meksika, İspanya ve Türkiye’de²¹² çok belirgin olup, bu ülkelerde liseyi bitirmemiş olan 25-64 yaşları arasındaki kadınların %40’tan azı çalışmasına karşılık, benzer eğitim düzeyindeki erkekler arasında bu oran %70’i aşmaktadır. Bu ülkelerde eğitim düzeyi yüksek olan kadınların büyük çoğunluğu – üçüncü kademe diplomaları olanların en az %70’i (Türkiye’de %63’ü) – çalışmaktadır.

- Yeni gelir verilerine göre, gelir ortalamasında eğitim düzeyine göre farklılıklar görülmesinin yanı sıra, aynı eğitim düzeyindeki kişiler arasındaki gelir dağılımı ülkeler arasında değişmektedir.
- 1990 – 2000 yılları arasında OECD ülkelerinin çoğunda kişi başına düşen GSYİH’deki büyümenin en az yarısı işgücü üretkenliğinin artmasından kaynaklanmıştır. OECD bölgesinde ek bir eğitim yılının ekonomik çıktı üzerindeki uzun vadeli tahmini etkisi genel olarak %3 ile %6 arasında olmaktadır. Ayrıca eğitimin sağlık ve toplumsal kaynaşma üzerindeki etkileri de dikkate alınmaktadır.

OECD ülkeleri bir yandan eğitim sistemlerinin kapsamını genişletirken, bir yandan da ağır baskı altındaki kamu bütçelerinin maliyet yükünü hafifletmeye çalışmaktadır. Çelişkili baskılar çeşitli eğilimlere yol açmaktar. Birim maliyetlerini azaltma yönündeki baskılar en çok öğrenci sayılarının en hızlı arttığı üçüncü kademe eğitimde yaşanmaktadır. Bazı durumlarda demografik nedenlerle öğrenci kayıtları azalmasına rağmen, ilk ve ortaöğretimde öğrenci başına yapılan harcama hemen tüm ülkelerde artmaktadır. Somut olarak:²¹³

- Üçüncü kademe dışındaki eğitimde öğrenci başına yapılan harcama 1995 - 2002 yılları arasında Avustralya, Yunanistan, İrlanda, Yeni Zelanda, Polonya, Portekiz, İspanya ve Türkiye’de en az %30 artmıştır. Diğer bazı ülkelerde bu artış %10’un altında iken İsveç’te biraz azalma olmuştur.
- Üçüncü kademe eğitimde harcama miktarları öğrenci sayılarındaki artışla paralellik göstermeyince, öğrenci başına yapılan harcama bazı durumlarda %10’dan fazla azamıştır. Öğrenci sayısının hızla

²¹² Türkiye’de eğitimde cinsel eşitsizlik konusuna ileride ayrıntılı olarak değinileceğinden, burada sadece bir yönüyle değinilmiştir.

²¹³ **Eğitime Bakış: OECD Göstergeleri**, 2005, s:1

arttığı Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Slovak Cumhuriyeti'nde; ve de bunların daha az oranda arttığı Avustralya ve İsveç'te böyle olmuştur. Yunanistan, İspanya, İsviçre ve Türkiye'de ise, üçüncü kademe eğitimde öğrenci başına yapılan harcama %30'dan fazla artmıştır.

- 1995 – 2002 yılları arasında eğitim harcamalarındaki genel artış OECD ülkelerinin ancak yarısında GSYİH'daki büyüme ile en azından paralellik göstermiştir. GSYİH'nın özellikle çok hızlı bir büyüme gösterdiği İrlanda'da, üçüncü kademe eğitime yapılan harcama GSYİH ile hemen hemen paralel bir şekilde artmasına karşın, üçüncü kademe dışındaki eğitim kurumlarına yapılan harcama ancak bunun yarısı kadar bir oranda artmıştır. Eğitim kurumlarına yapılan harcamaların GSYİH'nın iki katından fazla bir oranda arttığı ülkeler, üçüncü kademe dışında Yeni Zelanda ve Türkiye, üçüncü kademe ise Yunanistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Meksika, Polonya, İsviçre ve Türkiye'de olmuştur.

Tablo 3.11. Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Toplam	85,2	85,1	85,3	85,9	86,3	86,4	86,3	87,5	88,3	87,4
Erkek	94,0	94,0	93,9	94,4	94,6	94,5	94,5	95,3	95,7	95,3
Kadın	76,6	76,3	76,9	77,6	78,1	78,3	78,2	79,9	81,1	79,6

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

OECD Raporu'ndan da açıkça anlaşılacağı üzere Türkiye'de var olan pek çok gelişmeye karşılık, bu gelişmeler OECD Ülkeleri'nin gerisinde kalmaktadır. Örneğin yetişkin okur-yazarlık oranı son 2004 yılında düşme göstermiştir. Bu durumu Tablo 3.11'den izlemek mümkündür.

Tablo 3.12. Ortalama Eğitim Görülen Yıl Sayısı

	1993	1998
Toplam	5,37	5,97
Erkek	6,48	7,01
Kadın	4,33	4,96

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

Tablo 3.12.'de, Türkiye'de 1993 ve 1998 yıllarında yapılan bir istatistiğe göre ortalama eğitim görülen yıl sayısı gözlenmektedir. Aradan geçen 5 yıl zarfında hissedilmeyecek düzeyde bir artış olmuştur.

Tablo 3.13. 12-14 Yaş Grubundaki Çocukların İşgücüne Katılma Oranı (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
24,2	25,9	22,3	16,0	18,8	17,8	16,9	14,8	13,5	12,2	10,2	7,1	5,0	3,8

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

Tablo 3.13'te 12-14 yaş grubu çocukların işgücüne katılım oranları verilmektedir. Bu oranların 1990 yılından 2003 yılına kadar ciddi bir düşüş gösterdiği açıktır. Bu düşüşün sağlanmış olmasında eğitim sistemindeki kısmi iyileşmelerin ve Sekiz Yıllık Temel Eğitim'in katkısı yanında, İş Mevzuatı'nın uygulanmasında denetimlerin artırılmış olmasının da payı büyüktür.

Tablo 3.14. İlköğretime Katılan Bayan Öğrencilerin Erkek Öğrencilere Oranı (%)²¹⁴

2000	2001	2002	2003	2004
89,64	90,71	91,10	91,86	92,33

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

Türkiye'de eğitim imkanlarından yararlandırılma açısından bir diğer kanayan yara da cinsiyetler arasında göze çarpan eşitsizliktir. Tablo 3.14'te, ilköğretime katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı verilmiştir. 1999 yılında %88,54 olan oran 2004 yılında %92,33'e çıkmıştır. İlköğretim konusunda ciddi bir sorun yokmuş gibi görünse de Türkiye'deki eğitimde cinsel eşitsizliğin boyutları ileri düzeydedir.

Tablo 3.15. Ortaöğretime Katılan Bayan Öğrencilerin Erkek Öğrencilere Oranı (%)²¹⁵

2000	2001	2002	2003	2004
74,41	75,88	72,32	77,83	80,29

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

Türkiye'de cinsel eşitsizlik kendisini, daha ileri eğitim düzeylerinde göstermektedir. Tablo 3.15'ten de anlaşılacağı üzere, 2000 yılında orta öğretime katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı %74,41 oranında iken, 2004 yılında bu oran %80,29'a çıkmış olmasına karşın, %29'lık bir oran farkıyla ciddi bir açık halen mevcut bulunmaktadır.

²¹⁴ İlköğretime katılan bayan öğrencilerin erkek öğrencilerine oranı tablosu, ilköğretime katılan her 100 erkek öğrenciye karşılık kaç bayan öğrencinin katıldığını ifade etmektedir.

²¹⁵ Ortaöğretime katılan bayan öğrencilerin erkek öğrencilerine oranı tablosu, ortaöğretime katılan her 100 erkek öğrenciye karşılık kaç bayan öğrencinin katıldığını ifade etmektedir.

Tüm bu göstergelerden yola çıkılarak Türkiye’de kamu eğitim imkanlarının yetersizliği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, pek çok özel kuruluşun katkısına karşılık eğitimde cinsel eşitlik alanında da çok gerilerde olduğumuz ortadadır.

Tüm bu göstergeler, Türkiye’de, kişi başına eğitim imkanlarının artırılmasının yanında, bu eğitim imkanlarından tüm yaş ve cinsiyetlerin gerekli oranlarda yararlandırılabilmesi için ayrı bir eğitim ve bilinçlendirme sürecinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Gerek eğitim imkanlarının geliştirilmesi ve artırılması, gerekse bu eğitim imkanlarından yararlanabilme açısından kamu kesiminin oldukça gerilerde olduğu, bu açıdan STK’ların ön plana çıkması gerektiği son yıllarda Türkiye’de açıkça vurgulanan bir kavramdır.

3.2.2.1. Türkiye’de Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren Bazı Sivil Toplum Örgütleri

Sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi sorununun özel sektör için de öncelik taşıyan konular arasında olduğu düşünülmektedir. Bu anlayışa göre kar amacı güden özel sektör eğitim, sağlık, kültürel faaliyetler gibi kamusal alanda doğrudan üretici olarak yer almaz; üçüncü sektör aracılığıyla yapar. Dolayısıyla bu anlamda üçüncü sektör, özel sektörü kamusal alanda örgütleyen sektör olarak da tanımlanmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren, eğitime yönelik harcamaların teknolojik ilerlemeye yol açarak karlılık, dolayısıyla iktisadi büyüme üzerinde olumlu sonuçlar yaratması, özel sektörün, başta eğitim olmak üzere üçüncü sektör faaliyetlerine önem vermesine yol açmıştır.²¹⁶

TEV – Türk Eğitim Vakfı

4 Mayıs 1967 tarihinde, önderliğini Vehbi Koç’un yaptığı 201 Türk Aydını tarafından kurulmuş olan Türk Eğitim Vakfı, misyonunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Türkiye’de uzun yıllardan beri uygulanmak zorunda kalınan, toplumsal maliyeti çok yüksek, ekonomik istikrar programları karşısında, eğitim alanında gittikçe artan gereksinimleri ve istekleri salt Devlet tarafından karşılama olanağı

²¹⁶ Esra AVCI, **a.g.t.**, s:85

bulunmamaktadır. Bu nedenle, kamu kaynaklarının yetersiz kaldığı günümüzde, başta varlıklı vatandaşlarımız olmak üzere, herkesin gücü oranında milli eğitimimizin kök sorunlarının çözümüne destek olması büyük önem taşımaktadır.”²¹⁷

Vakfın ilk Başkanlığına Dr. Nejat Eczacıbaşı seçilmiştir. Bu görevi 7 Kasım 1969-25 Şubat 1996 tarihleri arasında Vehbi Koç ve 28 Mart 1996-25 Temmuz 2001 tarihleri arasında Ahmet Aydın Bolak yürütmüştür. Vakıf Resmi Senesinde 26 Haziran 2001 tarihinde yapılan değişiklik sonucu Mütevelliler Heyeti ile Yönetim Kurulu Başkanlıkları birbirinden ayrılmış ve 26 Temmuz 2001 tarihinde Mütevelliler Heyeti Başkanlığına Ord.Prof.Dr.Sulhi Dönmezer ve Yönetim Kurulu Başkanlığına Ömer Dinçök 3 yıllık süre için seçilmişlerdir.²¹⁸

TEV, kuruluşundan bu yana geçen 39 yıl içinde, yurtiçinde 142.736 ve yurtdışında 1.021 öğrenciye burs vererek eğitim olanağı sağlamış, yurdumuzun çeşitli yörelerinde 14 ilköğretim okulu, 1 Anadolu Lisesi, 1 Güzel Sanatlar Anadolu Lisesi, 1 Toplum Eğitim Merkezi, 1 Çıraklık Eğitim Merkezi, 2 öğrenci yurdu yaptırmış ve eğitim konusunda 2 araştırma gerçekleştirmiştir. 1 Ağustos 2001 tarihinden beri Kocaeli İli, Gebze İlçesi, Muallim Köy mevkiinde bulunan muhtaç ailelerin üstün zekalı ve yetenekli çocuklarına parasız yatılı eğitim veren “*Türk Eğitim Vakfı İnanç Türkes Özel Lisesi*”ni işletmektedir.²¹⁹

TEV, ilkelerini şu şekilde açıklamaktadır:

- Atatürk ilkelerine bağlı, çağdaş, laik ve demokrat olmak.
- Bağımsız ve bağlantısız görev yapmak.
- Eğitim konularında kamusal ahlak ve sorumluluk bilincinde olmak.
- Açık, dürüst ve saydam olmak.
- Sözünde durmak.
- Ulusal ve uluslar arası değerlere bağlı olmak.

²¹⁷ www.tev.org.tr, (erişim: 02.04.2006)

²¹⁸ www.tev.org.tr, (erişim: 02.04.2006)

²¹⁹ www.tev.org.tr, (erişim: 02.04.2006)

TEV, amaçlarını gerçekleştirme yolunda uygulayacağı faaliyetleri belirtirken kendi amacına benzer faaliyette bulunan eğitim ve üniversite vakıfları ile işbirliği ve eğitimle ilgili karar süreçlerinde etkili olunması için gerekli girişimlerde bulunmak gibi konuları da belirtmektedir. Bu yönüyle, küreselleşme sürecinde etkinliğini koruyabilecek ve artırabilecek bilinç ve prensiplere bağlı bir STÖ profili çizmektedir.

ÇEV – Çağdaş Eğitim Vakfı

Çağdaş Eğitim Vakfı 1994 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Kendisini “1994’den beri, Türkiye’nin laik, bilimsel, akılcı, özgür ve demokratik nitelik kazanmasını sağlamak, akılcı, çağdaş, bağımsız düşünen, araştırmacı, yeniliklere açık bireyler yetişmesine destek olmak, eğitim sistemine katkıda bulunacak bilimsel araştırmalar, incelemeler yapmak, bilim ve teknolojinin çağdaş olanaklarını sürekli izleyerek bunları eğitim alanında hizmette sunmak, eğitimin her düzeyinde, öğretim kurumları, yurtlar, eğitim evleri, aile okulları kurmak ve kurulmuş olanlara destek vermek üzere kamu yararı için çalışan bir sivil toplum kuruluşu” şeklinde tanımlamaktadır.²²⁰

ÇEV ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim öğrencilerine karşılıksız burs vermektedir. Halen 2300 öğrenciye burs sağlanmaktadır. Öğrencilerin sosyal gelişmelerine yönelik etkinlikler düzenlenmekte, karşılaştıkları sorunları çözmek için çalışmalar yapmaktadır.²²¹

ÇEV'in amaçlarını desteklemek üzere ÇEV-PA adıyla bir iktisadi işletme kurulmuştur. ÇEV-PA eğitime destek olacak basılı malzeme, çeşitli ürünler ve eğitim araçlarının satışını yapmaktadır.²²²

TEGV – Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, 23 Ocak 1995 tarihinde Suna Kıraç'ın öncülüğünde iş ve eğitim dünyamızın önde gelen isimlerinden oluşan 55 kişilik

²²⁰ www.cev.org.tr, (erişim: 05.03.2006)

²²¹ www.cev.org.tr, (erişim: 05.03.2006)

²²² www.cev.org.tr, (erişim: 05.03.2006)

Mütevelliler Kurulu ile faaliyetine başlamıştır.²²³

TEGV, misyonunu şu şekilde açıklamaktadır:

*“Çocuklarımızın; Cumhuriyet temel ilke ve değerlerine bağlı, akılcı, sağ duyulu, özgüven sahibi, düşünen, sorgulayan, kendi iç yaratıcılığını harekete geçirebilen, barışçı, farklı düşünce ve inançlara saygılı, insan ilişkilerinde cinsiyet, ırk, din, dil farkı gözetmeyen bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunacak okul dışı eğitim programları oluşturmak ve uygulamak”*²²⁴

TEGV'nin çalışmalarından bazıları şunlardır:²²⁵

- 17 Ağustos 1999 Depremi'nin ardından Hayat Mahalleleri Projesi kapsamında Marmara Bölgesinde 6 Hayat Mahallesinin kurulması.
- TEGV'nin birim ve şubelerinin bulunmadığı bölgelerdeki çocuklara ulaşabilmek amacıyla Gezici Öğrenim Birimi'nin 2000 yılında faaliyete geçmesi.
- 23 Nisan 2001 yılında başlatılan ve her yıl geleneksel hale getirilen *"Bir Milyon Çocuk Eğitim Kampanyası"*.

3.2.3. Sağlık

3.2.3.1.Genel Olarak Dünyada Sağlık Sistemlerinin Görünümü

Bu bölümde Batı Avrupa sağlık sistemlerinin iki temel modeli karşılaştırılmıştır. Bunlar, Ulusal Sağlık Sistemi ve Sosyal Güvenlik ile Kombine Sağlık Sigortası Sistemi'dir. Ulusal Sağlık Sistemi'nde (USS) örgütlenme kamusal olup, tüm nüfus kapsam altındadır ve sistem vergilerle finanse edilir. Hizmet sağlayıcıların çoğu devlet memurudur. Bu sistemde hizmetler tek bir örgütte entegre edilmiştir ve devlet önemli bir güce sahiptir. Devletin bu gücü, etkili bir sistem oluşturulmasında olumlu bir etki yaratmıştır. Ancak sistem parçalanmaya başladığında, devlet etkisi işçi hareketini zayıflattığı için, sistemin savunulmasını zorlaştırmıştır. USS'nin tipik örneği İngiltere'dir. Ayrıca İsveç, Danimarka, İspanya,

²²³ www.tegv.org.tr (erişim: 05.03.2006)

²²⁴ www.tegv.org.tr (erişim: 05.03.2006)

²²⁵ www.tegv.org.tr (erişim: 05.03.2006)

İtalya ve Portekiz’de değişik biçimlerde bulunmaktadır. Güney Avrupa’da karma bir sistem vardır ve finans mekanizmasında sosyal sigorta önemli bir rol oynar.²²⁶

Sosyal Sigorta Sistemi (SSS), yasal olarak zorunlu, ücretlerden kesilen primlerle finanse edilen ve genel vergilerle desteklenen bir sistem olup, işçi ve işveren örgütleri tarafından yönetilmektedir. Hastane hizmetlerinin hem kamudan hem de özelden sağlanması önemli bir özelliğidir. Doktorların çoğu bağımsız çalışmakta ve işlem başına ücret almaktadır. Kolektif yeniden dağılım, her zaman evrensel hizmetlere ulaşmayı sağlar ve yüksek derecede eşitliktir. Farklı sayıda kurumların olması nedeniyle sistem üzerindeki devlet kontrolü karmaşıktır. SSS, Almanya, Fransa, Belçika, Avusturya, Hollanda ve Lüksemburg’da bulunmaktadır. SSS’ye sahip ülkeler sağlık hizmetlerine USS’dan daha fazla para harcamaktadırlar. OECD’ye göre SSS’de hastalar daha memnundurlar çünkü doktor seçme özgürlüğüne sahiptirler ve hizmet için para ödediklerinden kalitesi fazladır. Oysa 1960-70’li yıllarda, USS yeterli olarak finanse edilirken ve bütünüyle iyi çalışırken İngilizler sağlık sistemleriyle gurur duymaktaydılar ve Avrupa kıtasındaki ilerici güçler İngiliz sağlık sistemini desteklemekteydiler. Yüksek bir saygınlığı olan USS, sonraları gelen Thatcher, Major ve Blair hükümetleri tarafından kasten parçalanmıştır. “Avrupa” “Amerikan Modeline” karşı ABD’de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde doğrudan yükselen bir devrim tehdidi yoktu. Aynı zamanda Senatör Joseph MacCharty tarafından başlatılan anti komünist kampanya, komünist sempatiyi nötralize etmiştir. Bu durum ABD’deki sosyal güvenliğin işveren düzeyinde bir sigortayla sınırlı kalmasına yol açmıştır. ABD sağlık sistemi üç paralel çizgide gelişmiştir. Hükümet “yoksullar için” genel vergilerle finanse edilen seçici bir minimal sağlık hizmetleri sistemi kurarken, işverenler sosyal barışın satın alınması adına sağlık sigortası ve emeklilik haklarını sağlamışlardır. Ancak sağlanan sosyal güvenlik iş güvencesi son derece sınırlıdır. Son olarak parası ve pahalı sağlık sigortasına sahip olanlar için büyük bir ticari özel sağlık sektörü mevcuttur.²²⁷

1960 ile 1999 yılları arasında OECD ülkelerinde sağlık harcamaları ikiye katlanarak GSYİH’nın % 4’ünden % 8’ine çıkmıştır. Bu artışın “kabul edilemez”

²²⁶ Polde Vos, Harrie Dewitle, Patric Van Der Stuyff, “Avrupa’nın Sağlıksız Sağlık Politikası”, Toplum ve Hekim, Mayıs-Haziran 2005, Çev:Çiğdem ÇAĞLAYAN, s:30

²²⁷ Polde Vos, Harrie Dewitle, Patric Van Der Stuyff, a.g.m., s:31

olup olmadığına ve “*acilen düzeltilmesi gerektiğine*” yönelik iddiaları analiz etmek için, bu taleplerin nedenlerini anlamaya ihtiyacımız vardır. 1960-80 arasındaki ekonomik gelişme ve hızlı büyüme, ortalama gelirin artmasına ve daha çok insanın sağlık hizmetleri için para ayırmasına etkili olmuştur. Ancak gelirdeki artışla birlikte gelirler arasındaki farklılıklar da artmış, bu dönemde sağlık alanındaki eşitsizlikleri azaltmak amacıyla, kolektif ve zorunlu sosyal sigorta sistemleri bile vergi gelirleri ile finanse edilmiştir. Ayrıca bu dönemde hastalar daha fazla cepten harcama yaptıkları için sigorta kapsamındaki artış beklenenin altında kalmıştır. Bu dönemdeki bir başka gelişme nüfusun yaşlanması olmuş ve sağlık hizmetleri talebinde artışa neden olmuştur.

AB'nin uyguladığı sıkı finansal politikalar Avrupa sağlık sistemini özelleştirmeye ve kesintilere zorlamıştır. İlk olarak 1992'de yapılan Maastricht Anlaşması Avrupa ülkeleri için para politikalarının standartlarını hazırlamış ve Euro'ya geçişe neden olmuştur. Toplantıdaki çok önemli konulardan biri, sağlık hizmetleri kapsamındaki dramatik kesintilerin sosyal sektöre empoze edilmesi olmuştur. 1993'te Brüksel'de yapılan başka bir toplantıda da ABD'nin son zamanlarda gerçekleştirdiği iş yaratma konusundaki mucizeleri görülmüştür. AB'nin dönem başkanı Jacques Delors aynı politikaların AB'de de uygulanması gerektiğini savunmuştur. Bu politikalar “*hamburger işler*” olarak adlandırılan geçici ve düşük ücretli işlerin yaratılmasının ötesinde, sosyal güvelliğin minimuma indirilmesi ve esnek üretim gibi işçilerin maliyetlerinin azaltılmasına yönelik politikaları içermektedir. Bundan sonra Avrupalı patronlar, sosyal güvenlik harcamalarının ABD'li şirketlerle rekabeti engellediğini göz önünde bulundurarak iki yönlü politika izlemişlerdir. Bunlardan ilki sosyal harcamaların kısıtlanması, diğeri patronların sosyal güvenliğe katkılarının keskin bir şekilde azaltılmasıdır.²²⁸

Avrupa genelinde alınan reform kararları, üç bağımsız kategoriye bölünebilir. Birincisi devletin rolüdür: hükümetlerin karar alma ve yetki gücü yeniden yapılanma sağlanana kadar uzatılmıştır. İkinci olarak, kamu harcamalarının azaltılması, hastaların daha fazla katkı payı ödemesi ve sağlanan sağlık hizmetlerinin kapsamının daraltılmasıdır. Son olarak, sağlık ve sigorta sistemlerinin gizli ya da açık biçimde özelleştirilmesi ve rekabet mekanizmalarının tanımlanmasıdır.

²²⁸ Polde Vos, Harrie Dewitle, Patric Van Der Stuyff, **a.g.m.**, s:33

Avrupa sağlık reformlarının içindeki rekabet mekanizmaları maliyet etkinliği artırmak için vazgeçilmez bir garanti olarak görülmüştür. Liberal dogma “*pazarın görünmeyen eli*” sosyal sektöre yerleştirilmiştir. Avrupa, sağlık hizmetlerinde “*daha fazla pazarı*” savunduğu zaman iki alanı tercih etmiştir: Hastaneler ve sigorta sistemleri. Günümüzde rekabetin sınırlı ve kontrollü olduğu iddia edilen tüm biçimleri teşvik edilmektedir.²²⁹

3.2.3.2.Genel Olarak Sağlık Sisteminin Türkiye’deki Durumu

Bir ülkede sağlık sisteminin iyi bir şekilde çalışabilmesi, nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeyde sağlık hizmetleri arzının piyasaya sunulması, sunulan bu hizmetlerin tüm sosyal gruplara ve bireylere en iyi şekilde ulaştırılabilmesiyle mümkün olabilir. Ülkemizde sağlık sistemi, sorunları önleyici olarak değil, sorun çıktıktan sonra devreye girmektedir. Bu durum, hem finansman kaybına, hem de sosyal bir maliyete neden olmaktadır.²³⁰

“*Nicelik ve nitelik önünden yeterli hizmet sunumu*” ve “*hakkaniyet içinde ulaşılabillirlik*” iyi çalışabilecek bir sağlık sisteminin ön koşullarıdır. Böyle bir sistemin kurulabilmesi için de, iyi bir “*örgütlenme*” ve bu örgütlenmenin ihtiyacı olan yeterli ve sürekli “*finansman*” kaynağının sağlanmış ve güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Yeniden yapılanması öngörülen Türk sağlık sektörünün ihtiyaç duyacağı “*finansman boyutunun*” ortaya konulabilmesi için, mevcut durumdaki finansman yapısının tüm yönleriyle ele alınması bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Bir ülkenin sağlık sektöründe gerçekleştirilen “*harcamalarla*”, bu harcamaların “*finansman kaynakları*” bileşenlerinden oluşan “*sağlık finansmanı yapısı*” Türkiye için şöyle ortaya konulabilir:²³¹

Türk sağlık sisteminin temel özelliklerinden biri, gerek hizmet sunumu, gerekse finansmanı açısından farklı rejimlerden oluşmuş olmasıdır. Şöyle ki, sağlık hizmetleri bir yandan ve ağırlıklı olarak kamu veya sosyal güvenlik kurumları; öte

²²⁹ Polde Vos, Harrie Dewitle, Patric Van Der Stuyff, **a.g.m.**, s:35

²³⁰ Gürhan FİŞEK, Şenay GÖKBAYRAK, **Küreselleşme ve Sosyal Sağlık**, www.sosyalhizmetuzmani.org, s:3, (erişim: 02.04.2006)

²³¹ Tandoğan TOKGÖZ, **Genel Sağlık Sigortası**, İşveren Dergisi, Ocak 2004, s:6

yandan da özel sektör tarafından sunulurken, iki sektörde de birbirinden farklı yöntemler uygulanmaktadır.

Türk sağlık sisteminde kamu sektörü içinde hizmet sunumu ve finansmanı çok farklı kurum ve rejimler altında karşımıza çıkmakta olup bunlar:²³²

Kamu Kurumları:

Sağlık Bakanlığı
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Milli Savunma Bakanlığı
Diğer Bakanlıklar
Üniversiteler
Kamu İktisadi Teşekkülleri
Belediyeler
Vakıflar
Bankalar
Fon İdareleri

Sosyal Güvenlik Kurumları:

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)
Bağ-Kur
Emekli Sandığı
Banka Sandıkları olarak sınıflandırılabilir.

Sağlık Bakanlığı Finansmanı ve Harcamaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlık politikalarını yürütmekle görevli olan Sağlık Bakanlığı, koruyucu sağlık hizmetlerinin yanında birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmeti sunan en önemli kamu kuruluşudur.

Başta devlet memuru ve emeklileriyle bunların aile bireylerine, ayrıca sağlık güvencesi altında olsun olmasın tüm ülke halkına sağlık hizmeti sunar ve gelirleri

²³² Tandoğan TOKGÖZ, a.g.m., s:7

“Genel Bütçe” “Döner Sermaye” ve “Fon” gelirlerinden oluşmaktadır.²³³

Sağlık Bakanlığı'nın harcamalarının verilen hizmetin fonksiyonuna göre, yani hangi faaliyet alanına göre ne kadar harcama yapılmış olduğunun bilinmesi de son derece önemlidir. Zira yürütülmüş olan sağlık politikalarının analizi ve de gelecekte izlenecek politikaların daha isabetli oluşturulabilmesi için bu sınıflama büyük önem taşır. Sağlık Bakanlığı kaynaklarının, döner sermaye gelirleri dahil olmak üzere, çok büyük bir kısmı hastane hizmetlerine ayrılmaktadır. Nitekim, 1992 yılında toplam harcamalara oranı % 51 olan hastane harcamaları sürekli artarak 1996 yılında % 62, 1998 yılında da % 64'e kadar yükselmiştir. Bu yüksek oranlar, sevk zincirinin çalışmadığı Türkiye'de, hastaların her türlü talepleri için pahalı olan hastanelere başvurmak durumunda olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Hastanelerin poliklinik hizmeti de sunmasının buradaki rolünün unutulmaması gerekmele birlikte, Türkiye'de birinci basamak hizmetlerinin güçlendirilmesi kaynak israfının önlenmesi için ne denli öncelikli olduğunu göstermektedir.

Bu arada, hastane harcamaları içinde “döner sermaye paylarının” da giderek artışının vurgulanması bir diğer gelişmedir. Hastane harcamalarından sonra ikinci sırayı alan, hastane dışı ayakta tedavi harcamalarının oranı ise, 1992 yılında %24 ilken, 1993 yılında %27'ye yükselmiş, ancak daha sonraki yıllarda %22 seviyelerine gerilemiştir.²³⁴

Üçüncü sırayı alan “eğitim harcamaları” payı, 1992 yılında %17 iken, yıllara göre dalgalı bir seyir takip etmekle beraber genelde gerileyerek %13'ler düzeyine düşmüştür.

Sosyal Sigortalar Kurumu Sağlık Finansmanı ve Harcamaları

SSK tarafından gerçekleştirilen toplam sağlık harcaması, cari fiyatlarla 1992 yılında 7.3 trilyon TL dolayında iken, hızla artarak 1996 yılında 87.9 trilyon TL, 1998 yılında da 406.2 trilyon TL dolayına yükselmiştir. Yani bu süreç içinde SSK sağlık harcamaları cari fiyatlarla 56 kat dolayında artış kaydetmiştir.

Nominal olarak böylesine artış göstermiş olan SSK sağlık harcamalarının

²³³ Tandoğan TOKGÖZ, a.g.m., s:8

²³⁴ Tandoğan TOKGÖZ, a.g.m., s:8

reel artış oranlarının hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Şöyle ki; 1992 yılında 100 olan reel artış oranı, 1998 yılında da 156.4 olabilmektedir. Yani yukarıdaki artışın tamamen fiyat artışlarından yani enflasyondan kaynaklanan rakamsal artışlar olduğu ortaya çıkmaktadır.²³⁵

SSK sağlık harcamalarının çok önemli bir kısmını, (yaklaşık üçte ikisini) kendi sağlık tesislerinde gerçekleştirilmiştir. Geriye kalanın büyük bir kısmını hariçteki sağlık tesislerinde, görece daha az bir kısmını anlaşmalı hekimler nezdinde gerçekleştirilmiştir.

Burada ek olarak belirtmek gerekir ki bu çalışmanın yapıldığı tarihte SSK Hastaneleri, Sağlık Bakanlığı'na devredilmiş bulunmaktadır. SSK sağlık finansmanının incelenmesindeki amaç, Türkiye'de sağlık alanındaki oluşumu finansal çerçevede ve tarihsel süreç içerisinde incelemektir. SSK Hastaneleri'nin Sağlık Bakanlığı'na devrinde başlıca amaçlar;

- Kurumsal farklılıkların ortadan kaldırılması,
- Sağlık hizmetlerinde standardizasyon,
- Sağlık kurumlarının açılış, kapanış ve denetimlerinde aynı standartların uygulanması,
- Koruyucu sağlık hizmetlerine ağırlık vermek,
- Eşzamanlı olarak başlatılacak aile hekimliği uygulaması ile sevk mekanizmasını oluşturmak,
- Maliyetleri daha etkin kontrol edebilmek,
- Tıbbi cihaz ve malzeme temininde ortak yöntemleri kullanmak,
- Sağlık yatırımları ve sağlık insan gücü planlamasını daha etkin hale getirmek,
- Sağlık personelinin farklı kurumlarda farklı özlük haklarına sahip

²³⁵ Tandoğan TOKGÖZ, a.g.m., s:9

olmalarının önüne geçmek,

- Ülke genelinde ayakta ve yatarak tedavilerde ilaç teminini daha etkin gerçekleştirmek,
- Kurumlara ait bina ve donanımları daha etkin kullanmak,
- Halkın, daha kaliteli bir hizmeti daha eşit şartlarda almasını sağlamak olarak sıralanmaktadır.²³⁶

Bağ-Kur Sağlık Finansmanı ve Harcamaları

1992 yılında 524.2 milyar TL dolayında olan toplam sağlık harcaması, SSK ve Sağlık Bakanlığı harcamalarına göre çok daha hızlı bir artış kaydederek 1998 yılında da 201.3 trilyon TL dolayına yükselmiştir. Yani bu dönemde Bağ-Kur Sağlık harcamaları cari fiyatlarla 384 kat artmıştır.²³⁷

Aynı dönemdeki reel artış oranları da, 1993 yılında % 27.8, 1998 yılında da % 982 gibi yine çok yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

Emekli Sandığı Sağlık Finansmanı ve Harcamaları

Cari fiyatlarla 1992 yılında 1.5 trilyon TL dolayında olan Emekli Sandığı sağlık harcamaları, hızla artarak, 1998 yılında da 187.0 trilyon TL olmuştur. Enflasyona bağlı olarak çok yüksek görülen bu nominal artışa karşılık, reel artış hızları, 1993'te %19.9, 1998 yılında da %53.8 olmuştur.²³⁸

Son yıllardaki sağlık harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payının yüzdesel değişimine baktığımızda ise yine oldukça yetersiz bir finansman göze çarpmaktadır. Enflasyonun bu yıllardaki artışının oldukça altında kalmasının yanında, ayrıca ihtiyaçların artışının da oldukça altında kalmaktadır.

²³⁶ Türk-İş, "SSK Hastaneleri Gerçeği" SSK Sağlık Tesislerinin Sağlık Bakanlığı'na Devrinden Sonraki Uygulama Sonuçları "Parası Olana Sağlık Hizmeti", Ankara, Ocak 2006, s:4

²³⁷ Tandoğan TOKGÖZ, a.g.m., s:9

²³⁸ Tandoğan TOKGÖZ, a.g.m., s:10

**Tablo 3.16. Kamu Sağlık Harcamalarının
Kamu Harcamaları İçindeki Payı (%)**

2000	2001	2002	2003
8,2	8,7	10,8	12,0

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

Bu durum, Türkiye'deki kamu sağlık finansmanının gereği gibi yapılabilmesinde devlet kaynaklarının ne derece yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının birleştirilme süreci ve SSK Hastaneleri'nin Sağlık Bakanlığı'na devredilmesi ile birlikte israfın bir dereceye kadar önlenebilmesi ve verimliliğin artırılabilmesi amaçlanmış olsa bile, Türkiye'de tüm sosyal devlet harcamalarının neoliberal süreç içerisinde azalacağı ve kamu finansmanının her koşulda ihtiyacı karşılamaktan uzak kalacağı açıktır.

Bu durumu yaratan önemli nedenlerden biri de Türkiye'nin, neoliberal süreç içerisinde AGÜ'ler üzerinde uygulanan politikalar dahilinde tıbbi malzeme ve cihazlar bakımından dışa bağımlı olmasıdır. Türkiye'nin tıbbi cihaz ve malzemeler bakımından durumu genel olarak şöyle sıralanabilir:

Teknolojik yapılanma:

- Türkiye, tıbbi cihaz, alet ve malzemelerde teknolojik olarak önemli ölçüde dışa bağımlıdır.
- Türkiye'de üretilen cihazlar şu şekilde sıralanabilir: Taş kırma cihazı, ameliyat masaları, ameliyat lambaları, anestezi cihazları, hasta başı monitörleri, elektrokoter, jinekolojik masalar, cerrahi aspiratörler, oksijen verme cihazları, röntgen cihaz ve aksesuarları; etilen oksit, buhar ve kuru hava sterilizatörleri, kan alma koltukları, tıbbi gaz sistemleri, santrifüj, karıştırıcılar, hasta yatakları, sedyeler, dişçi fotöy ve ünitleri, hastane bilgi sistemleri (donanım ve yazılımlar), cerrahi aletler.
- Üretilen sarf ürünleri ise; kalp ve damar cerrahisinde kullanılan malzemeler (tubing set, kardiyopleji setleri ve kanülleri, drenaj), intraket, stent, kateter ve sondalar, kan basıncı transdüseri, i.v. set, kan ve kan ürünleri alma-verme setleri, kan torbaları, enjektörler, ameliyat ve muayene eldivenleri, ameliyat iplikleri, örtüleri ve kat-güt, gazlı bez ve pamuk, ortopedik protezler ve onarım malzemeleri, röntgen banyo

solüsyonları, diş hekimliği onarım malzemeleridir.²³⁹

Ekonomik yapılanma:

- Tıbbi cihaz, malzeme ve aletlerin sağlık merkezlerindeki dağılımı homojen değildir. Bu nedenle bazı yerlerde israf, bazı yerlerde de eksiklik nedeniyle hizmetlerin yeterince verilmeyişi ekonomik kayıplara yol açmaktadır.²⁴⁰

Yapısal durum:

- Sağlık alanında istatistikler ve tıbbi cihaz envanteri mevcut değildir.
- Tıbbi cihaz, alet ve malzemelerin temininde standardizasyon, planlama, koordinasyon ve kalite kontrolü yoktur.
- Serbest ithalat rejimi dolayısıyla ikinci ve hatta üçüncü el tıbbi cihazlar kolaylıkla ithal edilip hizmete alınabilmektedir. Ürün ve hizmetin denetimsizliği ciddi sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. İkinci el cihazların çokluğu, yeni cihazların teminindeki plansızlık ve denetimsizlik, yeterli servis ve bakım hizmetlerinin elde edilememesi ya da denetlenmemesi Türkiye'nin bir cihaz çöplüğü olmasına yol açmıştır.
- Tıbbi cihazları kullanacak teknik personel bir dizi kurumda yetiştirilmektedir. Ancak, devletin istihdam ve ücret politikası yeterli verim alınabilecek bir şekilde olmadığı için, bazı birimlerde personel açığı bulunmaktadır. Dolayısıyla ehil olmayan personelin istihdamı nedeniyle çok pahalı cihazlar kullanım hataları nedeniyle elden çıkabilmektedir.
- Hastanelerdeki tıbbi cihazların bakım, onarım ve kalibrasyonunu denetleyecek biyomedikal mühendislik birimleri yeterli değildir ya da hiç yoktur.
- Cihazların her an hizmette tutulabilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan sürekli ve yüksek güçteki elektrik enerjisi uygun alt yapı bulunmamaktadır.
- Sağlık ve Sanayi Bakanlıkları bünyesinde tek kullanımlık tıbbi ürünleri üretecek firmalara gerekli izin belgesini verecek ve denetleyecek özel bir birim oluşturulmamıştır. Bu hizmet Sağlık Bakanlığı bünyesindeki İlaç

²³⁹ Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi, **Sağlık ve İlaç Paneli**, Ön Rapor, Ankara, 2003, s:13

²⁴⁰ Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi, **a.g.r.**, s:13

Eczacılık Genel Müdürlüğü tarafından verilmektedir. İmalat izni alabilme süresi çok uzundur.

- İmalat sanayine destek verecek yan sanayi bulunmamaktadır.²⁴¹

Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, AB ile uyum sürecinde müzakere başlıkları içerisinde Sağlık başlığı yer almamaktadır. Müzakere çerçevesinde sağlık konusu, sosyal politika ve istihdam, tüketicilerin korunması ve sağlık, çevre, gümrük birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı, eğitim ve öğretim, bilim ve araştırma başlıkları altında incelenmektedir.²⁴²

3.2.3.3. Türkiye’de Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Bazı Sivil Toplum Örgütleri

TKV – Türk Kalp Vakfı

Türk Kalp Vakfı, 1975 yılında Türkiye’de önemli oranlarda olan kalp ve damar hastalıkları nedeniyle ölümleri asgariye indirmek amacıyla kurulmuştur. Vakıf, ağırlıklı olarak bilimsel faaliyetleri ile ön plana çıkmakta, bunun yanında gelenekselleşmiş olan Kalp Haftası başta olmak üzere pek çok etkinlik düzenlemekte ve bu etkinlikleri medya yoluyla halka duyurmaktadır. TKV’nin etkinlikleri yurtdışından da oldukça ilgi görmektedir.

Devletten hiçbir yardım almadan, tamamen bağışlar ve gönüllü çalışmalarla ayakta duran Türk Kalp Vakfı, kendisine ait modern bir binada, her türlü teknolojik imkandan yararlanılarak hizmet vermektedir. TKV, hizmetlerinde gelir grubu ayrımı yapmamaktadır.

Türk Kalp Vakfı, gezici ekibiyle de hastalara yerinde hizmet vermekte, ayrıca sanayi tesislerine de giderek sağlık desteği sağlamakta, eğitici ve bilgilendirici faaliyetlerde bulunmaktadır.²⁴³

²⁴¹ Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi, a.g.r., s:13

²⁴² Hasan Hüseyin YILDIRIM, **AB Katılım Müzakereleri Süreci ve Sağlık Hizmetleri: Bazı Saptamalar**, www.absaglik.com, Ankara, 28 Aralık 2004, s:2

²⁴³ www.tkv.org.tr, (erişim: 15.02.2006)

LÖSEV – Ankara Lösemili Çocuklar Vakfı

Ankara Lösemili Çocuklar Vakfı 1998 yılında kurulmuştur. Türkiye’de her yıl 1000-1200 yeni lösemili çocuk vakası ortaya çıktığını belirten LÖSEV, amacını, *“lösemili ve kan hastası çocukların, sağlık ve eğitim başta olmak üzere her türlü ihtiyaçlarının sağlanmasına yardımcı olmak, bunun yanı sıra, kalıtsal ve edinsel kan hastalıkları konusunda ulusal düzeyde tedavi, eğitim ve araştırma kurumları kurmak ve işletmek”* olarak açıklamaktadır.

LÖSEV, 24 Eylül 2000 tarihinde Türkiye’nin ilk ve tek lösemili çocuk hastanesini açmıştır. Ayrıca Vakıf, Lösemili Çocuklar Okulu ile de hizmet vermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Pediatrik Hematoloji Servislerini desteklemektedir.

LÖSEV, bugüne kadar 2000 üzerinde lösemili çocuğu hayata döndürmüştür.²⁴⁴

TBV – Türk Böbrek Vakfı

Yeşilyurt Lions Kulübü çatısı altında, yurtdışı Lions Kulüplerinden de destek olarak diyaliz makinesi bağışları gibi faaliyetlerle başlayan girişim, 30 Mayıs 1985 tarihinde, dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mustafa Kalemlı’nin de desteğiyle vakıf olarak kurulmuştur. Kurucular listesinin çoğunluğunu Yeşilyurt Lions Kulübü üyeleri oluşturmuştur.

Vakıf, 17.01.1989’da Türk Böbrek Vakfı Böbrek Sağlığı ve Diyaliz Merkezi Ahmet Ermiş Hastanesi’ni, 20.02.1997’de Tekirdağ Hacı Hüseyin Terzi Hastanesi’ni, 7 Ocak 1998 Avcılar Diyaliz Merkezi’ni hizmete açmıştır. Vakfın diyaliz merkezleri, ISO 9001- 2000 Kalite Yönetim Belgesi sahibidir.

2001 ekonomik krizinden oldukça olumsuz etkilenen vakıf, bazı teşebbüslerini kapatmak zorunda kalmış olmakla birlikte halen faaliyetlerine güçlü bir şekilde devam etmektedir.

²⁴⁴ www.losev.org.tr, (erişim: 15.02.2006)

TBV, halen faaliyetlerini Lions Kulüpleri desteğiyle sürdürmektedir. Vakfın geçmişten günümüze kadar olan yatırımlarında bağış miktarları ve bağışçıların isimleri açısından ciddi bir şeffaflık prensibi içinde çalıştığı göze çarpmaktadır.²⁴⁵

3.2.4. Çevre

Çevre Politikası, bir ülkenin çevre sorunlarının çözümü yönündeki ve bu alandaki, tercih ve hedeflerinin belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, çevre politikası kavramı ile, bir ülkenin çevre konusundaki ve çevre sorunları alanındaki çözüm arayışlarına yönelik tercih ve hedeflerinin belirlenmesi anlaşılır. Çevre politikası, en genel anlamı ile, toplumların sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanmasını ve doğal varlıkların korunmasını hedef alır.

Türkiye’de, “*Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*“ ile birlikte (1973-1977), çevre sorunlarına yönelik politika belirleme yönünde ilk adımlar atılırken, çevre örgütlenmesi ve çevre tüzesisinin oluşturulması yönünde de tartışmalar başlamıştır. Bu noktada, çevre yönetimi kavramı gündeme gelmiş, kamu ve özel sektör arasında etkileşimi kuracak, doğal varlıkların korunmasını temel alacak, sorunlara merkez ve yerel düzeyde çözümler getirebilecek, eşgüdüm ve denetimi sağlayacak bir sistemin arayışları başlamıştır. Ancak, geride kalan yıllar içerisinde kurumsal anlamda güçlü ve etkin bir çevre kurumunun / örgütünün oluştuğundan söz etmek mümkün değildir. Bu noktada, çevre örgütlenmesinde bir dizi geçiş ve sorun yaşanmış, kurumsal karmaşa bir türlü giderilmemiş, beraberinde yasa, yönetmelik ve uygulamalardan kaynaklı yetki ve görev karmaşasının öne çıktığı bir süreç yaşanmıştır.

1978 yılında, ilk kez çevre politikalarının oluşturulması amacı ile Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1984 yılında, kamu yönetiminde yapılan düzenlemeler sırasında, Çevre Müsteşarlığı, Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür. 1989 yılında ise yine Çevre Müsteşarlığı’na geçiş yaşanmış, çevre örgütü bir üst düzeye taşınmıştır.

²⁴⁵ www.tbv.org.tr, (erişim: 27.02.2006)

1991’de, Çevre Bakanlığı kurulmuş, Yüksek Çevre Kurulu, Özel Çevre Koruma Kurumu, Çevre İl Müdürlüğü, Mahalli Çevre Kurulu gibi kurumlar Bakanlığa bağlı kuruluşlar / organlar olarak tanımlanmıştır.

2003 yılında ise kamu yönetiminde yeniden yapılanma ya da “*devlette reform*” sürecinin bir sonucu olarak, birleşik bakanlık modeline geçilmiş ve “*Çevre ve Orman Bakanlığı*“ kurulmuştur.

Türkiye’de çevre alanında 1980’ler boyunca yaşanan ve halen de süren kurumsal ve politik arayışların, 1990’ların ikinci yarısında yerini cılız korumacılığa bıraktığını söylemek mümkündür. Siyasi iktidarın, çevre politikaları olmadığı için, günün modası gereği “*çevrecilik*” göze-kulağa hoş görünmüş, bu arada dileyen dilediğini yapar olmuştur. Özal hükümetleri döneminde, kentsel yağma derinleşirken, kıyılar talan edilirken, Yatağan ve Gökova Santralleri’ nin yapımı yönünde adımlar atılırken, sonraki hükümetler döneminde doğal varlıkların yağma ve talanına dönük uygulamalar yasalar yolu ile gerçekleşmeye başlamıştır.²⁴⁶

Bu gün kapsamlı bir plan doğrultusunda adım adım ülkenin temel “*sermaye birikim modeli*” yenilenmektedir. Bir ülkenin değer üretme mekanizmalarına dair birincil tercih ve zorunlulukların ürünü olarak ortaya çıkan birikim rejimlerindeki dönüşümler, sermayenin geleneksel iç yapılamasının yeniden konsolide edilmesinden, emek ve sermaye arasındaki ilişkilere, sektörel yatırım tercihlerinden, istihdam politikasına, temel altyapı yönelimlerinden ülkenin üstyapı kurumlarının yenilenmesine ve hatta top yekun “*yönetim rejiminin*” dönüşümüne yol açan bir süreç yaşanmaktadır.

Bu noktada, bir yandan merkezi politik hat olarak belirlenen Avrupa Birliği’ne üyelik süreci, Türkiye’nin çevre politikalarını da belirlerken, diğer yandan Türkiye’nin sanayi politikaları, enerji politikaları, bilim ve teknoloji politikaları, eğitim politikaları, gümrük politikaları gibi bir dizi alana ilişkin öngörü ve hedefler önümüzdeki döneme ait Türkiye’nin çevre performansını da şekillendirecektir.²⁴⁷

²⁴⁶ Ethem TORUNOĞLU, “Çevre Politikası ve Türkiye”, www.sendika.org, (erişim: 25.10.2005), s:1

²⁴⁷ Ethem TORUNOĞLU, a.g.m., s:2

3.2.4.1.AB İle Uyum Süreci Çerçevesinde Çevre Politikası

Çevre sorunlarının uluslar arası ortamda öne çıkması ve bu sorunların çözümüne yönelik politika arayışları, özellikle 1970'li yılların başından itibaren devlet ve hükümetlerin ortak gündemi haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler örgütünün ön ayak olduğu bir dizi uluslar arası konferans, bu arada bölgesel kuruluşların politika belirleme çabaları beraberinde bazı temel dokümanları ortaya çıkarmıştır. Bu temel belgeler, bir süre sonra uluslar arası anlaşmalara çevrilmiş ve son tahlilde uluslar arası çevre hukukunun temelleri atılmıştır. Avrupa Birliği ortamında da “*çevre kaygıları*” bir süre sonra üye ülkelerin gündemine gelmiş, ilk kez 1972’de AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Paris Deklarasyonu’nda; “...*ekonomik kalkınmanın selameti açısından, çevre sorunlarının çözümünde ortak politika ve eylem programından* “ söz edilmiştir. Buradaki ekonomi öncelikli “*çevresel kaygılar*”, nihayet 1992 yılında Maastricht Anlaşması ile birlikte topluluğun çevre koruma alanındaki resmi bir politikası haline gelmiştir. Ancak, burada egemen olan anlayışın, birlik üyesi ülkelerin Pazar rekabetinin öncelikli olması gereğinden hareketle “*ekonomik öncelikli bir korumacılık*” olduğunu vurgulamak gerekir.²⁴⁸

Türkiye, Avrupa Birliği ile değişik evrelere ve biçimlere yayılan ortaklık çabalarını, 1987 yılında tam üyelik başvurusu ile yeni bir aşamaya taşımıştır. Bu arada, 1995 yılında Türkiye’nin “*Gümrük Birliği*“ anlaşmasını imzalaması ile mali işbirliği protokolünde öncelikli alanlar arasında çevre başlığının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu noktada, Türkiye’de bir dizi yeni kavram gündeme gelmiştir: gerek AB iç hukukunun daha çevreci, çevre korumacı bir hal alması ve pazarın bu yönde iyileştirmelere sahne olması, gerekse de DTÖ gündemlerinin yansımaları ve GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) ile, çevre kirliliğini gidermeye yönelik yatırımların önünün açılması şeklinde bir değişim yaşanmaya başlanmıştır. Bu yeni durum, Türkiye sanayiinde AB ile çevre konularında da bir “*uyum*” kaygısına neden olmuştur. GATS süreci ile birlikte, çevre koruma/altyapı hizmetlerine yönelik yeni politikaların Türkiye gibi ülkelerde yarattığı yeni alanlar ve yeni yatırım biçimleri, teknoloji transferinin ötesinde bir hal almış ve yeni bir sömürü ilişkisi olarak

²⁴⁸ Ethem TORUNOĞLU, a.g.m., s:3

şekillenmiştir.²⁴⁹

AB ortamında, 1998 Cardiff süreci ile birlikte bilgiye dayalı, bilim ve teknoloji politikalarını önemseyen, çevre duyarlı bir sanayileşme ve kalkınma tarif edilmiştir. Böylece, 2001 Göteborg Konferansı'nda sürdürülebilir kalkınmanın ve çevre öncelikli düzenlemelerin tarım, enerji, ulaşım alanlarında gündeme gelmesi kararlaştırılmıştır. AB için bu şekilde tarif edilen süreçler, bir başka deyişle çevre alanındaki kısmi iyileştirmeler, üye olamayan ülkelere ikili ya da iki yüzlü bir politika olarak yansımıştır. Bir yandan “*AB Müktesebatı*” ile uyum adı altında çevre politikalarına dair bir program, AB Komiserleri tarafından TBMM'ne ve Hükümete empoze edilirken, diğer bir yandan da, örneğin kirli ve eski teknolojiler çeper ülkelere ve tabii ki Türkiye'ye transfer edilmeye başlamıştır. Çimento fabrikalarının Avrupa'dan sökülüp Türkiye'ye taşınması ya da metal sanayii bu durumun bazı göze çarpan örnekleridir.²⁵⁰

Bugün, AB Müktesebatı'nda, kurucu anlaşmalarla birlikte, çevre korumaya yönelik bir dizi kararın ve yasal düzenlemenin olduğunu söyleyebiliriz. AB'nin politika tartışma belgeleri (Çevre Beyaz Kitabı), eylem programlarını tanımlayan dokümanları yanında 400 civarında tüzük ve direktifin varlığından söz edilmektedir. TOBB'ye göre, AB'ye uyum sürecinde çevre konusundaki düzenlemeler en zor konulardan birini oluşturmaktadır.²⁵¹

Sonuç olarak, ekonomik bir birlikten, siyasi bir birliğe yönelen ve hukukunu bu şekilde yeniden inşa eden Avrupa Birliği'nde, çevre koruma politikalarında, kirlilik önleme uygulamalarına geçilirken, atıkların yönetimi önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Yine bu noktada, eko-etiketleme ve stratejik planlama ve etki değerlendirme gibi kavram ve politikalar, AB ortamında çevre politikalarına verilen önemi ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki uyum sürecinin yansımalarına, çok genel hatları ile bakacak

²⁴⁹ Ethem TORUNOĞLU, *a.g.m.*, s:3

²⁵⁰ Ethem TORUNOĞLU, *a.g.m.*, s:4

²⁵¹ TOBB AB Müdürlüğü, *Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri – Ana Unsurlar*, 30 Aralık 2004, s:8

olursak, mevzuat ve uygulamada, AB'nin de tetikleme ile birlikte hava kalitesinde bir ölçüde iyileşmeden veya başka bir alanda su alıcı ortamlarına daha az kirletici verilmesinden söz edilebilir. Ancak, bunların, çevre sorunlarının büyüklüğü göz önüne alındığında devde kulak olduğu açıktır. Öte yandan, halen atık yönetiminde, doğal varlıkların yönetiminde, sanayileşme ve çevre ikileminde, enerji yatırımlarının yarattığı çevresel sorunlarda herhangi bir düzenleme olmamıştır. Bu nedenledir ki, zararlı atık taşıyan gemiler Türkiye denizlerinde batmaktadır (İskenderun körfezinde batan ULLA Gemisi son ciddi vakalardan biridir.), ya da hurda malzeme adı altında Avrupa'dan zararlı kimyasallar , radyo aktif maddeler Türkiye'ye getirilmekte ve Anadolu'nun değişik yerlerinde depolanmaktadır. AB'nin sürdürülebilir kalkınması bu şekilde tezahür ederken, bir yandan AB ülkeleri arıtma teknolojilerini pazarlarken "çevreci" olmakta, ama atıklarını yasa dışı yollarla Türkiye'ye transfer ederken "kulağının üstüne yatmaktadır".²⁵²

Tablo 3.17. Bazı Çevre İstatistikleri

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kişi Başına Ekilebilir Tarım Alanı (Hektar)	0,43	0,43	0,42	0,41	0,40	0,39	0,38	0,38	0,37	---
Kişi Başına Yıllık Enerji Tüketimi (KEP)	1033	1114	1157	1153	1128	1204	1107	1125	1184	---
Biyolojik Çeşitlilik: Koruma Altındaki Alan (%)	3,44	3,56	3,61	3,65	3,70	4,72	4,72	4,90	4,96	5,16
Kişi Başına Karbondioksit Emisyonu (Metrik Ton)	2,79	3,04	3,20	3,13	3,06	3,38	3,08	3,10	3,26	---

Kaynak: www.die.gov.tr (erişim: 05.05.2006)

Tablo 3.17'de, yukarıda genel çerçevesi çizilen çevre politikamızın bir yansıması görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de kişi başına ekilebilir alan hızla azalmaktadır. Bunda en önemli etkenlerden birinin, Türkiye'nin çarpık sanayileşme anlayışı olduğu açıktır. En verimli tarım arazilerinde kiremit fabrikaları kurulmakta ve hammaddesini bu topraktan sağlamaktadır. Benzer durumlar diğer sanayi kolları için de geçerlidir. Bu durum, yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, AB üyelik sürecindeki çarpık çevre politikamızla yakından

²⁵² Ethem TORUNOĞLU, a.g.m., s:4

ilişkilidir. Gelişmiş ülkeler, eski teknoloji ve çevreyi kirleten sanayi kollarını, ekonomik gelişim sürecinde yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ülkelere kaydırmakta, böylece kendileri teknoloji üretmeye yönelik politikalar izlerken, üzerlerinden attıkları eski sanayilerin sosyo-politik maliyetinden de kurtulmaktadırlar.

İstanbul Sanayi Odası Başkanı Tanıl Küçük Türk sanayini en çok zorlayacak başlığın çevre olduğuna dikkat çekerek, “*Müzakere sürecinde Türk sanayinin en çok zorlanacağı konu başlığı çevre olacaktır. Çevre konusunda AB ile uyum için gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi işletmelere büyük bir mali külfet getirmektedir. Bu mali külfetin sanayimizin rekabet gücüne zarar vermeden karşılanmasının yolları mutlaka bulunmalı*” yorumunda bulunmuştur. Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe, Türkiye’nin 2014 yılında AB’ye tam üye olacağı varsayılırsa, çevreye uyum için yapacağı yatırım tutarının 30 milyar Euro olduğunu açıklamıştır. 2014’ten sonra AB’nin çevre konusundaki 300 direktifinin yerine getirilmesi için en az 10 yıllık geçiş süresine ihtiyaç olduğunu kaydeden Pepe, Türkiye’nin çevre ile ilgili uyumunu tamamlayabilmesi için 2024’e kadar süreye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.²⁵³

3.2.4.2. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bazı Çevre Örgütleri

Greenpeace Türkiye

Greenpeace Avrupa, Amerika, Asya ve Pasifik’te 40 ülkedeki varlığıyla kar amacı gütmeyen bir çevre kuruluşudur. 1971’den bu yana dünyanın dört bir yanında çevre katliamlarına karşı güçlü bir mücadele veren Greenpeace, çalışmalarını bağımsız olarak sürdürmek için devletlerden, şirketlerden ya da siyasi partilerden bağış ve sponsorluk kabul etmemektedir; tüm çalışmalarının kaynağını sadece bireylerden aldığı maddi ve manevi destek oluşturmaktadır. Greenpeace, gezegenimizi yaşanmaz hale getiren çevre suçlarına şiddet içermeyen doğrudan eylemlerle tanıklık etmekte ve bunları basın aracılığıyla gündeme getirmektedir.²⁵⁴

²⁵³ www.truedergisi.com (erişim: 03.04.2006)

²⁵⁴ www.greenpeace.org/turkey/ (erişim: 25.04.2006)

Greenpeace ayrıca, uluslararası anlaşmalara lobi etkinlikleriyle ağırlığını koyan, taslaklar öneren ve kabul ettirebilen az sayıdaki yetkin çevre örgütünden birisidir.

Greenpeace'in şu anda 24 ulusal ve 4 bölgesel ofisi ve bu ofislerin yaptığı çalışmaları olanaklı kılan 101 ülkede 2 milyon 800 bin destekçisi vardır.²⁵⁵

Küresel bir örgüt olarak Greenpeace, dünya üzerindeki en kritik konular üzerinde çalışmalar yürütüyor.²⁵⁶

- Okyanuslar ve yaşlı ormanların korunması,
- İklim değişikliğini durdurabilmek için fosil yakıtların kademeli olarak sonlandırılması ve yenilenebilir enerjilerin teşvik edilmesi,
- Nükleer silahlanma ve nükleer kirliliğe son verilmesi,
- Zehirli kimyasalların ortadan kaldırılması,
- Genleri ile oynanmış organizmaların doğaya bırakılmasının önlenmesi.

Greenpeace bireysel destekçilerin gönüllü bağışlarından ve vakıfların teberrularından destek almaktadır.

Greenpeace şiddetsizlik, siyasi bağımsızlık ve enternasyonalizm ilkelerine bağlı olduğunu belirtmektedir. Çevresel tehditleri ortaya çıkarırken ve çözümler bulmak üzere çalışırken Greenpeace'in ne sürekli müttefikleri ne de sürekli düşmanları olduğunu özellikle vurgulamaktadır.

Greenpeace çevre yıkımına karşı olan kampanyalarına 1971 yılında başlamıştır. Şiddet içermeyen 'tanıklık etme' geleneği bugün de devam etmektedir.

Greenpeace diğer birçok şeye ek olarak şu konularda merkezi rol oynamış bulunmaktadır:²⁵⁷

- Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere toksik atık ihracatının yasaklanması,
- Ticari amaçlı balina avı moratoryumu,
- Dünya balık yataklarının daha iyi kullanılmasını sağlayan bir Birleşmiş Milletler Anlaşması,

²⁵⁵ www.greenpeace.org/turkey/ (erişim: 25.04.2006)

²⁵⁶ www.greenpeace.org/turkey/ (erişim: 25.04.2006)

²⁵⁷ www.greenpeace.org/turkey/ (erişim: 25.04.2006)

- Güney Pasifik Okyanusu Balina Sığınağı,
- Antarktika'da mineral çıkarma konusunda 50 yıllık bir yasaklama,
- Radyoaktif ve endüstriyel atıklar ile kullanım dışı kalmış petrol tesisatlarının denize atılması ile ilgili yasaklar,
- Açık denizde sürüklenen ağlarla yapılan büyük ölçekli balık avının sona erdirilmesi,
- Her türlü nükleer silah testinin yasaklanması.

Greenpeace gemisi Türkiye'ye ilk kez 1992 yılında gelmiştir. O günden bu güne kadar Greenpeace çalışmalarını Toksik Maddeler, Toksik Atık Ticareti ve Enerji konu başlıkları altında yürütmüştür. Greenpeace, Türkiye'de şu anda Enerji, Toksik Maddeler, Gemi Sökümü ve Nükleer Silahsızlanma alanında etkin çalışmalar yürütmektedir. Şu anda Greenpeace'e Türkiye'de sürekli maddi destekte bulunan yaklaşık 8 bin destekçi bulunmaktadır.²⁵⁸ Türkiye'de temsilciliği bulunmamakla birlikte, İzmir, Ankara, Eskişehir'de çalışmalara destek veren lokal gönüllü gruplar faaliyetlerini sürdürmektedirler.

TEMA Vakfı - Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı

TEMA 11 Eylül 1992 tarihinde, Karaca Arboretum'un kurucusu, BM Çevre Ödülü sahibi Hayrettin Karaca ve Tekfen Holding kurucu ortaklarından, Türk-B.D.T. İş Konseyleri Başkanı Nihat Gökyiğit tarafından kurulmuştur. Vizyonunu *“Sürdürülebilir yaşam ilkesiyle doğal varlıkların korunmasında; ülkenin ve dünyanın geleceğinde söz sahibi olan topraktan gelen toplumsal barışı sağlayan, bilinçli, halkla bütünleşen, öncü bir STK olmak”* şeklinde açıklamaktadır.²⁵⁹

Tema Vakfı, amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

- Türkiye'de doğal varlıkların ve çevre sağlığın korunması, erozyonla mücadele, toprak örtüsü ve toprağın korunması ve ağaçlandırmanın önemi hakkında kamuoyunu eğitmek ve bilinçlendirmek
- Erozyon felaketinin doğuracağı sonuçlar, alınacak önlemler konusunda

²⁵⁸ www.greenpeace.org/turkey/ (erişim: 25.04.2006)

²⁵⁹ www.tema.org.tr (erişim: 23.3.2006)

halkımızı bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve böylece oluşturulacak bilinçli ve etkin kamuoyu desteği ile hükümetleri erozyonla mücadelede, gerçekçi ve uygulanabilir politikalar üretme ve uygulamaya teşvik etmek

- Biyoçeşitlilik, toprak, su ve doğal çevrenin korunmasına ilişkin milli politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak ve bu esaslardan ödün verilmemesi için mücadele etmek
- Ağaç ve orman sevgisini topluma mal etmek
- Hayvancılığın temeli olan çayır ve meraları koruyup, geliştirmek
- Doğal zenginliklerimizin bilinçsizce kullanılıp, geri dönüşümsüz bir şekilde yok olmasına izin vermeyerek, korumak, geliştirmek ve Türkiye'nin geleceğini güvenceye almak
- Çölleşmeyle mücadelede dünyaya örnek bir hareketi Türkiye'den başlatmak
- Doğal varlıkların, insan sağlığının, yeşil alanların, toprak ve bitki örtüsünün, ormanların, meraların korunması, geliştirilmesi ve yenilerinin teşkil edilmesini sağlamak için faaliyette bulunmak
- Bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli teşkilatın oluşturulmasını, yasaların çıkmasını sağlamak ve gönüllü kuruluşların öncülüğünde toplumun bütün kesimlerinin desteği ile erozyonla mücadelenin ikinci bir İstiklal Savaşı kabul edilerek erozyon tehlikesi ile mücadele edilmesi

ÇEKÜL Vakfı – Çevre ve Kültür Varlıklarını Koruma Vakfı

ÇEKÜL, Türkiye'nin doğal ve kültürel mirasını korumak amacıyla 1990 yılında vakıf statüsünde kurulmuş, bir sivil toplum kuruluşudur. "*Doğal kaynakları*", "*kültürel mirası*" ve "*insan*"ı bir bütün olarak ele aldığını ifade eden ÇEKÜL, doğal ve kültürel çevreyi korumak için "*kent-havza-bölge-ülke*" ölçeğinde projeler geliştirmektedir.²⁶⁰

²⁶⁰ www.cekul.org.tr (erişim: 15.04.2006)

ÇEKÜL'ün "*koruma-değerlendirme-yaşatma*" amaçlı projelerinin hayata geçirilebilmesi ve sonuç alınabilmesi için benimsenen strateji "*kamu-yerel-sivil-özel birlikteliği*" ne öncelik verilmesidir.

ÇEKÜL, doğal ve kültürel varlıkların sürekliliğini ülke gündemine taşımak için "*gönüllülük*" esasına dayalı sivil girişimlerini, "*doğa*", "*kültür*", "*eğitim*", "*tanıtım*", "*örgütlenme*" ana başlıkları altında sürdürmektedir.

Yukarıda kısaca bilgi verilen sivil toplum örgütlerine baktığımızda, Türkiye'nin toplumsal dinamiklerinden doğan ve özel sektörün finansman desteğine bağımlı olmayan bir sivil toplum kuruluşundan söz edebilmekten oldukça uzak olduğumuz görülmektedir.

3.3. Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri Konusunda Genel Bir Değerlendirme

Bu aşamaya kadar değinilmiş olan konulardan, Türkiye'de modern anlamda sivil toplum kavramının oluşmaması nedeniyle STK'ların da bu fikrinsel altyapı üzerinde yükselmedikleri ortaya çıkmaktadır. Batının Rönesans dönemini takiben yaşadığı Aydınlanma Dönemi Türkiye'de yaşanmamış, Sanayi Devrimi'ni takip eden sanayileşme süreci de kendiliğinden gelişmemiş, bunların sonucu olarak toplumsal yapı, cemaat olma özelliğinin dışına çıkamamış, çıktığı kesimler de deforme bir toplum yapısı sergilemiştir. Bunun sonucu olarak da sivil toplum oluşumları, kendiliğinden gelişim süreci içerisinde oluşmamıştır.

Türkiye'de sendikalaşmaya bakıldığında, kendiliğinden gelişmeyen, belli siyasi açılımların sonucu olarak tepeden inme bir şekilde hükmedilerek oluşan bir yapı göze çarpmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere, kendiliğinden gelişen sanayileşme sürecinin varolmadığı Türkiye'de buna bağlı olarak gelişmesi gereken sınıfsal yapılaşma da varolmamıştır. İşçi sınıfının ortaya çıkması ve hak arayışlarının başlıca aracı olan sendikalaşma da kendiliğinden gelişmemiş, belli siyasal düşünceler ve dönemlerde, siyasal iradenin güdümüyle ortaya çıkarılmıştır.

Türkiye’de sendikalar, gerek küreselleşme sürecinde Türkiye’yi etkileyen uluslararası faktörler, gerekse Türkiye’nin kendi iç dinamikleri nedeniyle hızla kan kaybetmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen, Türkiye’de sivil toplum oluşumları içerisinde gerek kurumsal yapılaşmaları gerekse faaliyet alanları ve stratejileri açısından ele alındığında, sendikaların, küresel olumsuzluklara ve bunların Türkiye’deki yansımalarına karşı geliştirdikleri stratejilerle ve ihtiyaçların sadece karşılanmasına değil, aynı zamanda baskı grubu fonksiyonunun da hem bilimsel araştırmalar yoluyla, hem de çeşitli eylem şekilleriyle yerine getirilmesine verdikleri önemle, küreselleşme sürecinde dar anlamından geniş anlamına doğru kayan sosyal politika alanında aktör rollerini artıracakları anlaşılmaktadır.

Türkiye’de dernekleşmeye bakıldığında, diğer alanlardaki çarpıklığın türevi şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Dernekler büyük şehirlerde yoğunlaşmakta, bunların da çoğunu, çarpık bir göç sonucu oluşan hemşeri dernekleri teşkil etmektedir. Bu dernek yapılaşması, cemaat yapısından cemiyet yapısına geçişin tersine, cemaat yapısının çarpıklaşarak yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Diğer dernek oluşumlarına bakıldığında ya sosyal bir fonksiyon üstlenmedikleri ya da üstlendikleri belli sosyal fonksiyonlarda sadece yardımlaşmayı amaçladıkları, hiçbir baskı grubu işlevine sahip olmadıkları göze çarpmaktadır. Aynı durum vakıflar için de geçerlidir.

Faaliyet alanlarına göre Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin ayrımına bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Gelir dağılımı ve yoksulluk alanında faaliyet gösteren STK yok denecek kadar azdır. Yardımlaşma geleneğine yabancı olmayan Türk toplumunda bu alandaki STK’ların bu denli az oluşunun arkasında, cemaat yapısının kendi içindeki yardımlaşma faaliyetinin, belli coğrafi çevreler ve kapalı sosyal gruplar dışındaki gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun fark edilmesine ve bu insanlara el uzatılmasına engel olması ve bu nedenle de ilişkili olarak, tüm toplumu ilgilendiren ihtiyaçların bilincinde olmayan ve empati kuramayan toplumsal bilinçten yoksun sosyal yapının varolması gösterilebilir. Gelir dağılımı ve yoksulluk alanında faaliyet gösteren kısıtlı sayıdaki oluşumun da, belli siyasi yapılaşmaların içinden geldiği görülmektedir.

Türkiye’de eğitim konusunda faaliyet gösteren STK’ların genellikle “*Bağışçıların Organize Ettiği Sivil Toplum Kuruluşları*” olma niteliği taşıdıkları göze çarpmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında, toplumun diğer kesimlerinin, eğitim harcamalarını finanse edecek ekonomik güce sahip olmaması, bu kesimlerin bilinç düzeyinin bu tir yapılaşmaya duyulan ihtiyacı fark etmelerine engel olması, sermaye sahiplerinin “*daha sadık*” ve eğitilmiş işgücü arayışı içerisinde kendi eğitim kurumlarına ve insan sermayesine ihtiyaç duymaları gibi nedenler sayılabilir. Genel görünümü itibariyle eğitim alanında faaliyet gösteren STK’lar, toplumsal dinamiklerden doğmamış, elitlerin bilinç ve ihtiyaçları doğrultusunda gelişen oluşumlardır.

Sağlık alanında faaliyet gösteren STK’ların özellikle belli bilinç ve mesleklerden gelen insanlar tarafından kurulmuş yapılaşmalar oldukları fark edilmektedir. Sağlık alanında, yeterli olmamakla birlikte, bir çok STK özellikle vakıf statüsünde faaliyetlerini sürdürmektedir. Çevre alanındaki STK’lar ise, ciddi sorunlar yaşayan ülkemizde ciddi bir toplumsal bilinç var olmadığı gibi, elit kesimlerin de kendi ekonomik kaygıları ve devletin çevre konusundaki ciddi duyarsızlığına paralel bir hareket sergilemeleri nedeniyle, oldukça sınırlı kalmakta ve varolanlar da siyasi iradeden ciddi şekilde etkilenmektedirler.

SONUÇ

İçinde yaşadığımız küreselleşme süreci, tüm kurum ve kavramları kendi dinamiklerine uyumlu hale getirmektedir. Tüm kavram ve kurumlar dönüşüm sürecinden etkilenmekte ve neoliberal politikaların gerek ülke içinde, gerekse uluslararası çaptaki uygulamalarının bir parçası haline gelmektedir. Bu dönüşüm sürecinde insan ihtiyaçlarının karşılanabilirliği ve bu ihtiyaçların karşılanma araçları ile sosyal ilişkiler ve bu ilişkiler sonucunda oluşan kurumlar da küreselleşme dinamiklerinin etki alanından uzak kalamamaktadır. İşte bu nedenle gerek sosyal politika kavramı, gerekse sivil topluluk kavramı dönüşüme uğramakta, bu kavramlara dayanan sosyal oluşumlar da buna paralel olarak değişmektedir.

Sivil toplum kavramının ortaya çıkışı Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Ancak kavramın günümüz anlamında şekillenmesi özellikle sanayi devrimi sonrasında gerçekleşmiştir. Daha eskiye dayanan tarihsel kökenleri olmakla birlikte özellikle sanayi devrimi sonrası güçlenen burjuva sınıfı, üzerindeki devlet yükünden ve yönetenlere bağımlılıktan kurtulma arayışına girmiş ve modern anlamda sivil toplumun temelleri atılmaya başlanmıştır. Ancak sanayi devrimi sonrası sivil toplum oluşumlarını sadece burjuva sınıfından ibaret görmek yanlış olur. Yine bu dönemde hızlı sanayileşme sürecinde, büyük kentlere göç ve şehir nüfusunun artması ile günümüz anlamında şehirlerin ortaya çıkışı, klasik lonca teşkilatını seri üretimle rekabet edememesi sonucu el tezgahlarının vasıflı işgücünün işsiz kalması ve sonrasında sanayinin vasıflı işgücü halini alması, cemaat yapısının çözülerek cemiyet yapılarının ortaya çıkması, geleneksel toplumsal kurumların yerini yenilerine bırakması gibi nedenlerle genel olarak tüm toplumu etkileyen sivil toplum hareketleri de başlamış olmaktadır. Yine bu dönemde, klasik liberal politikaları ısrarla uygulama eğiliminde olan siyasal iktidarlara karşı çıkar ve baskı grupları ortaya çıkmış ve o günden bugüne dünyanın her yerinde siyasal yaşamın önemli bir parçası olma durumlarını korumuşlardır.

Sanayi devriminin yarattığı sosyal değişimler ve bu değişimin ortaya çıkardığı oluşumlar, devlet kurumunu da değişime zorlamıştır. Klasik liberal politikalar sonucunda geleneksel yaşam tarzından koparak şehir hayatında atomize olmuş bir toplum içerisinde gerek aidiyet duygusunu yitiren, gerekse dönemin ağır

çalışma şartları karşısında haklarını savunma ihtiyacı hisseden işçi sınıfı, kendi birlikteliğini oluşturmuş ve gerek siyasal iktidara, gerekse işverenlere karşı direniş içerisinde girmiştir. İşte bu aşamada modern anlamda sosyal politika kavramı ortaya çıkmıştır. Siyasal iktidarlar, işçi hareketlerinin klasik liberal politikaları uygulayan devlet düzenini ortadan kaldırmalarından çekinerek bazı tavizler verme yoluna gitmişler ve sosyal politika tedbirlerini uygulamaya koymuşlardır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerinin uygulanmaya başlanması, çalışma saatlerinin düzenlenmesi gibi uygulamalar başlamıştır. Burada asıl amaç, işçi sınıfının insani yaşam seviyesine kavuşturulmasından çok, işçi hareketlerinin liberal iktidarları çöktürmesinin önüne geçmektir.

Sosyal politika kavramı, tarihsel süreç içerisinde değişime uğramıştır. Özellikle günümüzü etkileyen anlamıyla sosyal politika uygulamaları, II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'nın tekrar inşası sürecinde ortaya çıkmıştır. Hızlı kalkınma dönemiyle birlikte sosyal korumalar da devlet eliyle uygulanmış ve güçlü bir sosyal güvenlik sistemi ile birlikte, iyi düzeyde çalışma şartları ortaya çıkmıştır.

Ancak 1970'lerde ardı ardına gelen Petrol Krizleri, tüm dünyayı etkilemiş ve ekonomik sistem, teknolojik gelişmelerinde büyük oranda etkisiyle, bir dönüşüm sürecine girmiştir. Dünya çapında iletişim imkanları ve nakliye maliyetleri, çokuluslu şirket oluşumlarına elverişli hale gelmiş, şirketler bağlı buldukları topraklardan kopmaya veya faaliyetlerini daha uygun alanlara kaydırmaya başlamışlardır. Teknolojik gelişmeler, esnek çalışma şekillerini ortaya çıkarmış, klasik anlamda endüstri ilişkilerinin dönüşümü başlamıştır. Bu aşamada uluslararası akışı artan sermaye, gittiği ülkelerde daha uygun maliyet arayışına girmiş ve sosyal korumaların düşürülmesini, gerek uyguladığı stratejiler, gerekse doğrudan talepler yoluyla ortaya sağlamıştır. Avrupa'da bu dönemde sosyal politika uygulamalarının maliyetlerinin artmış olması, bu gelişimleri hızlandırmıştır. Hükümetler, gerek ülkelerini sermaye için cazip hale getirmek, gerekse artan sosyal politika uygulama maliyetlerinden kurtulmak için, sosyal politika kavramından tedricen vazgeçme yoluna gitmektedirler.

Bu vazgeçme sürecinden en çok etkilenen kesin de işçi sınıfı olarak göze çarpmaktadır. Sosyal refah devleti dönemi olarak adlandırılan 1945-1970 döneminde

ciddi yasal kazanımlar elde etmiş olan sendikalar, dar anlamda sosyal politika kavramının daha aktif olduğu bu yıllarda aktör rolü üstlendiği ilişkilerin dönüşüme uğramasıyla bu aktör rolünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içerisinde, yasal anlamda sözleşme yapma hakkını elde etmiş tek sivil toplum kuruluşu olan sendikalar, yeni dönemin dinamiklerinden en çok etkilenen ve mağdur olan örgütlenmelerdir. Ancak yeni dönemin dinamiklerine bakıldığında tüm sosyo-ekonomik ihtiyaçların karşılanma mekanizmalarının olumsuz etkilenmesiyle, geçmişteki yasal kazanımlarını halen koruyor olması ve toplumsal hareketlerdeki tecrübe ve bilgisiyle sendikaların, çok aktörlü olan geniş anlamdaki sosyal politika kavramı ve oluşumları içerisinde aktif rolünü koruyacağı, hatta artırabilecek fonksiyonlara sahip olduğu tespit edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, sanayi devrimi sonrası sivil toplum örgütü kavramının belkemiğini teşkil etmiş ve sosyal politika kavramının en aktif aktörü olma özelliğine sahip olmuş sendikalar, neoliberal dönemde de sosyo-ekonomik ilişkiler içerisinde, fonksiyonlarında nitel ve nicel artmalarla birlikte, aktör rollerini koruyacaklardır.

Neoliberal politikaların uygulandığı dönemde çok çeşitli alanlarda ortaya çıkan STK'lar, sosyo-politik alanda bazı amaçlar üstlenmektedirler. Bunların başlıcaları demokrasi, sosyal barış, sosyal refah ve sosyal adalet olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk önce sivil toplum kuruluşları, yarı doğrudan ve temsili demokrasilerin tatmin ediciliğini yitirdiği günümüz siyasal yapılanmasında, bireylerin ve grupların belli seçim dönemlerini beklemeksizin doğrudan siyasal alanı etkilemelerinin bir aracı olma özelliği taşımaktadırlar. Geçmiş dönemlerin aksine bireyler, ihtiyaçlarının dile getirilmesini kendi güçleriyle ve doğrudan sağlamakta, böylece ayrıca bir demokratik katılım aracı olarak STK'lar ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak STK'lar, demokrasi alanındaki fonksiyonlarının da bir türevi olarak, sosyal barışı koruma ve sağlama amacına yönelik olarak çalışırlar. Demokratik katılımın sağlandığı ve toplumsal taleplerin sosyal tarafların katılımıyla karşılandığı çoğulcu demokratik sistemlerde STK'lar, dengeli ve barışçı bir sosyal ilişkileri ağının aktörü ve sağlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Sosyal refah ve sosyal adalet fonksiyonları, neoliberal politikaların uygulandığı küreselleşme sürecinde diğer fonksiyonlara kıyasla daha yüksek oranda STK'ların bir görevi olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal refah devleti kavramının çöküşü ve sosyo-ekonomik ihtiyaçların hangi araçlarla karşılanacağını ciddi bir sorun teşkil ettiği günümüzde STK'lar bu sorunun karşılığı olarak, neoliberal politikaları ortaya atanlarca öne sürülmektedir. STK'lar bu süreçte çeşitli kimliklerde ortaya çıkmakta ve toplumun düşük refah düzeyine sahip kesimlerine yaptıkları yardımlarla, neoliberal politikalara karşı oluşabilecek bir toplumsal hareketi, toplumsal tansiyonu düşürmek yoluyla bertaraf etmektedirler. Daha açık bir ifadeyle, toplumun yoksul kesimlerine yapılan yardımlar yoluyla bazı STK'lar, toplumsal tepkileri ortaya koyabilecek diğer STK'ların oluşumu önünde engel teşkil etmektedirler. Böylece toplumsal tepkiler oluşmamakta veya yetersiz kalmaktadır. Burada STK'ların üstlenmeleri gereken rol, doğrudan yardımlarla toplumsal tansiyonu düşürmek yerine, yardımların yanında toplumu bilinçlendirme yoluna da gitmeleridir. Sosyal refah ve sosyal adalet alanlarında STK'ların üstlendikleri rol, demokrasi ve sosyal barış alanında üstlendikleri rollerden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğinden, STK'ların toplumun düşük gelirli kesimlerine yaptıkları doğrudan yardımlar yanında, o kesimlerin demokratik taleplerine, belli bir bilinçlendirme ile birlikte aracılık etmeleri, bu alanda üstlenebilecekleri en ideal işlev olarak görülmektedir. Bu işlevi gerçekleştirme konusunda en iyi örneği yine sendikalar oluşturmaktadırlar. Toplu sözleşmeler yoluyla temsil ettikleri kesimin ekonomik ihtiyaçlarına doğrudan hitap ederken, toplumsal hareketlere katılımlarıyla yine temsil ettikleri kesimin demokratik taleplerini doğrudan muhataplarına iletmektedirler. Böylece hem ekonomik ihtiyaçların karşılanması, hem de demokratik temsil aracı olarak baskı grubu nitelikleriyle sendikalar bu işlevi en iyi gerçekleştiren örgütlenmeler olarak sosyal politika alanında yer edinmektedirler.

STK ve NGO (Hükümet Dışı Organizasyonlar) kavramları çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu iki kavrama aynı tanımları yükleyenlerin yanında farklı anlamlar yükleyenler de vardır. Örneğin sendikaları NGO kavramı içerisinde değerlendirmeyen yazarlar mevcuttur. Ancak bu yaklaşımın, sendikaları küreselleşme sürecinde de bir aktör olarak görmek istemeyenlere ait olduğu ortadadır.

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan bir diğer kavram “*Üçüncü Sektör*” kavramıdır. Bu kavram özellikle son yıllarda ortaya çıkan STK’ları kapsayan bir kavram olarak ortaya atılmaktadır. Neoliberal süreçte sosyo-ekonomik ihtiyaçların hangi kurum tarafından karşılanacağı sorusunun sorulmasıyla birlikte, yine neoliberal amaçlara hizmet eden üçlü sosyal politika ortamı ifade edilmeye başlanmış ve uygulamaya konmuştur. Bu sosyo-ekonomik ortamda birinci sektörü “*Devlet*” kurumu, ikinci sektörü “*Özel Teşebbüsler*”, üçüncü sektörü de “*Sivil Toplum Kuruluşları*” oluşturmaktadır. Neoliberal yaklaşımlarda üçüncü sektör, yukarıda da açıklandığı gibi, devletin vazgeçmek zorunda bırakıldığı sosyal politika fonksiyonlarının üzerine yıkıldığı, toplumsal tansiyonu düşürerek neoliberal politikalara olan tepkiyi azaltan, neoliberal politikaların mağdur kesimlerini bir “liberal hayırseverlik” hareketine el açmaya mahkum ederek devletin üstlenmesi gereken fonksiyonları unutturarak hareketleri gerçekleştiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu fonksiyonları üstlenmeyi reddeden ve neoliberal politikalara karşı bilinçli toplumsal hareketler ortaya koyma amacına yönelik hareket eden STK’lar ise, yukarıda sendikaların NGO kavramı içerisine alınmaması örneğinde değinildiği gibi, marjinal gruplar olarak aksettirilmekte ve özellikle medya tarafından topluma bu çerçevede yansıtılmaktadır. Bu aşamada STK’lar, topluma ulaşmak için, daha az kontrol edilebilir bir iletişim aracı olarak “*İnternet*”i tercih etmekte ve eylemlerini özellikle bu yolla organize etmektedirler.

Neoliberal politikaların etkileşimi ile ortaya çıkan “*Hükümet Dışı Organizasyonlar*” çok çeşitli şekillerde çevresini etkilemekte ve çevresinden etkilenmektedirler. Uluslararası NGO’larla olan ilişkiler, bağışçılarla olan ilişkileri ve hükümetlerle olan ilişkileri açısından NGO’lar değişik karakterler ortaya koymakta ve uygulamaları da değişim göstermektedir. Bu ilişkiler, pek çok tartışmayı da beraberinde getirmekte, özellikle AGÜ’lerdeki uygulamalar çeşitli endişeler yaratmaktadır. AGÜ’lerdeki sosyal politikalar ve bunlara karşı yerel NGO’ların tutumları zaman zaman INGO’lara (Uluslararası NGO’lar) bağımlı hale gelmekte ve bu kuruluşların küresel amaçlarını gerçekleştirmelerinde yerel birer büro konumuna düşmektedirler. Bu durumun, ÇUŞ’ların (Çokuluslu Şirket) yerel şirketler ve taşeronlarıyla olan ilişkilerine benzerliği dikkat çekicidir. Bu sosyal ilişkiler adete tek elden çıkma bir strateji gibi işlemekte ve ortak karakter taşımaktadırlar. Aynı durum, bağışçıların organize ettiği NGO’lar için de geçerlidir.

Türkiye’de sivil toplum oluşumları, Batı’daki gibi bir karaktere hiçbir zaman sahip olmamıştır. Geç sanayileşme ve buna bağlı olarak sosyal sınıfların oluşamaması, geleneksel anlayıştan kopamama gibi nedenler, sosyal yapıyı, sivil toplum hareketlerinin oluşmaması yönünde zorlamıştır. Bu nedenle Türkiye’de sendikalar, siyasal otoritenin hedefleri doğrultusunda kurulmuştur. Türkiye’nin geleneksel örgütlenme tarzı olarak nitelendirilebilecek olan vakıflar, ortaya çıktıkları ve geliştikleri dönemde modern anlamda bir sivil toplum hareketi niteliği taşımadıkları gibi, günümüzde özelliklerini yitirmişler, ya yasal zorunluluklarla devlete bağlı kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşler, ya da özellikle 28 Şubat 1997 öncesindeki dönemde İslami akımların örgütlenme ve yayılma biçimi olarak ortaya çıkmışlardır.

Dernekleşme de diğer oluşumlar gibi, batılı anlamda sivil toplum hareketi niteliği sergilemekten oldukça uzaktır. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli’nin ilke beş sırayı teşkil ettiği dernekleşme sayılarında, doğu ve güneydoğu illeri son sıraları paylaşmışlardır. Büyük illerdeki dernekler, hemşeri dernekleri karakterine sahip, cemaat yapısını çözmekten çok, bu yapıyı büyük şehirlere taşıyıp pekiştiren, ancak aynı zamanda geleneksel yaşayış tarzından da uzaklaşarak erozyona maruz bırakan bir yapıdadırlar. Bunun dışındaki derneklerin bir kısmı, metropollerdeki monotonluktan sıkılarak farklılıklar arayan ve sosyo-politik bir amaca hizmet etme eğilimi olmayan insanlarca oluşturulmuş, ancak çok sınırlı miktarda dernek, cemaat yapısının dışında veya sadece bireylerinin psikolojik amaçları ötesinde amaçlar edinerek sosyo-politik kulvarda yer alma eğilimine girmiştir.

Sonuç itibariyle Türkiye’de sivil toplum oluşumları, spontane gelişim sergileyen ve sosyal ihtiyaçlar ve politikalar paralelinde gelişen bir karaktere sahip değildir. Bu nedenle Türkiye’de sivil toplum alanında girişilen pek çok hareket, dış güdümlü oluşmakta veya yetersiz kalmaktadır. Sosyal politika alanındaki faaliyetleri, ya belli politik amaçlar çerçevesinde, toplumsal dinamiklerden etkilenmek yerine toplumu etkileme ve daha üst düzeyde emperyalist amaçları gerçekleştirme aracı niteliği taşımakta ya da ülke içinde, başta İslami eğilimli oluşumlar olmak üzere, belli radikal ideolojik oluşumların hayırseverlik tabloları çizerek insanları organize etmelerinin yasal bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AVCI Esra, **Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003

CEVİZCİ Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınları, Ankara, 1987

ÇELİK Nuri, **İş Hukuku Dersleri**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005

DOĞAN İlyas, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002

DRUCKER Peter, **Gelecek İçin Yönetim – 1990’lar ve Sonrası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994

GIDDENS Anthony, **Sosyoloji – Eleştirel Bir Yaklaşım**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1997

GOLEMAN Daniel, **Duygusal Zeka – Neden IQ’dan Daha Önemlidir?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2000

GÖZE Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998

GÜRSEL, LEVENT, SELİM, Seyfettin, Haluk, Raziye, **Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**, TÜSİAD Yayını, İstanbul, Aralık 2000

İBRAHİM ve WEDEL, F., H., **Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997

KESİCİ Mehmet Rauf, **Yoksulluk-Şiddet Paradoksunun (Döngüsünün) Sosyal Politika Açısından Analizi (Türkiye Üzerine Bir Araştırma)**, Kocaeli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2003

KORAY Meryem, **Sosyal Politika**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005

SARIBAY Ali Yaşar, **Postmodernite sivil Toplum ve İslam**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

ŞENKAL Abdülkadir, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005

ŞENKAL Abdülkadir, **Sendikasıız Endüstri İlişkileri – Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de**, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1999

ŞENSES Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001

TELSEREN Pelin, **The Development Of Civil Society Organisations In The Process Of Turkey’s Integration With EU: With Special Reference To The Civil Society Organisations Representing The Business Sector**, Marmara University European Community Institute, MA Thesis, İstanbul 2003

TUNA ve YALÇINTAŞ, Orhan, Nevzat, **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1999

URHAN Betül, **Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye’deki Durum**, Petrol-İş Yayınları:97, İstanbul, 2005

YORGUN Sayım, **Küreselleşme Sürecinde Sendikalar ve Türkiye**, İstanbul, 1998

YÜCEKÖK Ahmet N., **Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1987

Makaleler

ABAY Ali Rıza, **Bir Sosyal Politika Olarak Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yeri**, Sivil Toplum Dergisi, Nisan-Eylül 2004

ALPTEKİN Kamil, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü**, www.sosyalhizmetuzmani.org, 29-Kasım-2004

ARI Sami, **Osmanlı Mahallesinde Sosyal Yardımlaşma Örneği: Avarız Vakıfları**, <http://nedir.antoloji.com>, 7-12-2004

Avrupa’da Sendikaların Yükselişi ve Düşüşü Üstüne, Birikim Dergisi, Aralık, 2005, Sayı:200

BECKMAN Björn, **“Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar”**, Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam, Elisabeth Özdalga, Sune Persson (Ed.), İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999

BELGE Murat, **“Sivil Toplum ve Türkiye”**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, İstanbul, İletişim Yayınları

BOWDEN Peter, **“NGO’s In Asia: Issues In Development”**, **Public Administration and Development**, 10, 1990

BRETT E. A., **“Voluntary Agencies As Development Organisations: Theorizing The Problem Of Efficiency And Accountability”**, **Development And Change**, Vol. 24, 1993

BRODIN Eric, “**Sweden’s Welfare State: A Paradise Lost**”, Taxation Without Confiscation, New York 1993

ÇELİK Aziz, **Avrupa Birliği’nin Sosyal Boyutu ve Türkiye’nin Uyumu**, www.ceterisparibus.net/arsiv, (erişim: 25.02.2006)

ÇİZAKÇA Murat, “**Osmanlı İmparatorluğu’nda Finansal Kurumların Evrimi ve Kùltürler Arası Etkileşim**”, Voyvoda Caddesi Toplantıları, Osmanlı Bankası Yayını, İstanbul, 2001

DOĞAN Erhan, **Sendikalar ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Siyaseti**, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:6, Yıl:2003

FİŞEK VE GÖKBAYRAK, Gürhan, Şenay, “**Küreselleşme ve Sosyal Sağlık**”, www.sosyalhizmetuzmani.org, (erişim: 02.04.2006)

GÖZE Ayferi, “**Sosyal Devlette Sosyal Haklar**”, Çağdaş Toplum Değerleri, Jale Baysal (Der.), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayını, İstanbul, 1996

IŞIKLI Alparslan, **Türk Sendikacılığının Özgün Yanları**, www.politics.ankara.edu.tr, (erişim: 29.04.2006)

KABOĞLU İbrahim O., “**İnsan Hakları ve Güvenlik**”, www.barobirlik.org.tr/insanhaklari/makaleler/kaboglu_guvenlik, (erişim: 06.01.2006)

KARAT Prakash, “**Action Groups/Voluntary Organisations: A Factor In Imperialist Strategy**”, The Marxist, 2(21), 1984

KEYMAN E. Fuat, “**Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum**”, spf.boun.edu.tr (erişim: 04.04.2006)

KUÇURADİ İ., “**Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar**”, Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Mart 1998

MARDİN Şerif, “**Sivil Toplum**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yayınları

ŞENGÜL VE OYAN, H. Tarık, Oğuz, “**Sivil Toplum-Devlet İlişkisi Üzerine Düşünceler**”, Türk-İş 1999 Yıllığı, Cilt:2, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi Yayınları 1999

TEXIER Jaques, “**Üstyapı Teorisyeni Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı**”, Marksizm ve Gelecek, Çev:Kenan Somer, Bahar 1997

TOKGÖZ Tandoğan, “**Genel Sağlık Sigortası**”, İşveren Dergisi, Ocak 2004

TOKSÖZ, ÖZKAZANÇ, POYRAZ, Gülay, Alev, Bedriye, **Kadınlar Kalkınma ve Sosyal Adalet**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2001

TORUNOĞLU Ethem, “**Çevre Politikası ve Türkiye**”, www.sendika.org, (erişim: 25.10.2005)

VISSER Jelle, “**Union Memembership Statistics In 24 Countries**”, Monthly Labour Review, January 2006

VOS, DEWITLE, STUYFF, Polde, Harrie, Patric Van Der, “**Avrupa'nın Sağlıksız Sağlık Politikası**”, Toplum ve Hekim, Mayıs-Haziran 2005, Çev:Çiğdem ÇAĞLAYAN

VURAL Tarık, “**Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler**”, Türk İdare Dergisi, <http://www.icisleri.gov.tr/tid/dergi>

FISHER W. F., “**Doing Good? The Politics And Antipolitics Of NGO Practices**”,
Annual Review Anthropol, 26, 1997

WALZER Michael, “**Sivil Toplum Düşüncesi: Toplumsal Yapılanmaya Doğru Bir Adım**”, Birikim Dergisi, sayı:37, Mayıs 1992

YILDIRIM Hasan Hüseyin, “**AB Katılım Müzakereleri Süreci ve Sağlık Hizmetleri: Bazı Saptamalar**”, www.absaglik.com, Ankara, 28 Aralık 2004

YUMUŞAK ve BİLEN, İ. Güran, Mahmut, “**Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**”, K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, 2000

YÜCEKÖK Ahmet N., “**19. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri**”, Tanzimattan Günümüze İstanbul’da Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul Şubat 1998

YÜRÜR Pınar, “**Ortadoğu ve Balkanlar’da Amerika Destekli Sivil Toplum Direnişleri**”, www.yasar.edu.tr, (erişim:17.02.2006)

Raporlar ve Bültenler

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **AB Katılım Öncesi Mali Yardımı 2004 Programı**, www.abgs.gov.tr (erişim: 05.02.2006)

Avrupa Birliği’nin Sosyal Politika Gündemi, Avrupa Komisyonu’nun Konsey, Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve Bölgeler Komitesi’ne Sunduğu Bildiri, Eylül 2000

ÇSGB, **AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Bülteni**, sayı:3, Ağustos 2005

Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Ali Babacan'ın Sivil Toplum Zirvesinde Yaptığı Açılış Konuşması Metni, Ankara, 9 Eylül 2005

European Court Of Human Rights, **Survey Of Activities**, 2005

OECD, **Eğitime Bakış: OECD Göstergeleri**, 2005

TİHV, **2005 Yılında İnsan Haklarının Genel Durumu**, <http://www.tihv.org.tr/basin> , (erişim: 05.04.2006)

TİSK, **AB Komisyonu 2004 Türkiye İlerleme Raporu'nun Sosyal Politika ve İstihdam Bölümüne İlişkin TİSK Görüşleri**, www.tisk.org.tr, Aralık, 2004

TİSK, **“Sosyal Politika ve İstihdam” Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye**, TİSK AB Mevzuatını İnceleme Komisyonu Raporu, 17 Mart 2004

TİSK, **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun Avrupa Birliği Mevzuatına Uyum Sürecinde Hazırlanacak Olan Ulusal Programın “İstihdam ve Sosyal Politikalar” Bölümüne İlişkin Görüş ve Önerileri**, www.tisk.org.tr, (erişim:29.11.2004)

TOBB AB Müdürlüğü, **Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri – Ana Unsurlar**, 30 Aralık 2004

TÜİK, **Hanehalkı İşgücü Araştırması 2006 Ocak Sonuçları (Aralık 2005, Ocak-Şubat 2006)**, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:70, 25.04.2006

TÜİK, **Yoksulluk Çalışması Sonuçları (2004)**, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı 27, 14.02.2006

Türk-İş, **“SSK Hastaneleri Gerçeği” SSK Sağlık Tesislerinin Sağlık Bakanlığı'na Devrinden Sonraki Uygulama Sonuçları “Parası Olana Sağlık Hizmeti”**, Ankara, Ocak 2006

UNDP, **Türkiye 2004 İnsani Gelişmişlik Raporu**, Türkiye, 2004

Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi, **Sağlık ve İlaç Paneli**, Ön Rapor, Ankara, 2003, s:13

World Bank Çalışma Raporu (1995), <http://www.worldbank.org>, (12 Aralık 2006)

İnternet Kaynakları

www.losev.org.tr

www.tkv.org.tr

www.denizfeneri.org.tr

www.tbv.org.tr

www.cev.org.tr

www.tegv.org.tr

www.dernekler.gov.tr

www.tema.org.tr

www.tev.org.tr

www.truedergisi.com

www.cekul.org.tr

www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html

www.greenpeace.org/turkey/

www.ihh.org.tr

www.tisk.org.tr

www.sosyalhizmetuzmani.org

nedir.antoloji.com

www.abgs.gov.tr

www.ceterisparibus.net/arsiv

www.politics.ankara.edu.tr

www.barobirlik.org.tr/insanhaklari/makaleler/kaboglu_guvenlik

www.aksiyon.com.tr

www.tihv.org.tr/basin

www.sendika.org

www.icisleri.gov.tr/tid/dergi

www.worldbank.org

www.yasar.edu.tr

www.calisma.gov.tr/istatistik

www.die.gov.tr

nkg.die.gov.tr

Diğer Kaynaklar

REFERANS Gazetesi, **İstanbul'daki Dernek ve Vakıflara Yurtdışından 16.7 Milyon Dolarlık Yardım**, Referans Gazetesi, Tarih: 27.02.2006

OĞUZ Şeref, **STK**, STAR Gazetesi, 11.10.2004

ÖZCAN Zafer, **“Soros Türkiye’ye 5 Milyon Dolar Harcadı”**,
www.aksiyon.com.tr, Sayı:512

Büyük Larousse Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları